

EQUIPPING CHURCH LEADERS
• EAST AFRICA •

TITO LOK MA NYUTU JAMI DUCU WOKO

Lacoc

Jonathan M. Menn

B.A., University of Wisconsin-Madison, 1974

J.D., Cornell Law School, 1977

M.Div., Trinity Evangelical Divinity School, 2007

Equipping Church Leaders East Africa, Inc.

714 S. Summit St., Appleton, WI 54914

+1-920-2846841 (mobile and WhatsApp)

jonathanmenn@yahoo.com

www.eclea.net

Dwe me apar wiye aryo i mwaka 2007, ki loko i dwe me abic 2013; ki yubu i dwe me abiro i mwaka 2014

Tito lok ma nyutu jami ducu woko—ma en aye, kit me tito, tito kwena, ki dong keto Baibul i tic maber—kitito dok kinyuto. Kitito kit ma kwo pa latit kwena pire tek kwede. Gin acel acel ma mako pwony maber, cake i acaki, nio wa i lok ma ki waco ki lok ma ki waco, nio wa i kit ma ki tiyo kwede ki agiki, ki nyamo ki ki nyutu maleng. Kit me yubu ki yubu pwony maber ki kwano, kit me yubu yub ma pat pat ki nyutu, ki yub me pwony ma ki coyo maber ki keto iye. Gin ma miyo lok bedo maber, ki kit ma latit lok/kwena tiyo kwede, ki nywako.

WILOK I BUK MAN

I. <u>Tito lok ma nyutu jami ducu woko — Nyutu</u>	3
A. <i>Tito lok ma nyutu jami ducu woko ki tito</i>	3
B. <i>Tyen lok ki adwogi maber ma aa ki i tito lok ma nyutu jami ducu woko</i>	4
C. <i>Tito lok ma nyutu jami ducu woko ki lok ma mako lok</i>	5
II. <u>Tito lok kun watiyo ki buk me Baibul</u>	6
A. <i>Tekwaro mapol kwanyo pwony gi ki i lok ma ki nongo i buk lega matidi</i>	6
B. <i>Tito lok ma pe rwate ki cabit ki cabit weko tyen lok woko</i>	6
C. <i>Yoo acel me timo aye me tito lok kun kitiyo ki buk me Baibul</i>	6
D. <i>Tye tyen lok mapol ki adwogi maber ma bino pi tito kwena kun kitiyo ki buk</i>	6
III. <u>Kwo pa Latit lok</u>	7
A. <i>Jo ma gitito dok gitito lok pa Lubanga gilwongogi me kwo kwo maleng</i>	7
B. <i>Tic pa cwiny maleng i tito kwena maber mito ni lutit kwena gubed ki kwo maleng</i>	8
C. <i>Kwo ma rwate ki gin ma i tito, i bedo maber ki Lubanga ki jo mukene, konyo tutwal me weko gin ma i waco ni lok adaa</i>	9
IV. <u>Tam ma mako lok ma tye ka time ki ngec pa dano ma tye ka winyo lok ni</u>	9
A. <i>Tam ma mako lok ma tye ka time</i>	9
B. <i>Kadi bed ni kit me tito lokgi onongo patpat ma lubbe ki kit pa jo ma gitye ka winyo lokgi ki yubgi, Yecu kacel ki lutit kwena ki lupwonye mukene me Baibul onongo kare ducu gitiyo ki yo me tito kwena ki pwony ma jenge i kom “peko (nyo lok)” kare ducu</i>	10
C. <i>Ticwa me pwony myero olub lanen pa Yecu gin ki Paulo</i>	10
D. <i>Ngec pa dano ma tye ka winyo lok ki adwogi pa peko (lok) ma jenge i kom yoo me “Cel ma ki yubu ki yen”</i>	12
V. <u>Tam ma mako lok me Baibul ma itye ka tito ne</u>	14
A. <i>Yub me lok man</i>	14
B. <i>Tito ki nyutu gin ma ki coyo</i>	15
VI. <u>Keto i tic</u>	16
A. <i>Lok me loko kwo obedo yub me tito lok</i>	16
B. <i>I Baibul ducu, lok ada me pwony ki keto kacel ki tic ma kitiyo kwede ma nyuto kit ma lok ada meno myero onen kwede ki kit ma lok ada meno myero kikwo kwede</i>	16
C. <i>Tic kwede miyo gin ma ki nyutu ni bedo ki tyen lok</i>	16
D. <i>Tic kwede twero bedo alokaloka i kit ma ineno kwede ki bene alokaloka i kit ma inen kwede</i>	16
E. <i>Lutit lok myero pe gutam ni ka gitito, nyo bene giporo gin ma Baibul waco ki gin ma tye ka titone, ci dano gibineno cutcut kit me keto lok ada me Baibul i tic i kwogi</i>	17
F. <i>Lapeny aryo ma pire tek me gwoko yub me tic</i>	17
VII. <u>Jami ma tye iye ki kit ma ki yubu kwede pwony maber</u>	19
A. <i>Me bedo maber, pwony omyero obed ki gin acel, ma ribo dano</i>	19
B. <i>Lok maber ki medo ki yub ma ki ngeyo maber</i>	20
C. <i>Jami adek ma tye i pwony ni pol kare ki jalo, ento pire tek pi tic maber pa pwony ni: Cako lok; Alokaloka; ki agiki</i>	20
D. <i>Tam ma mako yub me tic</i>	21
E. <i>Kit me tic mapatpat</i>	22
VIII. <u>Lok ma weko dano winyo lok ki “kit” pa Latit lok</u>	24
A. <i>Pe tye kit me tito kwena acel ma tye kakare</i>	24
B. <i>Kit me tito kwena nyo kit me tito kwena bibedo patpat ma lubbe ki lok ki miti me kwena meno, kit ma watye ka tito kwede kwena-ni, ki dong ngec kacel ki miti pa jo ma tye ka winyo lokki</i>	25
C. <i>Cik me lok i dye lwak ma weko dano loko tam gi tiyo i pwony ki bene i kit lok mukene ma ki waco i dye lwa</i>	25
D. <i>“Wiro” pa latit lok pe kubbe ki lok ma mako cwiny</i>	27

KAMA NONGE IYE.....	27
LAMED NGEC A— KWAN ME BAIBUL ME PENY PI TITO LOK KUN TIYO KI BAIBUL.....	29
LAMED NGEC B—YOO ME YUBU PWONY: JAMI MA PIGI TEGO BOT LUTIT LOK.....	30
LAMED NGEC C—Mat 6:19-24—Yoo me pwony ma miyo miyo lapwony bedo ki ngec I kom ducu I pwony ki ma tye kwede.....	37
LAMED NGEC D—Ep 2:11-16—Yoo me pwony ma miyo miyo lapwony bedo ki ngec I kom ducu I pwony ki ma tye kwede.....	39
LAMED NGEC E—Nia 1:1-22—Labol me pwony ma aa ki i lok aboka.....	41
LAMED NGEC F—Yabo 19:11-21—LCT Pwony ma aa ki i lok aboka.....	44
LAMED NGEC G—Jab 73:1-28—Lok ma ki coyo ma nyutu kit me pwony.....	45
LAMED NGEC H—Yabo 19:11-21—Lok ma ki coyo ma nyutu kit me pwony.....	48
LAMED NGEC I—1 Cam 30:1-31—An-Wan-Lubanga-In-Wan Labol me Pwony.....	49
LAMED NGEC J—PWONY MA TWERO BEDO MABER.....	51
LAMED NGEC K—ITYE KA BALO CAWA ME YUBE PI PWONY?.....	52
LAMED NGEC L—GIN MA PE YOT PI PWONY.....	54
LACOC.....	55

TITO LOK MA NYUTU JAMI DUCU WOKO

I. Tito lok ma nyutu jami ducu woko—Nyutu

A. *Tito lok ma nyutu jami ducu woko ki tito*

1. Kadi bed ni ki coyo Baibul mwaki alip mapol mukato anged, cwiny maleng loko kwedwa kun tiyo ki ginacoya, ki miyo lok me ginacoya bedo makwo ki rwate ki wan i kare ni.

a. *Tyeng mapol tiyo ki lok me kare ni pi ginacoya, ma nyutu ni cwiny maleng loko kwedwa kun wok ki i Baibul i kare ni (Ibru 3:7; 4:7; 10:15-17; 12:5-6).* Kadi wa jami ma otimme i gicikke macon ni otimme macalo labol botwa, ki coyo gi me pwonyo wa, ki dano ma gubedo i jami eni pud giloko kwedwa (**1 Kor 10:6, 11; Ibru 11:4**). Lukwena kacel ki jo ma gucoyo Baibul pol kare gitiyo ki kare mukato ki kare man ka gitye ka lok i kom Ginacoya, ma nyuto ni gin ma yam gicoyo i kare mukato anged pud tye “lok makwo bot jo makwo ma oa ki bot Lubanga makwo.” (Stott 1982: 100). John Stott otito kit ma lok man pire tek kwede ni: “Ka dong waniang lok ada ni Lubanga ‘pud loko pi gin ma en oloko,’ ci wabibedo ki gwok maber ki i bal aryo mapat pat. Mukwongo obedo niye ni, kadi bed onongo kiwinyo dwan Lubanga i kare-ni, dwan Lubanga pe loko i kare-ni. Ginacoya. . . . Gwoko ki lok adaa nonge i lok ma rwate ni Lubanga oloko, ni Lubanga loko, ki ni kwena aryo ni gikubbe ki luwot gi, pien en oloko ki gin ma en owaco.” (Ibid.: 102)

b. *Tyeng mukene nyutu ni ka cwiny maleng oloko kun wok ki bot ngat ma tye ka tito lok me Baibul maber, en aye lok pa Lubanga (Tic pa Lukwena 4:31; 6:4; 11:14; Rom 10:17; Pil 1:14; 1 Tec 2:13; Ibru 13:7; 1 Pet 1:22-25; 4:11).* Pi meno, ka latit kwena tye ka timo gin ma myero en otim, latit kwena, Cwiny, ki Lok ducu gibedo kacel i tic makwo, ma pire tek, ma pe nen.

2. Tito lok ma nyutu jami ducu woko ma lubo lok ada ma malo ni.

a. *Jami ma kwako tito kwena ma ki ngeyo tye:*

- (1) Tito lok ma nyutu jami ducu woko cung i kom ki tito lok me baibul;
- (2) Tito lok ma nyutu jami ducu woko tye kakare i kom gin ma ki keto iye cwiny, pwony, tic pa dul lok, ki yub pa ngat ma ocoyo; ki
- (3) Tito lok ma nyutu jami ducu woko ni tiyo ki lok ni i kwo pa dano ma tye ka winyo lok ni.

b. *Tito lok ma nyutu jami ducu kama leng. Tito lok ma nyutu jami ducu kama leng kiromo gonyo ni, “yabo ginacoya ma kicoyo pi teko pa cwiny pa Lubanga ki gen dok ki diro wek dano guwiny dwan Lubanga dok jo pa Lubanga guwinyo doge.”* Bryan Chapell omedo ni, “Me tito lok mo latit kwena myero otit lok ma tye iye, oket tyen loke, ki onyut gin ma tye ka time i yoo ma dul pa luwiny gubi nongo ni ber, niang, ki tiyo kwede” (Chapell 1994: 127).

3. Nyig lok ni “tito” nyuto ni “tito ka maleng” gin ma Baibul waco, te lokke, ki gin ma nyuto tye i cwiny tic me tito kwena. Labol man kiketo ki lulamdog ma i Nekemia ma “gukwano ki i buk, ki i cik pa Lubanga, kun gigonyo [nyo “giloko’] te lokke wek guniang gin ma kikwano” (**Nek 8:8**) Stott otito lok man ni: “Me gonyo ginacoya obedo me kwanyo gin ma tye iye ki i coc ci nyuto bot dano. Latit lok oyabo gin ma nen calo ki umu, nyutu gin ma pe nen maber, yabo gin ma ki mako ki yabo gin ma ki umu matek. Gin ma rwate ki lok ma ki waco ni ‘keto’, ma en aye me keto i kom coc gin ma pe tye. Ento ‘coc’ ma kitye ka lok iye-ni twero bedo tyeng, nyo nyig lok, nyo kadi wa nyig lok acel. Twero bedo paragraf, onyo dul, onyo buk ducu. Dit pa coc ni pe pire tek ka ce tye me Baibul. Gin ma pire tek aye gin ma watimo kwede. Kadi bed ni tye mabor onyo macek, tic wa macalo lutit kwena tye me yabo ne i yoo ma weko lok ne maleng, maleng, atir, ma rwate, labongo medo, kwanyo onyo goba. I Tito lok ma nyutu jami ducu woko, coc me baibul pe obedo acaki me pwony ma mako lok ma pat, onyo gin ma ki keto iye tam ma pat pat, ento obedo ladit ma loyo ki doro ngo ma ki waco.” (Stott 1982: 125-26)

4. Tito lok ma nyutu jami ducu woko mako lok ma mako kwan. Lakwat Mark Harris otiito ni, “Lok me coc ki twero niange calo dul tam, laro lok, onyo lok. Twero bedo tyeng acel, paragraf acel onyo dul mapol. I dul me coc acel acel, wi lok acel pol kare bedo ka loyo, ki jami ducu ma orumo ne cwako ne. Man aye ‘tam madit’.” (Harris 2004: 22) Chapell kit meno bene lwongo dul me tito kwena me Ginacoya ni “dul ma tito lok,” ma en gonyo ni “dul me Ginacoya madit onyo matidi ma latit kwena twero nyutu lok ada acel me cwiny ki lok ada ma rwate onyo tam ma aa ki i kin lok ma ki coyo ni” (Chapell 1994: 53). Neno ginacoya ma calo gin ma ki coyo onyo ma ki tito lok cuku cwiny lutit kwena me neno ginacoya ma calo “coko tam ma ki keto kacel ma ka bedo calo dul lok ma pe rwate” (Ibid.: 52).

5. Tito lok ma nyutu jami ducu woko obedo gin ma kato pwonyo dano keken. Latit lok tye ki tic me kwano, niang, ki gonyo te lok me Baibul maber. Tito lok ma nyutu jami ducu woko tero tyen lok

mukene me tito ngec meno bot jo ma pe gutimo kwan meno i yo ma gibiniang iye *calo iwacci gutimo kwan meno*. Ento tito kwena me tito kwena timo gin mukene makato —tito lok ada me Baibul i yo ma weko jo ma giwinyo gibibedo ki miti me loko kwogi macalo adwogi me gin ma guwinyo dok gupwonyo ki bot latit kwena-ni. John Piper otito lok man ni: “I kare ma Paulo owaco bot Temceo i 2 Temceo 4:2 ni, ‘Tit lok,’ nyig lok ma en otiyo kwede pi ‘tit’ obedo lok ma kwako ‘tito’ nyo ‘tito’ nyo ‘tito’ (*kēruxon*). Pe obedo lok ma ki tiyo kwede me ‘pwony’ onyo ‘tito.’ . . . Alwongo man ni lok me yomcwiny. Tito kwena obedo yomcwiny i dye lwak pi lok ada ma kelo. Pe tye ngat ma pe ki miti onyo ma mwol onyo ma pe rwate. Pe obedo gonyo lok keken. En tye ki miti ma nen maber ki ma kobo i kom gin ma en waco.

Kadi bed kumeno lok man tye ki pwony. Itwero neno ni ka ineno cen i 2 Temceo 3:16-coc (ma miyo kare me tito kwena) tye ki kony me pwony. Dok itwero nenone ka ineno anyim i dul mukene me 2 Temceo 4:2, ‘Tit lok . . . lok, juk ki cuko cwiny, ki diyo cwiny ki pwony.’ Pi meno tito kwena obedo gin ma tito. Lokke loko i kom Lok pa Lubanga. Tito kwena me ada pe obedo tam pa dano keken. Obedo tito Lok pa Lubanga ki gen. Pi meno i lok mo, tito kwena obedo *yom cwiny me tito*.” (Piper 2004: 10-11)

6. Tito lok ma nyutu jami ducu woko omyero pe omi tam keken ento bene cwiny ki kwo pa latit kwena ni. Gin mumiyo tye ni cwiny maleng mukwongo tiyo ki lok ni bot latit kwena ki lacen, kun tiyo ki en, tiyo kwede bot dano. Me tito kwena maber lapwony dini omyero otim kwan matut i kom coc ni, ma miiyo teko bot cwinye, jingo en, ki miyo en bedo latela dini ki dano maber. Labol ni ki keto ki Ejira ma “oketo cwinye me pwonyo cik pa Rwot, ki me lubo ne, ki me pwonyo cik ki cik ne i Irael” (**Ejira 7:10**). “Kwan-Pwonye-Pwony” myero pud obed lanen pa lutit kwena i kare-ni.

7. Tito lok bene myero ogud tam, cwiny, ki kwo pa jo me kacokke. Piper wacci, “I woro me ada kare ducu tye niang ki tam dok kare ducu tye winyo ki cwiny. Niang myero kare ducu obed guti me winyo, nyo gin ma watye kwede aye cwiny ma pe ki tyen lok. Ento niang i kom Lubanga ma pe miyo wawinyo pi Lubanga doko tam me ryeko ki to” (Piper 2004: 10).

8. Yub nyo neno Tito lok ma nyutu jami ducu kama leng pe tye me pwonyo dano gin ma Baibul waco ki tyen lokke keken, ento me loko kwo pa dano. Kit ma Lakwat Andy Stanley owaco kwede, yub tye me “pwonyo dano kit me kwo kwo ma nyutu rwom, rwom, ki lok ada ma tye i Baibul” (Stanley kacel ki Jones 2006: 95). Lok me loko kwo wa (pe tam wa onyo niye wa keken) tye i cwiny gin ma Lukricitayo tye iye (nen **Rom 8:29; 12:1-2; Ep 4:17-24; 5:8**). Yakobo otito man ka maleng i kare ma owaco ni “niye labongo tic konnye pe” (**Yak 2:20**), ki “wubed jo ma tiyo lok, ento pe jo ma winyo lok keken ma gi bwolo kom gi kengi” (**Yak 1:22**). Yecu omiyo lanyut acel kit ma dano gubi ngeyo kwede ni wan lupwonnyene: “Pi man dano ducu bingeyo ni wun lupwonnyena, ka wumaro ngat acel acel” (**Jon 13:35**). Pi meno, meno aye obedo yub me pwony ma Paulo omiyo ni: “Pwonywa aye mar ma a ki i cwiny maleng, ki cwiny ma ngoliwa kop-pi, ki niye malej .” (**1 Tem 1:5**). Nen kit ma yub me mar gudo kwede kwo pa ngat acel acel: cwiny maleng; cwiny ma ngoliwa kop-pi doko ber (pien dong pe tye apokapoka i kin gin ma ngat moni waco ki gin ma en timo); ki niyee pa ngat moni tye me ada (niyee ki ribo ki tic pa Lubanga wek niyee pe obed me nono).

9. Pien yub me Tito lok ma nyutu jami ducu kama leng tye me loko kwo pa dano, tic ki lok ni—PI kwo pa jo ma gi winyo, ki I kwo gi I jo ma gi winyo—tye gin ma pire tek. Lok pa Lubanga kare ducu lwongo pi lagam: “Ka imoko tammi me tito kwena pi alokaloka me kwo, yubbe pe tye ma opong nio ka igamo lapeny aryo ma pigi tego tutwal: Dong ngo?ki Kombeddi ngo?Tito kwena pe bikelo alokaloka mo madit ka jowa pe giniang alokaloka ma myero okel... Gin ma pire tek i yo man aye kwero cung ki lok nio ka lapeny aryo magi tye lagam: Amito ni dano ma tye ka winyo lok na gu nge? [ki] ngo ma amito ni gutim i kom lok man?” (Stanley kacel ki Jones 2006: 97, 104)

B. Tyen lok ki adwogi maber ma aa ki i Tito lok ma nyutu jami ducu woko

1. Lok ma ki waco “keto wang” pien gengo wa me tito ginacoya. Latit kwena ni pe twero donyo i atematema me pwonyo “tam ma en maro” ki jami ma en maro. En bene pe twero ye dic ma a ki i kacokke me tito “gin ma gimito winyone” keken. Pek pa gin ma myero ki tito ni miyo bedo agonya bot latela me tito lok pa Lubanga ducu i yoo ma konyo me gwoko genne (bedo agonya ki i atematema ki dic ma mako lok ma myero ki tito) ki rwate (ma en aye, rwate i kin dul lok ma pat pat me Baibul, ki rwate i kin buk kikome) i tito kwena pa ngat moni.

2. Lok maber mito ni ngat ma tye ka tito lok ni pe olok ginacoya. Latit lok ma tito lok myero obed ki gen me niang ngo ma lucoc me Baibul onongo tye ka wacone, ki waco ne. Latit kwena ma tito lok myero “obed ki mwolo i te twero me Ginacoya, ma ka cung i kom ngolo kop i komgi” (Stott 1982: 127-30). Ki lok ada, ka pe i tito kwena i yoo me tito lok nongo itye ka loko lok goba i kom Lubanga pien, “in

itye ka waco i nying Lubanga gin ma Lubanga peya owaco: itye ka miyo cikke ma en peya ociko, miyo tam ma en peya omiyo, ki tito lok ma en pe owaco. Ki lok macek, itye ka pwonyo [jo ma winyi] i neno pa Lubanga, wek ibed lapwony ma goba. in kikomi i te ngolo kop pa Lubanga.” (Harris 2004: 26)

3. Lok miyo bot lutit kwena twero gi ma lamal. “Twero pa Lok miyo wa twero waco lok ma tek bot ngat mo keken labongo kwayo kica, ento twero acel-lu weko wa lok ki mwolo labongo balo teko” (Chapell 1994: 89). I yoo acel-lu, tito lok miyo wabedo ki tekwinny me tito kwena pien pe watye ka tito tamwa keken nyo pa dano mukene ma gitye ki bal. Ma ka meno, “wanyuto lok pa Lubanga ki cwiny matir dok ma genne”; pi meno, “watwero bedo ki tekwinny adada” (Stott 1982: 132). Ki ada, kwan ma kitimo i kom dano 263 ma pe gi tye i kacokke 28 (9 ma gibedo i Africa-America; 16 ma pe gubedo Hispanic, ma gia ki i lobo Ulaya; ki 3 ma gia ki i kaka mapatpat) ki i dini 13 i American Midwest pi Christian Theological Seminary [kwan me CTS] onyutu ni, “gin acel ma kiloko iye ma loyo ma miyo twero me tito lok aye tic ki Baibul tutwale ka latit kwena ni dong okwano ki en pe tye ka waco tamme kekene (Allen 2006: 65, 67-68). Gin ma kinongo ni ki moko ki i kwedo lok mukene ma kitimo i kom lutit kwena 102 ki luwiny 479 ki i lobo Amerika, ma ki kwanyo ki i mwaka ducu, dini, kabedo, ki kaka [kwan me GASS], ma onongo ni, “Gin acel ma ki ngeyo ma nyutu pwony maber, malube ki luwiny ma ki penyo gi, onongo tye ni ginacoya' myero obed gin ma pire tek; pwony marac onongo tye wat ma pe nen maber i kin ginacoya ki lok ma pire tek me pwony ni” (Carrell 2000: 27).

4. Tito lok ma nyutu jami ducu woko nyutu ki tiyo ki teko pa lok, ki twero pa lok, ma en aye tic pa cwiny maleng (Isa 55:10-11; Jer 23:29; Tic pa Lukwena 18:28; Ep 4:17; 1 Tec 2:13; Ibru 4:12; Yak 1:18; 1 Pet 1:23). Lakwat ni twero bedo ki tek cwiny me neno alokaloka me cwiny ma tye ka time i kacokke macalo adwogi me tito kwena pien “ka wa tito lok wa kelo tic pa cwiny maleng me bedo i kwo pa jo mukene. Pe tye lok ada mo ma miyo cuko cwiny madit i tito kwena wa ki miyo botwa tyen lok mapol me bedo ki gen me nongo adwogi ki i tic wa.” (Chapell 1994: 24)

C. *Tito lok ma nyutu jami ducu woko ki lok ma mako lok*

1. Pwony ma ki lwongo ni lok me pwony ma mako lok ma mako dano obedo pwony ma mako wi lok mo ma latit kwena onyo jo mukene oyero. Pol kare pwony ma mako lok ma mako dano pe bedo me tito lok. Lutit lok giyero wi lok ka dong giloko ma lubbe ki tamgi, ento pe ma lubbe ki gin ma Lubanga owaco i Baibul. Kitwero keto “coc mogo” manok ma tye i Baibul, ento i pwony ma kit meno, wi lok nyo lok ma pigi tego “kiyubo ma lubbe ki kit ma lok meno tye kwede ento pe ma lubbe ki kit ma lok meno tye kwede,” dok “dongo pa tam [me pwony] ma pire tek oa ki i kabedo ma pe tye i pwony meno” (Chapell 1994:127-28).

2. Pwony ma mako lok ma mako dano twero bedo me tito lok. I lok me “lok ma ki waco” “pwony ni oyabe ki wi lok, pwony, ngat moni, bal, miti ma en owinyo, ki jami mukene, ki dong cito i ginacoya me moko ngo ma Lubanga owaco i kom lok man kikome” (Harris 2004: 30). Me labolle, i tito kwena i kom kwanyo ic ibi bedo ki neno tyeng ki i dul ma pat pat i Baibul pien pe tye dul mo ma loko i kom lok meno. Ngat ma tito lok me “lok ma mako lok” omyero obed ki miti me tito ngo ma Baibul waco onyo nyutu i kom lok mo; Baibul omyero obed gin ma pire tek bot ngat moni ki twero, ki latit kwena obi “moko tam ne me tic ki tyeng mo ma pat ki tyen lok ma onongo tye iye” (Ibid.). Tito lok ma nyutu jami ducu woko ma mako lok moni twero tic ki dul lok acel me Ginacoya macalo “gin ma cung” pi kwena, ento lacen tiyo ki dul mukene me tito gin ma Baibul waco i kom lok moni. Apokapoka ma tye i kin “lok ma mako lok” ki “lok ma ki coyo” tye ni i lok ma ki coyo latit lok “*cako ki coc ki weko en moko* 'tam madit' me kwena ni. Keto cwiny i kom gonyo lok maber ki gonyo lok maber obi moko kama kwena ni obi cito iye. (Ibid., ki medo iye)

3. Pwony ma mako lok adaa tye ki kabedo gi:

a. Gi konyo me miyo kare me yweyo i kin (onyo bene i kin) pwony ma ki miyo i buk acel onyo wi lok wek dano gu winy jami mukene.

b. Gi cobo peko mogo ma bino i kwo pa lwak onyo i tekwaro ma mite ni ki lok i kom gi i kare mo.

c. Gitwero cobo peko ma bino malube ki nino dwe (me labolle, Karama, Easter, nino madit me lobo) ma omyero ki lok iye.

d. *Pwony ma mako lok mapol twero kelo pwony mapol ma jenge i kom lok me Baibul ma rwate (me labolle, “gwoko jami” onyo “kit pa Lubanga”).* I kare ma kit meno, latit kwena twero yero me tito dul mogo me Ginacoya, ma acel acel rwatte ki wi lok me pwony kadi bed ni gin ducu gia ki i bukke mapat pat me Baibul. Ki adaa, latit kwena twero yero me timo jami ma lubu lok mo ma tye i buk (labole, “deyo pa Lubanga” ma oa ki bot Icaya)—i kom lok meno, buk ni pud tye ka keto yub ento pe dul lok ducu ma tye i buk ni ki bi tito ne.

II. Tito lok kun watiyo ki buk me Baibul

A. *Tekwaro mapol kwanyo pwony gi ki i lok ma ki nongo i buk lega matidi*

Buk lega ni tye mwaka adek ma tye ki dul ma ki kwanyo ki i Cik Macon, Jabuli, Jiri, ki waraga, pi cabit acel acel me mwaka. Lectionary ni tye ki adwogi maber me bedo ki dul ma ki yero con wek lapwony dini onge con dul ango ma en obi tito iye. Medo ikom meno, dul lok ni tye ma opong ma oweko i kare me mwaka apar wiye aryo pol pa Baibul ki twero gonyo ne. I keto yub me pwony kacel, tute bene kitimo me keto dul me cabit ki cabit i kalenda me kanica. Kadi bed ni twere me tito lok me tito lok ki i dul ma ki yero ki lapwony, cabit ki cabit dul ni, i rwom ma lamal, gi poko kin gii.

B. *Tito lok ma pe rwate ki cabit ki cabit weko tyen lok woko*

Peko madit me tito tyeng ma pe rwate onyo dul lok cabit ki cabit, kadi bed ni dul lok ni ki yero ki i buk me pwony, tye ni timo meno weko lok ma tyeng onyo dul lok ni oa ki iye. Man gengo kacokke me neno rwate ma tye i kin lok ma kitye ka titone ki lok ma tye ma peya ki tito ne, ma onongo ki bi tito ne ka latit kwena ni tye ka tito kwena i buk acel kulu. Pi meno, kacokke pe bibedo ki kero me niang wi lok ducu me buk ma tyeng nyo tyeng meno tye iye.

C. *Yoo acel me timo aye me tito lok kun kitiyo ki buk me Baibul*

Tito lok ma nyutu jami ducu woko pol kare obi bedo pwony ma lubo buk mo me Baibul. En tye pien pol pa buk me baibul gi bor tutwal ma pe kitwero tito ne maber i pwony acel keken. Pe mitte ni kikwany bukke magi i kit ma gilubo kwede cakke ki i Acakki nio wa i Niyabo. Buk ma boco omyero ki lok ki ma cok, onyo buk pa lacoc acel ki buk pa laco mukene, onyo buk me Cik Manyen ma ki keto i kin buk me Cik Macon, onyo buk ma ki lubo omyero ki juku onyo ki lok ki lok ma mako lok me miyo ngec ma pat pat. Kadi bed ni pe itito pwony mapol i buk acel kulu, itwero tamo me tito pwony mapol i buk mogo ma pigi tego (labole, pwony mapol i kom kwo pa Yucepu [**Acakki 37, 39-50**] nyo pwony mapol i kom Got [**Matayo 5-7**]). Jami ma kit meno miyo kony ma rom ki tito kwena i buk ducu (nen piny kany).

D. *Tye tyen lok mapol ki adwogi maber ma bino pi tito kwena kun kitiyo ki buk*

1. I miyo botwa Baibul, Lubanga pe oyero me miyo botwa Lokke i kit me tyeng ma pe kubbe, ento i kit me bukke. I buk magi, tyeng magi ducu gitiyo kacel me yubo lok ma rwatte ki tam ma rwatte. Pi meno, "[buk man] ducu dit kato bute ducu [tyeng ki tyeng]." I tito kwena kun wok ki i buk me Baibul, latit kwena ni keto cwinye i kom lok pa Lubanga, keto deyo i kom kit ma Ginacoya tye kwede, dok konyowa me tam i kom dul Ginacoya mapol makato tyeng acel acel keken.
2. Tito lok me pwony kun kitiyo ki bukke me Baibul kelo ngec mapol —ki matut —i kom Lok pa Lubanga bot latit kwena ki lwak. Kit ma latit kwena tye ka tito kwena kwede i buk, pwony ma tito lok ma tye i nyim ki inge lok ma tye i lapeny ni twero dwoko cen i kom lok ma tye i lok meno, man medo rwom me poyo wic ki niang pa lwak i kom lok ma tye i lok meno.
3. Tito lok ma nyutu jami ducu woko lubo lanen ki kit ma kitiyo kwede i Cik Macon, ki pa Kricito ki lukwena i Cik Manyen. Ejira oloko i kom ginacoya i Cik Macon (**Nek 8:5-8**). Yecu otito gin ma kiloko i Ginacoya ducu i kome (**Luka 24:27, 32**). Yecu, Paulo, ki Apolo gu kwano, gu tito, ki lacen gu tito gin ma ki waco onyo gu waco ki i ginacoya (nen **Luka 4:14-27; Tic pa Lukwena 17:1-4; 18:4-5, 24-28; 1 Tem 4:13; 2 Tem 4:2**).
4. Jo me kacokke gitwero niang ginacoya me tin ka kiporo ki pwony mukene ma kipwonyo cokcok-ki. Pi meno, latit kwena pe bimitte ni eter kare malac me cako lok ma tye i nge pwony acel acel.
5. Niang pa dano bidongo oyotoyot. Kit ma tero kwena mapol pi dano me "niang lok," tic ki lok ma ki dwoko cen ma bino ka tito kwena i buk konyo me jingo wi lok ma buk ni tye ka lok iye. kwena acel obi jingo kwena mukene.
6. Yubbe pa latit lok-ni tye mayot. Ka imoko tammi me tito kwena kun itiyo ki bukke me Baibul, lapwony dini pe bibedo ki par me tamo (nyo balo kare me temo niang) gin ma myero itit kwena cabit ki cabit.
7. Dano gihineno kit me gonyo te lok me Baibul pigi kengi. Medo i kom pwonyo lok ma tye i Lok pa Lubanga, kacokke bipwonyo cabit ki cabit kit me gonyo Ginacoya, i kit ma tye kwede, pigi kengi.
8. Tito lok ma nyutu jami ducu woko konyo dano me kacokke me nywako i pwony. Kitwero miyo lapeny cabit acel ma peya kare oromo me konyo jo me kacokke me donyo i ginacoya ki dok me tam iye; kiromo keto yub me kwan i gurup matino pi jo me kacokke me nyamo ki dok kwano buk man pigi kengi, kun pwony man miyo kony maber.
9. Lok ma tek ki twero cobo ne i yoo ma rwate. Ki tito kwena i buk ducu, lakwat ni ki diiyo ki miyo

twerro me kwano ki tito "tam pa Lubanga ducu." Dano gubi neno ni lapwony dini tye ka lok i kom lok ma pire tek pien en obino i lok meno i buk ma en tye ka tito ne. Pi meno, dano pe gubi bedo ka tamo ni "pingo latela dini tye ka timo gin eni?" onyo "nga ma lakwat ni tye ka cwalo kwena ne bote?"

10. Tito kwena kun watiyo ki bukke me Baibul konyo me neno ni jami ma mitte pi kacokke bicobbe. "Gin ma ki coyo ducu tye lok ma ki waco me lok i kom kit ma dano opoto kwede (onyo pe otum)" (Chapell 1994: 270-71). Tito kwena kun watiyo ki bukke te lokke ni kibiyabo Baibul bot kacokke i yo matut. Kit ma *Westminster Confession of Faith*, ch. 1, art. 6, keto ni: "Tam pa Lubanga ducu ma mako jami ducu ma mite pi deyo mere, larre pa dano, niyee ki kwo, ki coyo ne i ginacoya, onyo ki adwogi maber ki ma mite ki twero kwanyo ki i ginacoya: ma pe ki medo iye gin mo keken, kadi bed ni ki nyutu manyen pa cwiny onyo tekwaro pa dano."

III. Kwo pa Latit lok

Ngat mo keken ma obedo latit kwena nyo latela i kanica pa Kricito tye ki twero me kwo kwo ma miyo deyo bot Kricito (nen **1 Tem 3:1-7; Tito 1:5-9**). Man tye ada tutwal bot jo ma mito tito ginacoya, pien Lubanga kikome tingo lokke malo (**Jab 138:2**).

A. Jo ma gitito dok gitito lok pa Lubanga gilwongogi me kwo kwo maleng

1. Lutic pa Lubanga ki lwongo gi me kwo kwo maleng ki bedo ki winy bot Rwot. **Jon 14:21**—"Ngat ma tye ki cikka, ma gwokogi, en aye nat ma mara." **Rom 6:19**—"Wumi dul komwu ducu obed opii me kit ma atir, wek wubed maleng." **2 Kor 1:12**—"Gin ma watye ki gen iye aye ni cwiny ma ngoliwa kop-pi tito botwa ni i lobo man, makato ducu botwu, wabedo jo maleng dok ma cwinygi leng, pe pi ryeko me kom ento pi kica pa Lubanga." **2 Tem 2:15**—"Ket tek me nyute kekeni bot Lubanga macalo latic ma lewic pe mako, ma tiyo ki lok me ada atir." **Ibru 13:7**—"Wupo i kom jo ma yam gutelo wiwu, ma yam giloko lok pa Lubanga botwu; dok wutam i kom adwogi me kitgi, wulub niyegi." **1 Tem 4:12**—"Ngat mo pe myero ocai tinoni, ento myero inyut in keni i lok, i kit, i mar, i niye, ki i bedo maleng." Nen bene **1 Tem 3:1-7** ki **Tito 1:5-9** pi rwom ma mitte me bedo laelda nyo laneno i kacokke.
2. Lutit lok twatwale myero gukwo kwo maleng pien Lubanga obedo cadengi dok gitye i te ngolo kop mere. **1 Tec 2:5, 10**—"Pien yam pe wabino ki leb me bwola, kadi wa lok me bwola me waca, ento Lubanga aye cadenwa. . . . Wun lucaden, kacel ki Lubanga bene, kit ma yam wabedo kwede i kinwu jo muye Yecu i yo me woro, ki atir, labongo bal mo." **Ibru 13:17**—"Wuwiny lutelwu, wumine i te locgi; pien gin gitye ka gwoko tipowu, macalo jo ma bipenyogi" **Yak 3:1**—"Pe myero jo mapol i kinwu gubed lupwonye, utmegina, pien wungeyo ni pi jo ma kit meno gibingolo kop matek i komwa."
3. Lutit lok myero guyub dok gugwok wat maber ki Lubanga ki jo mukene.
 - a. *mito kwo ma ki keto lanyut i kom yatariya me tito lok i kom yatariya.* Yecu owaco ni pe watwero nyako nyig piwa kenwa—omyero wabed ka ribbe ki yadi olok ni (**Jon 15:1-10**). Omyero wabed ka jenge i kom Yecu ki lok mere, kit macalo Yecu onongo jenge i kom Wonne ki lokke (nen **Mat 26:39; Jon 4:34; 5:17-20, 30; 6:38; 8:28-29; 10:18; 12:49-50; 14:31; 17:4**).
 - b. *Bedo ki wat maber ki Yecu ki lubo lokke nyutu ni omyero wabed ki wat maber ki dano mukene.* Gin acel ma mitte me bedo laelda i kacokke aye bedo ngat ma jolo wele (**1 Tem 3:2**). Bedo ki cwiny me jolo welo—bedo kacel ki ngeyo jo ma i kacokkewu (gengi, lworogi, lwenygi, pekogi, ki kwogi ducu)—medo keroni me bedo ki wat maber ki dano, dok man weko ibedo ki diro me tito kwena. Jon omedo ni, "ngat ma pe maro ominne ma en oneno, pe twero maro Lubanga ma pe oneno ." (**1 Jon 4:20**; nen bene **Yak 2:14-26; 1 Jon 3:17**). Medo ikom meno, ngat ma tye ka kwo ki lok ma rwate ki lok pa Lubanga, ma tye ki wat maber ki Lubanga ki jo mukene, pe kitwero doto en me bwola ento twero lwongo jo mukene me lubo kit ma en tye kwede (nen **1 Kor 4:16, 11:1; Pil 3:17; 4:9; 1 Tec 1:6**).
4. Tam ma twero konyowa me dongo wat maber ki Lubanga ki jo mukene.
 - a. Tute matek me bedo maleng, ma rwate, ki ma yomo cwinyi i dul me kwo ni ducu.
 - b. Ket kwo ni- tutwale kwo me kwan ni- obed kwo me bedo kacel ki Lubanga i lega.
 - c. Kwan buk ma ki coyo ki coo onyo mon ma gi cwalo remo i Baibul ka i buru gi ki ma gi tye ki remo i kom lok ada ma gi nyamo.
 - d. Lok tam ni kare ki kare i kom lok me too.
 - e. Tam i kom pwony me Baibul ni macalo latit kwena kibingolo kop i komi matek adada.
 - f. Nen kong labol pa Yecu.
 - g. Tute ki gubu ducu ma itye kwede me ngeyo Lubanga ki me mwolle i te cinge matek. (Piper 2004: 63-66)

B. Tic pa cwiny maleng i tito kwena maber mito ni lutit kwena gubed ki kwo maleng

1. I tito lok me ada, en aye Cwiny Maleng ma tito bot latit kwena lok ada me dul lok, miyo teko bot lokke, ki weko jo ma giwinyo gi bedo ki winy (nen **Tic pa Lukwena 1:8; 4:31; 10:42-44; 11:12-21; 16:6-10, 14; 1 Kor 2:4, 12-13; 2 Pet 1:19-21**).

2. Nongo tela pa cwiny maleng i tito kwena, pol kare, jenge i kom kit pa latit kwena.

a. *Paulo otito kit ma myero wabed kwede me mwolo, kadi wa "lworo ki myelkom," i nyim Lubanga.* En oniang ni en obi bedo ka tito lok pa Lubanga, macalo gin tic pa Lubanga, bot jo pa Lubanga, pi deyo pa Lubanga—ki Lubanga obi ngolo kop i kome ma opore (**1 Kor 2:1-5**; nen bene **2 Kor 2:14-17; 4:2, 7; 5:11**).

b. *Kit ma opore nyutu ni wa jenge i kom cwiny maleng.* Piper cikowa ni, "Phillips Brooks onongo miyo tira bot lutit kwena matino ki lok magi: 'Pe iwek inen ni ipore ki ticci, ka inongo ni cwiny meno tye ka dongo i komi, bed ki lworo.' Ki tyen lok acel me bedo ki lworo tye ni Won ni obi turo cwinyi ki dwoko piny in. . . . Peko ma bino pi bedo ki gen i komwa kenwa ki bedo ki rwom ma lamal i tic me tito kwena tye ma pe nen ma Lubanga bi nekowa ka mitte me turo genwa i komwa kenwa ki ticwa ki diro me ticwa.

Pi meno Paulo oa malo me tito kwena (en owaco i 1 Kor. 2:3) 'ki goro ki lworo ki myel kom'--ki woro i nyim deyo pa Rwot, ma otur i awaka me nywal, ma kiguro i kom yatariya kacel ki Kricito, ma okwero yamo me lok ki ryeko. Ngo m'otime? Onongo tye nyutu pa cwiny ki teko (2:4)!

Labongo nyutu cwiny ki teko i tito kwena wa, pe tye gin mo ma pire tek ma obi time kadi bed ni dano mapol romo pwoyo ngec wa onyo nongo yomcwiny i lok ma wa nyutu onyo pwonyo ki i pwony wa. Yub me tito kwena tye me miyo deyo bot Lubanga i bedo ki yomcwiny pa jone. . . . Onyo me keto ne i yo mukene, i tito kwena, ngat ma keto yub ki miyo teko aye nongo deyo. Pi meno ka yub me tito kwena omyero otiime, omyero wa tito lok ma ki lwongo ni Cwiny pa Lubanga i teko ma Cwiny pa Lubanga omiyo." (Piper 2004: 42-43)

c. *Me konyowa me bedo ki gen i kom cwiny, Piper lubo yoo abic "i yenyo lok me tito kwena pe ki teko na ento ki teko ma Lubanga miyo."* En oloko i kom jami abic eni ki lok ma ki coyo ma ki lwongo ni **APTAT**. Ka tam ne "opong ki lworo onyo jami ma balo tam ne," ki ma peya en otito kwena, "Abedo ka keto cwinya i **APTAT** i nyim Rwot." **APTAT** cung pi jami ma lubo ni: **A**—Ye bot Rwot ni labongo en pe atwero timo gin mo; **P**—Leg pi kony, lego pi niang, teko, mwolo, mar, poyo wic, ki bedo agonya ma amito me tito kwena man pi deyo pa nyini ki yomcwiny pa joni ki koko jo ma ihero; **T**—Pe ibed ki gen i kom ber pa Lubanga keken, ento i gen i kom cikke mo ma atwero keto iye genna pi cawa meno; **A**—Tim ki gen ni Lubanga bicobo Lokke; **T**—Wapwoyo Lubanga i agiki me kwena ni ki cwako an ki ni lok adaa me lok ne ki wilo yatariya ne ki tito i yoo mo i teko pa cwiny mere pi deyo pa nyinge (Piper 2004: 47-49).

C. Kwo ma rwate ki gin ma i tito, i bedo maber ki Lubanga ki jo mukene, konyo tutwal me weko gin ma i waco ni lok adaa

1. Ibi bedo ki miti me lok kadi bed ni pe ibedo lalok maber. Dano mapol gineno waraga pa Paulo ni "pek ki matek" kadi bed ni bedo ne kene onongo pe nen maber ki kit ma en loko kwede "pe obedo me lewic" (**2 Kor 10:10**). Gin ma omiyo lok pa Paulo-ni tye ki teko ki twero i tam ki kwo pa dano aye ni "wan bene watye i lok ma gicoyo i waraga ka pe watye kunnu." (**2 Kor 10:11**). Paulo onyuto lok ada ni, ka lutit kwena "ginyuto ni twero ma watiyo kwede me tito kwena pe tye i kinwa macalo ngat acel acel, nyo i opiciwa macalo lutela dini nyo lutit kwena, nyo kadi wa i kanica ma watwero bedo lumembane ki lutela ma kimoko, ento ma loyo ducu i Lok pa Lubanga ma watito . . . lok ma pe ki akalakala mo kun wanyuto ni wamito kwo i te twero man wan kikomwa" (Stott 1982: 58).

2. Lanen pa Paulo-ni kimoko ki bot lupwonye me leb. Laco mo ma nyinge Aristotle ma onongo tye ki ngec matut i kom lok pa jo Greek kacel ki ludiro me leb macon onongo guloko i kom gin ma weko dano loko lok ma gudo cwiny dano mwaki 400 ma peya kare pa Paulo ocakke. Aristotle opoko lok ma ki waco i dul adek me lok ma mako dano: *logos*, *pathos*, ki *ethos*. *Logos* nyutu "tam, kit ma ki yubu kwede, ki tyen lok me lok ma ki kwano malube ki teko me lok" (Mack 1990: 36). *Pathos* obedo "kelo kit mo i cwiny ngat ma tye ka winyo lok" (Cooper 1932: 8); tye ka tic ki *kit ma iwinyo kwede ki miti pa ngat acel acel* pa dano ma tye ka winyo lok (Stern 1991: 89). *Ethos* tye *kit pa ngat ma tye ka lok*. Kit ma lalok tye kwede jenge i kom ryekone, kit maber, ki miti maber (Jamar 2001: 73). Aristotle owaco ni *ethos* "obedo yoo ma tek loyo me lok ki dano" (Cooper 1932: 9). Lutino kwan me kare ni ma gipwonyo lok me tito kwena, lok me cuko cwiny, ki lok me lok ma mako dano gi ngeyo jami acel ma Aristotle

oloko iye mwaki ma oo 2300 mukato anged (Adler 1983: 29-45; Chapell 1994: 25-30; Stern 1991: 13, 87; Stott 1982: 262-98). Pi meno, rwate i kin kwo pa latit kwena ki lok, medo i kom bedo gin ma pire tek i lok me dini ki cwiny, bene tye ki adwogi ma pire tek pi tic maber me tito kwena.

3. Bedo ki cwiny me adaa—ethos—ni pire tek tutwal me cuko cwiny ki pwonyo lwak kit me tic ki ginacoya i kwo gi (ma en aye cwiny ki yub me pwony man). Chapell tito lok man ka maleng: "Tic i tic bene mito gen pa ngat acel acel. Pingo dano myero guwiny latit kwena ka waco botgi gin ma pe gimito timo, ma pe gutimo, nyo ma myero gilok? Ka lagam pe tye ni 'Pien gingeyo ni latit kwena marogi ki Rwot marogi tutwal ma pe twero kwero lok ada ma gimito,' ci tic man bipoto i it jo ma pe winyo lok kadi bed ni keto cwiny dano ka winyo lok me cwiny kelo peko. i latit kwena gen ma kit meno pe aa ki i pwony ma ki pwonyo onyo yub me pwony ento adwogi ne calo kwo pa lapwony dini ma nyutu cwiny ma bedo i iye." (Chapell 1994: 222)

4. Jo ma winyi pe gibiketo cwinygi i pwonyi ka pe itimo gin ma ipwonyo. "Kadi bed ni wat ma tye i kin latit kwena ki lawiny pol kare bedo me 'ngec' ma ka 'larem macok nyo macok,' ento, kadi bed kumeno, obedo wat. Latit kwena obedo latela pa lwak; . . . Labongo paro kit tela, kwo pa latit kwena nen maber. I lok mukene ma kiloko i dye lwak pe tye *penyo pi bedo ki gen* lamal mada." (Carrell 2000: 25) I kwed me CTS, lukwan gunongo ni: "Luwiny mapol giwaco ni ginongo twero i pwony ka gineno ni kwo pa latit kwena rwate ki kwena pa latit kwena. Ki tungcel, gin pe gitero pwony calo gin ma pire tek (nyo pe gitero kadi ki acel) ka kwo pa latit kwena woko i wi meja pe rwate ki kwena me pwony pa latit kwena. winy ngat mo keken ma pe temo timo gin ma gipwonyo." (Allen 2006: 68) Kwan pa GASS onongo rom: "Luwiny gineno kwo pa latit kwena. Luwiny giloko i kingi ka kinongo ni tye lok goba. Latic mo acel ma tye ka winyo lok owaco ni, 'Gin mo keken ma en waco i pwonye ma kwako gero gang, maro ki woro jo mukene, winye maber. Ento aneno en cabit ki cabit i cokke pa lutic. Angeyo kit ma en tero kwede jo mukene.' . . . 17 i kom 100 pa dano ma gu winyo lok ni gu tye ki kwena acel bot lutit kwena: Tii i kom kwo me cwiny ni." (Carrell 2000: 25-26, 98)

IV. Tam ma mako lok ma tye ka time ki nged pa dano ma tye ka winyo lok ni

A. Tam ma mako lok ma tye ka time

1. Ginacoya ducu ki keto i rwom ma opore (ma en aye, ki coyo i kin tekwaro mogo ki kitiyo ki kit tekwaro mogo). Baibul "pe gicoyo ata, dok bene pe gicoyo pi dano ma gitamo ni gitye ki tam matir, ento jo ma gucoyo bukke gicoyo ki i tekwarogi keken, ento jo ma gucoyo gukwano ki i kit me tekwaro mapatpat, ma gilwongo ni genres." (Webb 2001: 23)

2. I kare ma en obino i kom dano, Yecu onongo "ki keto i tic." "En ojolo kwo pa dano i kit ma en tye kwede 'ma kelo lewic'—ma calo laco ma Lajudaya me Palestine, 'ma ki nywalo ki dako, ma ki nywalo i te cik' (Gal 4:4)—i kare ki kabedo ma ki ngeyo. En onongo tye ka nywako i tekwaro pa Lujudaya; en onywako i kwero nino madito ki tekwaro ne; en oloko leb Aram ki dwan me Galilaya; en onongo tye ki kit ma pat pat ki kit ma en tye kwede. Kit ma Charles Kraft owaco kwede, 'Lubanga i Yecu odoko but kwo pa dano ma dano mapol pe gu ngeyo ni en oa ki kama mukene.'" (Flemming 2005: 20)

3. Yecu ki lutit kwena ki lupwonye mukene me baibul onongo gitye ki rwom ma lamal i tito lok ki pwony gi. Yecu "obedo ka lok ki dano pi i yoo me tekwaro ento i yoo ma ki ngeyo, ma ki ngeyo—tango, cal ma ki nyutu ki i kwo pa dano, carolok ki lok, lok i kin lapwony ki lupwonye ki labol me kwo ne i kingi. Kadi bed ni en omiyo pwony manyen ento en pe oketo leb manyen me titone. Ma ka meno, en otiyo ki cal me lobo me kwo me caro me nino ducu. Mako rec ki pur, lum ki jami ma ki yubu ki del kom vino, ngom ki kadu gudoko 'jami' me tic me dini. Cake i acaki lok me kwena maber ni ki loko i yoo me kabedo moni, ma lubu tekwaro." (Flemming 2005: 21)

4. Yecu ki lutit lok ki lupwonye mukene me baibul gu loko kit ma gi tito kwede ki kit ma gi tito kwede ki pwony gi ma lubu kit pa dano ma gi tye ka winyo lok gi ki gin ma onongo gitye ka temo cobo ne. Yecu onongo twero bedo ki cwiny me gero i kom lugoba ki jo ma onongo gitye ka loko lok goba i kom Lubanga (**Mat 23:13-36**), ento onongo bedo ki cwiny me kica i kom jo ma lubalo (**Mar. 14:3-9; Jon 8:1-11**). Paulo "oyubu lok me kwena maber bot jo Tecalonika ma pat ki ma en oketo bot jo Korint kadi bed ni lwak aryo ni gi tye i kin tekwaro pa jo Greek ki Roman" (Flemming 2005: 20). I pwonye madit ma en omiyo i **Tic pa Lukwena** Paulo oloko kit ma en loko kwede ma lubbe ki jo ma giwinyo lokke: i **Tic pa Lukwena 13** en oloko twatwale bot Lujudaya i kacokke, oketo cwinye i kom tekwaro pa Irael, dok oloko i kom Cik Macon; i **Tic pa Lukwena 17** en oloko ki lupwonye pa lukamfiri i Atene, oketo cwinye i kom kit pa Lubanga, ki oloko lok pa lwod ma pe luyeyo.

B. Kadi bed ni kit me tito lokgi onongo patpat ma lubbe ki kit pa jo ma gitye ka winyo lokgi ki yubgi, Yecu kacel ki lutit kwena ki lupwonye mukene me Baibul onongo kare ducu gitiyo ki yo me tito kwena ki pwony ma jenge i kom “peko (nyo lok)” kare ducu

1. Cokcok nucu pa pwony ma tye i Jiri ni oyabe ki bot dano ma tye ki peko mo, peko, onyo lok mo; i nucu me pwony me kwena maber ma Yecu oyabo en bene “pol kare ocako i kom ngat acel acel pien i kare meno lutino kwan gi kubbe ki lok ada mere ma labenaka ki kwo gi” (LeBar and Plueddemann 1995: 93). “Cwiny me cobo peko tye i Jiri ducu. . . I kare mukene En kikome onongo kwanyo lapenygi woko ki i tamgi ci kelo peko calo, ‘In itamo ni Lugalilaya ma Pilato orubo remogi ki gityergi-ni gubedo lubalo makato jo mukene-ni ducu? Nyo jo apar wiye aboro ma ot mabor ma i Ciloam opoto i komgi—ni, wutamo ni gin lubalo makato jo mukene ma gibedo i Jerucalem?’” (Luka 13:1-2)

Lapeny ne ma tye kakare onongo tye pi nyutu gin ma mite ki keto tam i kome malube ki kome kene. En pe openyo dano me dwoko lagam ne bote. En onongo tye ka yenyo ngec me cwiny ki tic ma lubu pwonye. En pol kare tiyo ki lapeny me weko luwiny ne gi donyo i lok me pwony ki me telo gi i lok ada.” (Ibid.: 94)

2. Waraga pa Paulo ni ducu ki coyo bot kanica ma i kabedo meno onyo dano acel acel me cobo peko, peko, ki jami ma pat pat. “Pol pa waraga pa Paulo pe obedo lok ma kiyubu maber ento obedo kwena ma pe ki ngeyo ma tye ki jami ma kwako ngat acel acel. Pol kare ki coyo gi bot kanica mogo onyo dano mogo, pol kare me gamo waraga ma ki coyo. Gin acel acel, labongo Epeco, ki coyo mukwongo me cobo peko me kabedo meno ki bene me cobo peko pa kanica ducu. Lok me pwony aa ki i kit ma jami tye kwede i kabedo moni. . . Kadi wa dul pa jo Roma ma mako pwony mapol ki coyo me cobo peko pa jo ma i kabedo meno. I kare mukene Paulo ocako ki peko ma tye i kacokke ci kubbe ki peko meno ki lok ada pa Lubanga. I kare mukene en ocako ki lok ada ki lacen oloko lok ada ni ki kwo. Ento pe tye ka mo ma Paulo opwonyo iye jami ma pe kubbe ki miti ki peko me kwo.” (LeBar and Plueddemann 1995: 131, 136)

C. Ticwa me pwony myero olub lanen pa Yecu gin ki Paulo

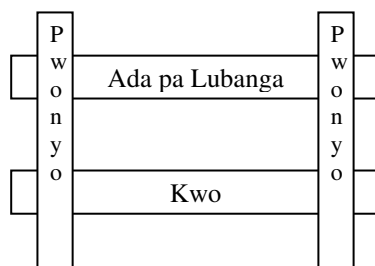
“Yecu pe opwonyo lok ma opokke ki kwo, dok bene pe opwonyo kit me cobo peko ma twero timme labongo pwonyo Lok” (Plueddemann 1994: 46).

“Ngeyo ni ginacoya ducu ki loko i kom dul mo ma dano opoto iye ki ki yubu me telo dano ma gi winyo ne i yub me bedo maber i Kricito tye ki tyen lok ma mako gonyo lok ki pwony. I yoo me gonyo lok, gonyo lok mo keken me ginacoya omyero ki kwan i kare ma ki coyo iye ki kit ma dano ma gu kwano ne gukwo kwede. Ngeyo peko ma okelo coc ni i acaki, gin ma mite pa jo ma gu nongo ne mukwongo, pire tek me nongo yub ma Lubanga omiyo me yubu dul maleng ma lumemba ne gi dongo me doko jo ma pe ki roc i Kricito. I yoo me pwony, ngeyo kit ma peko me cwiny pa jo ma gu nongo kwena mukwongo nyute kwede i kwo pa jo ma gi winyo lok wa—kede bed ni tye apokapoka i kare ki kabedo ki tekwaro ki kit ma nen kwede—miyo yoo maber me tic ki kwena ma tye i coc ni bot jo ma gi kwo i kare wa. Pien tic ma kit meno ki twero neno ni oa ki i coc, en tye ki gen ki gen.” (Johnson 2007: 71n.5)

“Ki miti ki tek cwiny, luwiny i kwan wa [kwan me CTS] nyutu miti pi pwony ma loko i kom peko ma tek loyo i kwo. I miti gi me winyo lok ma mako yoo pa Lubanga i kin waa ki pwoc gi pi peko ki ariya ma tye i tito lok ma mako lok ma kelo apokapoka, luwiny magi nyutu miti matek me tito kwena ma kelo rwate matut ki lapeny me kwo ki apokapoka ma lubu niyee pa Lukricitayo. Kit ma pire tek kwede, lok gi nyutu gen ma rii i lok pa Lubanga i ginacoya ki gi lwongo lutit kwena me tic ki jami ma niye pa Lukricitayo me cobo peko me lobo ma orumowa.” (Mulligan, et al. 2005: 108)

“Ka wamito ni Yecu opwony i yoo mere kun wok ki botwa, kit ma wakwo kwede obi nen nining? Wabi cako kama lutino kwan wa tye iye, ki gin ma gi miito i kare ni, konyo gi me nongo lagam pa Lubanga i Ginacoya, ki cako lubo lok ada meno i cabit man.” (LeBar and Plueddemann 1995: 99)

1. Labol me pwony pa Yecu ki Paulo kiloko iye ni obedo “Cel ma ki yubu ki yen.”

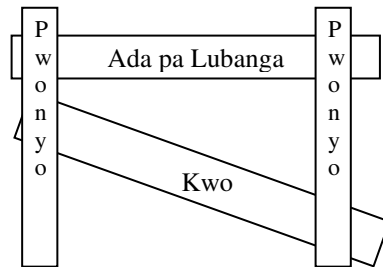

2. James Plueddemann, ngat ma oyubu gin ma ki nyutu ni, tito ne: “Cel ma ki yubu ki cel ni ki yubu ki cel aryo ma ki mako kacel ki guti me cel. Gin ma malo ni cung pi lok ada. Gin ma tye piny ni nyutu kwo. Gin mo keken ma konyo me kelo lok ada ki kwo kacel obedo cel. Gin ma ki keto i cel twero bedo gin ma latin kwan onongo i kom wat ma tye i kin lok me Baibul ki gin ma mite i kwo. Lupwonye mapol gi mito gero cel ki yoo me pwony gi. Tam matut obedo labol mukene me cel ma tye i kin lok ada ki kwo. Lapwony ma tiyo ki cwiny maleng yeny me pwonyo lok ada i yoo ma weko en bedo ki tam matut i kin gin ma latin kwan mito i kwo ki lok ada me lok pa Lubanga.

Lok ada ma pe ki kwo tero dano i lok ma pe rwate. Kwo labongo lok ada tero dano i lok goba. Pwonyo acel labongo mukene pe tye i Baibul ki pe obedo gin ma mite me dongo i yo me cwiny.” (LeBar and Plueddemann 1995: 101)

3. Tic ki yoo me pwony "Cel ma ki yubu ki yen" i lok me tito kwena: Ka itye ka yubu pwony ni, icako ki "gin ma malo" (ma en aye, i gonyo lok me ginacoya maber); ento ka itye ka miyo pwony ni icak ki "gin ma piny" (ma en aye, gin ma mite, peko, onyo gin ma tye i kwo pa dano ni).

a. Kwo pa pol pa dano pe rwatte ki Lok pa Lubanga. “Pol kare tele bedo tye i kin cik pa Lubanga ki kwowa. Telle ni gudo tam, kit ma iwiinyo kwede, ki kit ma ngat moni timo kwede. Ka ma kwo wa pe rwate ki rwom me ginacoya tye iye peko ki arem cwiny. Apokapoka me cwiny obedo adwogi me apoka poka.” (LaBar and Plueddemann 1995: 101-02) Kit ma dano tye kwede nen kit man:

b. Pwony ni ki yubu me konyo dano me niang gin ma gi miito, me niang kit ma lok pa Lubanga kubbe kwede ki gin ma gi miito, ki dwoko kwo gi ("gin ma piny") i rwom ma opore ki lok ada me lok pa Lubanga ("gin ma malo"). Mukwongo, bed ki ngec dok ikel miti, peko, nyo lok mo ma gudo dano me kacokkewu. Ka ikelo lok ma mako dano ni i acaki me pwony, onyo ipenyo lapeny ma rwate ki lok, onyo yoo mukene, inongo tam pa dano ni, pien gi ngeyo ni ibi bedo ka lweny ki gin mo ma pire tek pi kwo gi. Iyonge kelo lok ni ("gin ma piny"), in dong i cito i "gin ma malo" Itwero waco gin mo calo, “Kong wanenu gin ma Baibul waco i kom lok man.” I ngeye inyuto bot dano kit ma keto lok me Baibul i tic konyogi me lweny ki peko ma kikelo i acakkine. “Yoo me pwonye, calo cel me cel, tye ki rwom adek. Lapwony omyero pol kare ocak ki konyo lutino kwan me tam i kom peko ma tye i kwogi (dul ma piny) ma twero ribbe i ginacoya ma myero kikwan. Ma lubo lapwony konyo latin kwan me niang lok ma tye i ginacoya (ma malo). Me adek, lapwony temo, diyo, ki cuko cwiny lutino kwan me nongo wat ma tye i kin lok ma tye i Ginacoya ki peko ma bino i kwo (guti me cel). Pi tango me kica pa Lubanga dano gitwero dongo me doko jo muteggi i Kricito pi teko pa Lok, Cwiny, ki lupwonye ma gitye ki mic me cwiny.” (LaBar kacel ki Plueddemann 1995: 102)

4. Plueddemann tiyo ki lapor mukene i kom gin ma latit kwena nyo lapwony tye ka temo timone.

“Lapwony maber tye calo ngat ma mako tol matek, tweyo agiki acel i kom tam madongo me Ginacoya, tweyo agiki mukene i kom wi lok madongo me kwo, ki dong ki teko pa Cwiny tute me kelo gin aryo ni kacel” (Plueddemann 1994: 48).

5. Pwony ni omyero owek dano gubed ki tam matut i kom apokapoka ma tye i kin gin ma gukato ki iye ki kwogi, ki gin ma Baibul waco. Lapeny ma pire tek ma lutit kwena myero gupenye kwede ka gitye ka kwano ki yubo pwonygi aye ni: “Lok pa Lubanga obedo ngo pi jona, dok kubbe nining ki kwogi kikome?” Latela dini myero onge ni kwo—kadi bed ni i rwom pa ngat acel acel, i kanica, i kin lwak, nyo i rwom me lobo—pe rwatte ki kit ma Ginacoya waco ni myero obed kwede. Pi meno: “Baibul kipwonyo atir atir, ento pwony meno pe obedo agikkine—obedo yoo. Lapwony myero otem latin kwan me yeny apoka poka ma tye i kin cik pa Lubanga ki jami ma en okato ki iye i kwo, ki okony latin kwan me kelo jami aryo ni kacel. . . . Lapwony me Baibul maber obedo lapwony maber me pwony, ento bene kare ki kare diyo lutino kwan me lweny ki lok me Baibul pi lok ma mako kit mabeco, peko ma tye i kanica, ki kwo pa ngat acel acel. Lapwony maber obi bedo ka mako ginacoya ma pe ki lok iye i lok ma

mako jami manyen ma mako lobo ki kwo.” (Plueddemann 1994: 49-50)

6. Kit me timo man bene ki lwongo ni “keto lok ma pire tek”: “*Tito lok ma mako tekwaro*: Yoo mukwongo me keto lok ma mako jami ma tye ka time en me kwano tekwaro pa dano ma i kabedo moni [ma en aye, kit ma dano gi niang kwede niyegi ki jami ma gi timo]. . . . *Gonyo ginacoya ki kit ma ki gonyo kwede lok me ginacoya*: I dul me aryo, latela dini onyo latit kwena telo kanica i kwan me Ginacoya ma mako lapeny ma tye. . . . *Lagam ma pire tek*: Yoo tyelo me adek tye pi dano me kwedo jami macon ma gukwo kwede ma lubbe ki niang manyen me Baibul, ki me moko tam ma lubbe ki kit ma gigamo kwede lok ada manyen ma gunongo. Kwena maber-ri pe obedo mere ngec ma myero kitit bot dano. Obedo kwena ma dano myero gu gam.” (Hiebert 1987: 109-10)

7. Tic ki yoo me “Cel ma ki yubu ki yen” ma cung i kom peko i pwony tye maber me konyo dano me loko kit me kwo gi.

a. *Kit me tic ma malo ni dong ki tiyo kwede maber i kabedo mapol mapat pat i wilobo lung.*

Man onongo obedo yoo pa Yecu kikome. En aye yoo pa lupwonye pa Lukricitayo calo LeBar ki Plueddemann. Lapwony me dini Paulo Freire ocoyo lok mapol ikom yoo ma rwate ki peko (kadi bed ni en pe oketo “top rail” me ginacoya), ki otiyo kwede me pwonyo lucan i Brazil (Freire 1973). Lupwonye mukene ma pe gipwonyo lok me dini ki lupwonye me tam gu ngeyo kit ma yub man pire tek kwede (nen LeBar and Plueddemann 1995: 9-13). Plueddemann en kikome otiyo ki yoo man i jami me kwan me ceng cabit ma en ocoyo ki pwony me tela ma en oyubu macalo latela pa dul ma kwako pwony pa Lukricitayo me Sudan Interior Mission pi kanica me West Africa (Ibid.: 13).

b. *Kwan pa CTS nyuto ni yo ma kit meno konyo tito kwena maber.*

(1) Gin ma pire tek i yub me “Rail-Fence” tye me miyo dano me neno apoka poka ma tye i kin kwo gi ki kit ma Lubanga mito ni gukwo kwede ki kit ma ginacoya twero nyutu bot gi kit me kwo maber. Man mito ni latit kwena okonygi me tam i kom jami ma onongo pe gutamo iye con nyo tam i kom jami i yo manyen. Man aye gin ma kelo alokaloka: “Gin ma weko dano ma winyo lok gi loko tam gi ki kit gi ka kwo gi tye ma pe rwate [ma en aye, ma pe rwate]. Peko ni twero bedo me tam ki twero loko kit ma kwo pa dano tye kwede (ngat acel acel onyo kampuni), onyo pe ki nyutu i wang dano ma tye ka winyo lok ni pwony. Adaa, pwony ni twero kelo apokapoka. Dano mapol ma gi winyo lok gi gamo kare ma kit meno ki cwiny me yabo i kom kit ma tam ki timo jami ma pat pat twero bedo kwede.” (Allen 2008: 68-69)

(2) Nyuto apokapoka ma tye i kin kwo pa dano ma tye i Baibul ki kwo me kacokke me kare-ni weko Baibul bedo “lok ada” bot jo ma giwinyo. LeBar poyo wiwa ni, “Pien kit pa dano pe loko tutwal pi cencwari mapol dok bene Baibul loko i kom kwo pa dano, en loko i kom peko matino tino kadi bed ni tekwarogi patpat adada. Jo ma kiloko i komgi i Baibul myero kikwangi i kabedogi, ento pekogi tye mewa bene.” (LeBar and Plueddemann 1995: 98) Kwan pa CTS onongo ni: “Wiinyo ni dano ma i Baibul gubedo ka cane i yoo ma rom ki pa dano me kare ni cuko cwiny dano mapol ma ki penyo gi. Kit ma ngat acel owaco ni, ‘Atamo ni gin acel ma lakwat wa timo maber en tye ka tito lok i kom jo magi ma gi tye i Baibul ni gubedo dano kikome. I kare mogo lakwat ni romo tic ki lok mo ma ki waco me niang ni gin gubedo dano kikome’. Man pire tek pien ‘Pol kare wa tye ki dano ma gi tye i Baibul i tam wa, ki latit kwena ni loko i komwa calo dano kikome. meno konyo an twatwal.’” (Allen 2008: 66)

D. Ngec pa dano ma tye ka winyo lok ki adwogi pa peko (lok) ma jenge i kom yoo me “Cel ma ki yubu ki yen”

1. Kit macalo Ginacoya ducu tye ma lubbe ki lok ma tye iye-ni, tito kwena ducu tye ma lubbe ki lok ma tye iye. “Pwony ma lubu lok ma tye ka time obedo tito kwena ma coc ki lok ma tye ka time gi rwate ki kwena ma ki tye ka tito ne. Man nyutu ni gin ma tye ka time ni tye ma pire tek [ma en aye, pire tek; tye ki teko me keto] i yub me pwony. Ka latit kwena ni ocako lok ki i lok ma tye i kabedo meno keken, ci pwonye twero rwatte ki kit ma kacokke tye kwede i kare-ni i yo ma kelo tyen lok.” (Pieterse 1984: 5)

2. Me bedo maber, latit kwena omyero obed ki yoo ma opore me nongo tam pa luwiny pi pwony ma tye ka bino. Pol pa luwiny pe giloko ki lutit kwena i kom pwony ma giwinyo. Man obedo balo jami mapol ata. Kadi bed ni lutit kwena gitero kare malac me yubbe me pwony me kwano coc me Baibul, lutit kwena i ada gitye ki coc aryo: Baibul ki jo ma giwinyogi. Omyero gu kwan gin aryo ni ducu. Lacoc me kwan pa GASS owaco ni: “Lutit kwena, tika ingeyo tam pa dano ma tye ka winyi ki kit ma gi winyo kwede i kom lok me pwony ma lubo onyo coc ni? Tika itwero tito gi me yomo cwiny dano ka itye ka

cako yubu pwony ni? Yoo mogo ma rwate me nongo tam pa dano ma tye ka winyo lok ni omyero ki ket. Lutit kwena gitwero medo gubu i pwony gi ki diro, jami manyen, ki rwate, kun gi lubo tam pa luwiny ki medo tam gi i pwony acel acel.

Lutit kwena, kwo pa jo ma tye ka winyi aye obedo gin ma pire tek loyo. Ka buk man tero in me timo alokaloka acel ki acel keken, tim ber, yub yoo ma opore ma ibi nongo tam pa luwiny pi pwony ma tye ka bino. Tit wi lok ki coc ma peya kare oromo, ket bok ma ki coyo ni 'Cwak me pwony' i kabedo ma dano twero neno, ki lwong luwiny me miyo 'tam gi, tam gi, ki lapeny gi.'

Yub dul pa luwiny ma ibi lok kwed gi ikom pwony ma tye ka bino. Ka piny ma kelo lwooro tye, ki dong 'lukony' ma ki yero ki cing gi twero bedo dul pa luwiny mukwongo ma itye ka weko in i yub me ribe ki ka itye ka weko luwiny gi donyo i yub me lok adaa. Iromo bedo ki miti me bedo ki cam me odiko ma ki lwongo dano, cam me dyeceng ma ki lwongo ni brown bag, onyo lok me pwony me otyeno, wek ibed no itwero winyo dano ma gi winyo lok ni ka gi loko i kom lok me pwony. . . .

Lutit kwena, ka dul ma miiyo kony me pwony odoko gin ma pire tek i yub me pwony ni, pe ni teko me loko lok ma iloko i pwony ni obi medde keken, ento lwak me kanica obi medde ki bedo ki wat maber." (Carrell 2000: 210, 212)

3. Me bedo ki kero me "nyuto lok ma mako tekwaro [nyo kabedo], wek ibed ki kero me kelo "gin ma malo" ki "gin ma piny" kacel, latit kwena myero obed ki wat macok ki jone ki ngeyo gi maber. "Latit kwena myero oniang, myero okwo kit ma kwo tye kwede ki kit ma kacokke ne tye kwede. Latit kwena myero obed ki miti i kom jami ma 'i kin dano' gukato ki iye, kit ma giwinyo kwede ki tam pa jo me kacokke. En myero oniang lok me dini gi. Ka en obedo kacel ki lwakke, deno can kacel kwedgi, rwenyo gen ki gen kacel kwedgi, jemo kacel kwedgi i kom tim marac ki diyo dano, ci en twero keto kwena me Baibul i kwogi. Man aye yoo me tito kwena ma lubu lok ma tye ka time." (Pieterse 1984: 7-8) I kwan pa GASS, "Dano apar wiye abiro i kom 100 gi waco ni lutit kwena gi dongo wat ki luwiny. Lagam ma pol loyo i dul man tye ni, 'Ngee luwiny.'" (Carrell 2000: 97)

4. Bedo ki ngec i kom kacokke ki twero nyutu ne i pwony. Bedo ki wat macok ki jo me kacokke medo gen i kom latit kwena ki tic maber. Kwan mo acel i lobo Amerika onongo ni kede loko lok ma ki lwongo ni "in" me doko "an" i pwony konyo me ribbe pa latela dini ki lwak ne, ki "medo rwate ki keto cwiny i kom dano" (Theis 1981: 51). Ka latit kwena ni "kwo kit ma kwo pa kacokke ne tye kwede," kwo ne twero bedo pwony ma tek: "Wiinyo lok pa latit kwena ni tye ki teko bot dano mapol ma ki penyo gi lapeny. Iyonge tito latit kwena ma tye ka cane ki tam me alokaloka, ngat ma tye ka winyo lok ni owaco ni, 'Me wiinyo lok pa ngat mukene ki lok adaa ki lok adaa me bedo ki gen i kom niyene konyo i kare mukene peko ma onongo atye kwede ma onongo dong gukato ki iye ki dong gukonya me kato ki iye.'" (Allen 2008: 66)

5. Latit kwena twero tito gin ma jo ma tye ka winyo lokke gitwero niang dok ginongo keken. I yubu ki miiyo pwony gi, lutit kwena omyero gu tam i kom jami mapol ma lubu dano ma gi tye ka winyo lok gi, medo ki: a. rwom me kwan; b. poko kin coo ki mon; c. poko mwaka; d. rwate pa jo ma giye ki jo ma pe giye; e. rwom me dongo (me cwiny ki me kom); f. ngec me Baibul; g. kec pi lok; h. rwom me tic; i. tekwaro, tekwaro, ki jami mukene ma gudo ki gudo dano ma tye ka winyo lok. Jami ma calo magi twero gudo jami mapol ma mako pwony, ma calo: a. bor pa pwony; b. rwom me rwom me lok ni; c. dul me cik ma i kwanyo iye kwena ni; d. yub me pwony ni; e. kit ma ki yubu kwede pwony; f. rwom me lok ma mako pwony ni.

6. Lutit kwena myero gubed ki ngec i kom jami mukene ma pigi tego ma kwako kacokkegi. "Pwony ma rwate ki lok ma tye ka time" mito ni pwony ni obed ma rwate ki kero me lok ki miti pa luwiny. Medo i kom meno, latit kwena myero obed ki ngec i kom jami calo: nyom; kero/pe twero me nywalo lutino (ki arem ki lewic ma pe twero nywalo lutino twero kelo); bedo dako to; lutino kic; kit ma two jonyo tye kwede, ki mukene. pa dano ma gi winyo lok ni gubedo mon (61 i kom 100) ki pol pa lutit kwena gubedo coo (84 i kom 100): . . . Pi mon mapol ma gi winyo lok, apokapoka man i kin coo ki mon medo i kom tam gi i kom pwony ma pe rwate ki latit kwena 'pe ngeyo gi kikome.'" (Carrell 2000: 145-46) Lutit kwena ma co mapol gitiyo ki carolok mapol me suku i pwony gi labongo tamo ni labol ma kit meno pe twero yomo cwiny pol pa mon. Dano ducu ma i kacokke. dano pol kare gi tamo, timo jami, ki lok i kin "kabedo gi maber." Ento, me bedo latit kwena maber, lakwat myero owek kama en tye iye maber ki odonyo i lobo ki jami ma tye i kacokke ne.

7. Lutit kwena omyero gubed ki ngec i kom jo ma tye ka winyo lokgi ki kit ma jo ma tye ka winyo lokgi gibidok kwede i kare me pwony. Omyero ibed ka neno wang jo mukene me kacokke i kare me pwony. Meno bikonyi me "ribbe" ki kacokke. Kit ma wang jo ma tye ka winyi nen kwede, yengo wigi, wanggi, ki mukene, binyuti ka gitye ka niang nyo pe, giye ki gin ma itye ka wacone. "Kit ma dano winyo kwede obedo gin ma pire tek i lok man. Gin ma ineno i wanggi onyo i wang dano ma tye ka winyi nyuti cut cut

ka in itye ka lok, ki adwogi mukene ma tye ka time. Lok ma kit meno pire tek pi lok maber.” (Adler 1983: 78)

V. Tam ma mako lok me Baibul ma itye ka tito ne

Lok ma ki coyo ma mako kit me penyo ki kwano dul me Ginacoya wek ki tito ne maber ki keto calo **Lamed ngec A (“Kwan me Baibul ma kipenyo pi Pwony me Baibul”)**, ki **Lamed ngec B (“Kit me pwony: karatac manok ma lutit kwena myero gutim”)**. Jami ma pire tek ma mako lok ma imito tito pire ki nyamo piny kany.

A. *Yub me lok man*

1. Lubanga tye ki tyen lok onyo yub ma oweko en ocoyo dul ginacoya acel acel.

a. *Ginacoya ducu tye me cobo wa, wek wabed ma wayubbe maber pi tic maber ma Lubanga oyubo piwa—ada, wek wabed calo Kricito kikome (nen 2 Tem 3:16-17; Rom 8:29; 15:4; Ep 2:10).* Pi meno, latit kwena myero otit lok meno bot jo ma tye ka winyo lokke i yo ma rwatte ki tyen lok nyo yub ma oweko Lubanga oweko laco buk meno oketo lok meno i Ginacoya.

Chapell owaco botwa ni: “Wan pe waniang lok ni maber nio ka wamoko ni *tyen lok onyo tyen lok*. Tam i kom wi lok me kwena moni i agikkine weko wapenye ni, ‘Pingo kiloko i kom jami magi? Ngo ma okelo lok man, lok ada magi, nyo coyo tam magi? Ngo ma onongo tye miti pa lacoc? Pi tyen lok ango ma cwiny maleng oketo iye lok magi i Ginacoya?’” (Chapell 1994: 40)

b. *Pol kare bedo ber me nyutu gin ma tye i dul lok ni ka itye ka kwano ne, me niang tam pa lacoc ni.* Coyo lok konyowa—ada, diiyo wa—me neno kit ma ki yubu kwede ki kit ma lok ni tye ka wot kwede, pien omyero wa ket lok ni i kom karatac. Nyutu lok bene miyo wa bedo ki kare me tito ki lok ma megilok ma pire tek ma tye i dul lok ni.

2. Twatwale ka watye ka tito lok me Cik Macon (ento bene ka watye ka tito lok me Cik Manyen)

omyero wapenye kekenwa ni “Kricito tye kwene i lok man?” “Pe twere ki i Cik Macon keken me niang rwom me tic pa Lubanga ki cikke ma en ocoyo” (Goldsworthy 1991: 54). Gin mumiyo Cik Macon keken pe nyutu tyen lok ne ducu, ma tye i te lok ni tye pwony me nyutu jami ma tye ka time: ma calo, lok ada me Baibul pe ki nyutu ne i kare acel, ento ki nyutu ne mot mot i kare ma okato. Pi meno, **Cik Macon** obedo yub me kwena maber; lok me kwena maber obedo nyutu lok me kwena maber; **Tic pa Lukwena** obedo nyayo lok me kwena maber; waraga ni tye lok ma ki waco i kom kwena maber; ki **Niyabo** obedo agiki me kwena maber. Lok ducu ma tye i dul lok mo keken pe twero bedo maleng ka pe kitero Baibul ducu ki rwom me tekwaro me larowa. “Me kwano Baibul kit ma tye kwede *macalo Lok pa Lubanga* omyero obed ki lok ma ki coyo ma calo gin ma pire tek i dul lok mo keken” (Johnson 2007: 156). Yecu ki lucoc me Cik Manyen gu niang lok man. Guneno Cik Macon ducu calo buk ma mako Yecu. En aye ngat ma pire tek ki wi lok ma kwako (**Luka 24:25-27, 44-45; Jon 5:39-40, 46; Tic pa Lukwena 3:18, 24; 10:43; 26:22-23; 2 Kor 1:20; 1 Pet 1:10-12; Ibru 1:1-3**). Pi tyen lok eni, “Tic pa ngat acel acel ma tye i gicikke ki ngat ma tye ka nywako—ladit, lanebi, lalamdog, langol kop, kabaka, cware, wego, wod, lunyodo, lutino, latic—i agiki ne omyero ki gony kit ma en nyutu kwede (onyo pe nyutu) woro me gicikke ma opore ma omyero ki mi bot Yecu macalo Rwot pa jone—i agiki ne, lok ma ki moko ma obi time ki Yecu Wod pa Lubanga ki omego pa lwakke. . . . Pi meno kit pa lutela me gicikke ma pat pat miyo ngat acel acel, pi ticce, i yo mo keken, bedo calo Lalar ma tye ka bino, ma tic pa lanebi, lalamdog, ki kabaka onongo bicobbe maber adada.” (Ibid.: 216) Labol me man twero bedo maber ki marac. Labol maber tye iye Yucepu ma omegine gunywaro labongo tyen lok mo, ento omedde ki bedo lagen kadi bed ni en okato ki i kwo matek i atematema, dok kitero en malo adada dok olaro jo mapol (**Acak 37: 1-36; 39:1-47:31; 50:1-26**), ki Icaka (**Acak 22:1-18**) ma omine kene bot wonne ki omine kene macalo gitum. Labol marac tye iye Lamek (**Acak 4:17-24**) ma okwero yub pa Lubanga pi nyom (ma pe calo Kricito—**Ep 5:25-32**), kineko i turo cik pa Lubanga (nen **Nia 21:23-25**), dok onyuto cwiny me culo kwor ma ka timo kica (ma pe calo Kricito—**Mat 18:22-22** ki balgi tim marac pa luker [ma] onyutu bot Icael ni mite pi kabaka ma tye ka bino ma obi miiyo ngolo kop atir ki kit ma atir ki ngec pa Lubanga (Ic. 11:1-5)” (Ibid.). Me keto ne i yo mukene, me tito lok me Cik Macon ma rwate ki lok ma tye i Baibul ducu, omyero watim jami aryo: “[1] me moko (kit ma watwero) kit ma jo ma gu winyo ne mukwongo omyero gu niang kwede ento bene [2] me keto tyen lok ni i kit ma Lubanga oyubu kwede lok me tekwaro me laro dano ki nyutu laro dano ma kare ducu tye ka tero cwiny jo ma ye Kricito.” (Ibid.: 330) Luwiny wa gubi bedo ki kare me neno kit ma Cik Macon onongo tye ka nyutu kwede i kom cobo peko i Kricito.

3. Ka watye ka nyamo lok mo omyero wagam lapeny aryo wek wange tyen lok me lok meno:

a. *Gin ango ma lok man waco botwa i kom Lubanga (ma en aye, ngo ma obedo “Tim pa*

Lubanga)? “Baibul pe loko i kom Ruth, Daudi, Yona, ki Petero, ento i kom Lubanga pa Ruth, Daudi, Yona, ki Petero” (Harris 2004: 66). Lubanga tye i yo mapat pat, dok tiyo i yo mapat pat, ka maleng nyo ma pe nen, i Baibul ducu. En tye ka lwongowa me bedo i ribbe ki wat kwede..

b. *Gin angoma lok man waco botwa i kom dano ki kit ma dano tye kwede (ma calo, ngo ma obedo “Gin ma kelo tim gero”)?*

(1) Pi kit ma dano opoto kwede, dano tye ki jami ma gi miito, peko, ki lok ma gi temo (ento gi rwenyo) me cobo onyo cobo ne ki yoo mapol (ma pol kare pi opore) (ma pol kare gi gik ki kelo peko bot gi ma loyo kit ma gu cako kwede). Chapell lwongo man ni Keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede ki tito kit man: “Kit ma Lubanga oyubu Baibul me cobo wa, gin ma tye iye nyutu ni i yoo mo wan pe wa tye ma otum. Peko me bedo ma obale obedo adwogi me kwo ma opoto piny ma wakwo iye. . . . Kit ma lobo wa obale kwede ki kit ma Lubanga tye ka waco kwede ki lok me keto cwinye i kom lok mere. i kom jami mogo ma wamito i dul ducu. *Keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede obedo kit ma dano tye kwede ma luye i kare ni ginywako ki jo ma ki coyo lok ni bot gi ma mito kica me lok ni.*” (Chapell 1994: 41-42)

(2) Kit ma keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede me dul lok ni oya ki i kit ma wan dano tye kwede, keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede twero bedo pat pat ki coc acel acel. Me labole, Keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede me dul mo twero bedo lok ma pe ki bal nyo bal mogo ma pat pat. *Lok ma pe kelo bal twero bedo:* kumu; two; miti pi dwogo pa Rwot; miti me ngeyo kit me poko kwena maber; kit me lega maber; miti me bedo lanyodo maber; moko miti pa Lubanga; gwoko genne i kare me jemo; onyo niang mic pa ngat moni. *Bal mogo twero bedo:* woro; jemo; miti; bedo ma pe ki twero; gwoko jami ma goro; awaka, ki mukene. Keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede (“Gin ma kelo tim marac”) obedo gin ma mako kwo pa dano ma mito pwony, pwony, cuko cwiny, onyo kweyo cwiny ma aa ki i ginacoya.

B. *Tito ki nyutu gin ma ki coyo*

1. Tito lok ma tye i dul ni. Tito lok mito ni latit kwena omyero onyut adwogi me kwan ne ki moko tam ne, i yoo ma dano twero niang ki ma twero poyo wic, bot kacokke. Tito lok ma ki coyo ni twero time maber ki: (a) tito lok adaa ma tye i coc ni (ma en aye, tito ngo ma coc ni tye ka waco); (b) *keto lok ada me coc ni* (ma calo, nongo kama i coc ma inongo iye tam ni); ki (c) *nyutu lok ada pa lok ma ki coyo ni* (ma calo, dwoko cen, tito, tito, tito, gonyo, ki pyem wek kacokke oniang pingo coc ni tye ka waco gin ma in iwaco ni tye ka wacone—lanyut ma kit meno twero bedo ma nen kene, onyo ku, malube ki coc meno) (Chapell 1994: 116-24).

2. Nyutu dul lok ni. Latit kwena ki luwiny ducu gibedo ka mabor, i kare, kabedo, ki tekwaro, ki i kom lok ma tye i Baibul. Labol obedo lok, labol, gin ma otimme, onyo jami mukene ma tito, dongo, tito, onyo miyo kare bot luwiny me ngeyo cik me ginacoya onyo coc ma kitye ka tito ne. Jami ma ki nyutu gi loko lok ada ma pe nen me doko gin ma nen. Kit ma lapwony mo acel me lok i dye lwak owaco kwede ni: “Man aye gin ma lalok mito kare ducu: kelo lok ma en owaco bot dano ma tye ka winyo lok, miyo lok ma ki ngeyo ni bedo gin ma nen ki dong adaa” (Buckley 1988: 15). Labol medo ki dongo niango wa i kom coc. Ki twero nongo gi ki kama tye iye kare ducu: papara lok angeya onyo buk; tekwaro onyo gin ma ki timo; gin mo mutimme, gin mo mutimme, nyo gin mo mukene i kin lwak ma jo me kacokke gingeoyo; gin ma otimme i kwo pa latit kwena kikome; jami ma time i ginacweya; loc lobo; tuku; lok macon; istori; telebijon; redio; filim; labol ma oa ki i kabedo mukene i Baibul; i yo macek, gin mo keken ma kacokke twero niang iye ma twero konyo me tito lok ada ma tye i Lok pa Lubanga ka maleng. Tic ki lok me tekwaro ki carolok pire tek tutwal i tekwaro ma pe me Western ma tito lok obedo gin ma rwate, pire tek, ki bene ki tamo me tito lok ada. Yecu okwo i tekwaro ma kit meno, ki kare ki kare otiyo ki lok ki carolok me tito onyo nyutu lok ada me cwiny.

3. Labol ki lok ma ki tito cito kacel. Labol maber mitte pi dano me niang lok ada me baibul ento pe romo ka pe ki tito: “Ki keto lok ada me baibul i jami ma dano ngeyo, labol gi ribo lok ada me baibul ki gin ma otimme ki, i timo meno, miyo lok ni bedo yot, niang, ki adaa i yoo ma lok ma ki waco keken pe twero kelo. —tam pa luwiny. labongo ngeyo—i adaa pwonyo jami mapol makato jo ma omyero gu tam i kom lok ki tam ma pe nen. Gin ma lutit kwena gu ngeyo pi kare malac tye ki guti me cayan ma ocung matek. Tam ma tye ki tyen lok dongo ka ki rwate ki lok adaa. Gin ma kinongo ni nyutu ber pa cal ma ki kano. Luwiny gi niang matut ki ma lac ka wa nyutu lok ada me baibul i jami ma ki ngeyo. . . . [Ma lubu kit ma Kricito otiyo kwede ki carolok (**Mar 4:34**)] Ma nio ka lok ma ki waco obino kacel ki carolok ni lok ada ne onongo pe nen maber. Labol keken pe bimiyo ngec i kom lok ada me Baibul. ryeko pa

ginacoya tye i kin lok ma ki nyutu ki lok ma ki waco ma jami aryo ni nyutu ki jingo lok ada pa ngat mukene.” (Chapell 1994: 166, 173, 175n.39)

VI. Keto ne i tic

A. *Lok me loko kwo obedo yub me tito lok*

“Gin ma tye i Ginacoya kikome pe tye me poko ngec i kom Lubanga keken ento tye me loko jone me bedo calo Yecu Kricito” (Chapell 1994: 45). Kit macalo Ginacoya ducu kiyubo me yubo jo pa Lubanga pi tic ma en mito ni gutim (**2 Tem 3:16-17**), Lubanga mito ni watim tic i kom peko (ma en aye, Keto cwiny i kom kit ma gin moni opoto kwede) ma Cwinye ki Lokke nyuto botwa. Medo i kom meno, kacokke tye ki twero me penyo latit kwena, “*Pingo iwaco lok meno ducu bota?*” ki waco lok ma mako pwony ni, “*Aniang ngo ma in itamo—ento dong ngo—ngo ma myero atim iye?*” Lacoc me kwan me CTS oloko i kom “temo me acid me twero pa pwony”: “Tye ki twero ka inge gin ma awinyo anongo ni atye ka timo gin ma awinyo. Pe tye ki twero nio ka meno otimme.” Lutit kwena, dong, romo bedo ki kero me pimo twero me tito kwena gi ki kit ma, pi kare malac, kacokke cako lubo wi lok ma pire tek me pwony ma gi winyo ki i ceng cabit acel nio wa i ceng cabit mukene. Medo i kwo ma rwate ki kwena maber twero donyo i kin lwak, ki gen ni obi tero jo mukene me ngeyo ngat acel ma tye ki twero me tito lok.” (Allen 2006: 74) I kwan pa GASS, kadi bed ni pol pa lutit kwena owaco ni “alokaloka” me kwo obedo gin ma gimito i tito kwena, ngat mo pe i kin luwiny owaco ni obedo tyen lok me winyo lok (35% guketo “cuko cwiny; 30 i kom 100—tiyo ki kwo; 21 i kom 100—ngec; 14 i kom 100—niang): “Ento, ki twero bedo ni 35% pa luwiny ki miti me bedo ki cwiny me winyo lok ki ngat mukene 30 pi 100 mito tic ki kwo—pwony ma cuko cwiny ki tam me tic ki kwo twero kelo miti me loko kwo. . . . Kadi bed ni luwiny ma kipenyogi pe gumoko ni yubgi me winyo lok tye ni ‘amito ni alok kwona,’ ka luwiny ma kipenyogi-ni gupenyo lapeny ni, ‘Ngo ma iwinyo i cwinyi i kom pwony mapol?’ 14 pacent pa dano ma gi winyo lok ni owaco ni gin ma gi winyo i cwiny gi tye ‘yubbe me loko.’” (Carrell 2000: 151)

B. *I Baibul ducu, lok ada me pwony ki keto kacel ki tic ma kitiyo kwede ma nyuto kit ma lok ada meno myero onen kwede ki kit ma lok ada meno myero kikwo kwede*

“Baibul kare ducu kubbe ki pwony ki tic” (LeBar and Plueddemann 1995: 141). Me labolle, lunebi ma i Cik Macon guribo lok pa Lubanga me ciko ki ngolo kop kacel ki lwongo pi jone me ngut ki loko kit me kwogi. Yecu onyutu kit pa Lubanga, en kikome, ki ker pa Lubanga, ki otito kit ma omyero wakwo kwede i lero me nyutu meno. Pol pa waraga ni ki coyo me lok i kom peko mogo ma mako kacokke ma i kabedo meno. Lucoc me waraga ni pol kare gi cako waraga gi ki lok i kom pwony, ki dong gi tito ngo ma pwony meno kwako ki gin ma mito i kwo pa lulub kor Kricito.

C. *Tic kwede miyo gin ma ki nyutu ni bedo ki tyen lok*

En aye kwo, timo, ki keto i tic lok ada me ginacoya ma nyutu ka ngat moni niang ki tye ki niyee ma laro kwo (nen, labole, **Mat 7:16-21; 28:20; Jon 14:21, 23; 15:10; Yak 1:23-25; 2:14-26**). Pi meno, pwony myero orwatte ki tic kwede ki kit ma kigonyo kwede: “Te lok ada me coc bedo ma pe nen nio ka waniang kit ma lok ada ma tye iye myero odor kwede kwowa. . . . Pe icak coyo kwena ma peya imoko gin ma pwony meno mito cobone. Penyo omyero obed ma peya ki moko tam me agiki ma mako kit ma ki yubu kwede, lok ma ki coyo, ki bene dwan me kwena onyo latit kwena obi bedo ka yubu yoo madit labongo ngeyo kama cito iye. . . . *Tic kwede miyo tyen lok me agiki bot gin ma ki nyutu ni.* . . . Man tere ni nio ka latit kwena omiiyo waraga me penyo tic, lok ma ki waco ni pwod pe otum.” (Chapell 1994: 78, 202-03) Ki lok ada, kit ma lapwony Lakricitayo Lois LeBar ogiko kwede ni, “Yakobo 4:17 tito ka maleng ni ngeyo ki timo jami aryo mapat pat. Ka wapwonyo dano lok ada manyen labongo ketone i tic, nongo watye ka weko gibedo lubalo makato kit ma yam con.” (LeBar and Plueddemann 1995: 99)

D. *Tic kwede twero bedo alokaloka i kit ma ineno kwede ki bene alokaloka i kit ma inen kwede*

Labongo alokaloka i kit me tam—niye, miti, kit ma iwiinyo kwede—cuko cwiny me loko kit me kwo obedo cik ma rwate ki cik. Pi meno, nongo kit ma mite me loko (awaka, apokapoka, paro piri keni), kelo alokaloka maber i kit (yomcwiny, niye, gen i kom Lubanga i kare me kwo matek), onyo jingo niye ma kimoko con (mako bedo agonya me timo kica, gamo lok ada me cer i kom cer, gen me cer guti me twero pa Lubanga), tye tic ma rwate ki ma pire tek ma medo i kom lwongo pi loko kit pa dano. Weko dano me tam i yo manyen — me labolle, “Miyongec bot kacokke ni myero gulok kwogi,” “konyo dano me neno jami ma onongo pe gitwero niang iye,” ki “konyogi me neno kit ma lobo nen kwede bot jo ma pat ki jo ma i kacokke”—obedo yo ma pire tek ma pwony tero dano me loko kit me kwogi (Allen 2008: 63, 67).

E. *Lutit lok myero pe gutam ni ka gitito, nyo bene giporo gin ma Baibul waco ki gin ma tye ka titone, ci dano gibineno cutcut kit me keto lok ada me Baibul i tic i kwogi*

Peko madit ma tye i lok mapol ma ki lwongo ni "applications" tye ni pe gi tye atir ki tiyo maber. I kwed ma kitimo i kom lutela dini 206 ki dano 2,233 ma gi cito i kanica, "luwiny manok loyo lutela dini owaco ni pwony obedo pi 'cobo peko me kwo pa ngat acel acel'" (Reed 1999: 84). Lutit kwena pol kare gi "loko" i kom peko ki jami ma tye ka time i kwo labongo lok i kom gi atir (Reed 1999: 84; Allen 2005: 371-72). Ma ka meno, latit kwena myero obed maleng ki maleng, ki omi lok ma dano mito. Kit ma Chapell owaco kwede ni: "Tic i tic keto cwinye i kom adwogi me pwony ducu i kom alokaloka (lok) ma Lubanga mito i kom jone. Man pe obedo kare me loko lok nyo weko paro. Tic ki pwony matir *i kin wang—ki mar*. Ki i wi meja, wac gin ma imito wacone kit ma ibi waco kwede bot ngat mo ma imaro. Ber bedo pa jo mukene i yo me cwiny mito ni pe ibed ka loko gin ma imito waco i tam ma pe nen, ma pe balo cwiny ngat mo ki pe twero kelo peko i komi. . . . Ka kanica pe obi cang nio ka lok goba ogik, wac kumeno. Ka apokapoka me wibye tye ka poko jo muye, lok i kom peko meno. Lok ki diro. Lok ki mar. Ento pe iwek tito gin ma lok meno mito ki gin ma Baibul mito." (Chapell 1994: 223)

F. *Lapeny aryo ma pire tek me gwoko yub me tic*

1. *Gin angoma dano myero gutim?*

a. *Tic kwede omyero obed ma jenge i kom cik ma coc ni miyo kony iye.* Lok ma ki waco i kom coc ni omyero onyut ada pa cik ma ki keto iye tic ni. Man pire tek pien pol pa luwiny "gi twero bedo calo 'pe gi paro' i kom yub pa lutit kwena me 'loko' pien pe gi bino ki gen ni ki bi loko gi" (Carrell 2000: 151). Luwiny myero gubed ki kero me moko ni: "Myero watim man pien meno aye gin ma Baibul waco." Man pire tek tutwal pien tic kwede—ma, kit ma ki gonyo kwede, kwako loko tam ki/nyo kit me kwo—obedo kabedo ma luwiny gi twero kwero latit kwena ki pwony. Man bene tye gin mumiyo gonyo ki gonyo lok me baibul omyero obed maber—ka gonyo ki gonyo tye maber, ki tic kwede oa ki i lok ni (ki dano gineno ni tye ka timo kumeno), ki gonyo lok, gonyo, ki tic kwede obi bedo ma rwate.

b. *Tic kwede omyero obed ma opore—ki latit kwena omyero omi labol ma opore i kom kit me timo gin ma mite me atima.* Me cuko cwiny dano me "mar lawoti" pe obedo tic. Maro luwoti obedo mere cik ma igi lac, ma jo me kacokke gingeoyo maber. Cako aa ki i bedo cik ma rwate me tic kwede kikome ka latit kwena omoko jami ma tye ka time i kare ni ma luwiny gi kato ki iye ma omyero gu ket i tic cik me Baibul (me labolle, maro jirani ma cwako pati me wibye mukene; gwoko lutino ma jemo; nyero niyeni; bedo ngat me kaka nyo kaka mukene). Ento, kadi wa waco ni pe tye atir ma oromo. Latit kwena myero omi tam i kom jami ma myero kitim ma nyutu kit ma mar meno nen kwede (me labolle, miyo tam me gwoko latin ma tye ki peko pi kare manok me miyo kare bot min latin; nyutu kit me kica bot jirani; peny jirani me bino ka camo cam me otyeno). Latit kwena myero omi labol matir i kom kit ma *kwayi dano mapatpat i kacokke* (jo matino; jo mutegi; jo ma gunyomme; coo; mon) gitwero tic ki cik ma igi lac me Baibul i kwogi. Medo i kom meno, "winyo lok i kom dano kikome [ma tye iye latit kwena kikome] ma gubedo ki miti me timo jami nyo tam mapat konyo me yubo yo manyen me tam ki kit me kwo" (Allen 2008: 66).

c. *Peny omyero obed gin ma tye ada.* LeBar poyo wiwa i kom lok ada ma pire tek ni: "Wan kikomwa wa kwero alokaloka pien te lokke ni yub manyen me kit pa dano ma wabedo ka gerone. Yot adada me medde ki kit ma pe wajemo kwede loyo kit me tam ki tic macon. Ka kipenyo ngat moni me timo alokaloka mapol i cawa acel, ci en bedo ki par mapol." (LeBar and Plueddemann 1995: 175) Pi meno, bed ma wangi twolo me penyo jo me kacokke me loko kwogi woko. Tem nongo gin mo ma dano ducu twero timo—ki mi tam ma rwate pi gurup ma tye i kin lwak (lutino, jo mutegi, jo ma giye, jo ma pe giye, ki mukene). Stanley owaco ni, "Ka apenyo dano me timo gin mo ma pire tek, pol kare apenyo gi me keto cwiny gi i kom kare mo ma ki ngeyo. I kin dul lok ma mako lega pa Rwot apenyo kacokke wa me cako nino abiro ma lubo ki lega. Nino abiro keken. Ngat mo keken twero timo meno. Ki gen ni nino abiro ni obi cako bedo gin ma rwate. (Stanley ki Jones 2006: 189) Wi opo ni, itye ka temo loko kit pa dano. Tye calo temo kwanyo tyen gadigadi ki i yoo ma obale woko-pe yot ki tero kare ki dwoko cen.. Ento, ka kit manyen me tam ki tic oyabe, mot mot obi mede ki kare ki dwoko ne.

d. *I tic omyero wabed ki gen me telo luwiny wa i kom jami ma gitye kwede i Kricito—mwolo me bedo ki winy, lega, Lokke, lanen mere, Cwiny, geno i kom jami ma en miyo, timo gin ma en tye kwede—me miyo gi twero me timo alokaloka ma mite i kwo gi.* Lutit kwena omyero gubed ki neno maber me miyo "lok ma mako dano me timo maber ki teko me kom" (Chapell 1994: 210).

Obedo "lok pa Lukricitayo" me waco ki luwiny ni "wubed calo [Moses, Gideon, Daudi, Daniel, onyo Petero]," "wubed maber," onyo "wubed ki pwony" ma "nyutu ni wa twero loko kwo wa ma opoto piny ki teko wa ken wa" (Ibid.: 267-68, 280-86). Me tito ngo ma dano omyero gubed ki timo, ento pi lok i kom Kricito, ma miyo gi twero me bedo ki timo, loko lok me kwena maber—ki ka ber loyo obi kelo kacokke pa Luparicayo.

e. *Peny me peny tic omyero oti ki jami ma kanica tye kwede.* Kwan pa CTS onyutu ni "lutit kwena pe gitwero geno kacokke me tamo ki timo jami mapat pat i gamo pwony acel. Lutit kwena pol kare myero gutam i kom pwony acel acel ma tiyo kacel ki pwony mukene ki dul mukene me yub me kacokke [me kelo alokaloka i kwo]." (Allen 2008: 74) Jami aryo ma romo konyo:

- (1) Nyut dano ni i kom jami ma tye i kanica ki i kin gang. Ka kanica tye ka tic kit ma myero obed kwede, ki ka latit kwena ngeyo dano ne maber (medo ki mic gi ki jami ma gitye kwede), lumemba me kanica ki twero cwalo gi bot jo ma i kom Kricito ma twero konyo gi ka gi cako rwate ki cal pa Kricito. Kadi bed ni kanica pe ki dul ma pat pat onyo dano ma twero konyo lu kanica, caro onyo lwak twero bedo ki jami ma kit meno.
- (2) Lok i kin dul ma tiino. Kanica mapol tiyo ki gurup ma nok (1er) ma gi rwate i kin cabit. Kanica mogo bene gi bedo ki lok ma ki nyamo i gurup ma nok ma kwako lok ma ki waco i pwony cut cut ingee lega me kanica otum. Gurup magi gitwero nyamo pwony me cabit man, tutwalle ki keto cwiny i kom tam matut ki tic kwede. Lok i kin gurup ma tiino obedo yoo ma pire tek ki maber me weko dano gi donyo i lok me pwony. Dano ma i dul ni ducu tye ki jami ma gukato ki iye ki ngec ma twero konyo jo mukene ki lapeny ma mako pwony ni ki twero gamo ne. Mortimer Adler tito botwa pingo lok ma kit meno pire tek: "Pien lok ma pe ki juku ki winyo lok ma ling ling tek loyo coc ki kwano, gin ducu gi bedo maber ka lok ma pwonyo lubu ki lok ma rwate ki dano aryo—ki lok nyo nyamo lok, ki lapeny ki lagam, ki kit yub mo ma ngat ma tye ka lok ki lawiny twero lok ki ngat mukene. . . . Ka pwony pe ki medo ki lok ma konyo ngat ma tye ka lok me neno ni tam pa dano ma tye ka winyo lok ni oo ki otiime, ki ka winyo lok pe ki medo ki kwano buk ma pe ki twero cobo ki lok, pwony doko yoo me pwony ma pe tiyo maber." (Adler 1983: 52)

2. Pingo mitte ni gutim meno?

a. *omyero wa mi gin ma cuku cwiny ma opore.* Tic maber ma kitimo pi tyen lok marac twero bedo gin mo ma kato lubo cik ki bwola. Ma ka meno, dini pa Lukricitayo tye ki yub me kwo ma ki loko ki i "i iye-woko" (nen Rom 12:1-2). Kwo ma ki loko i iye obi kelo aloka loka i kit ma nen kwede. Gin ma pire tek en me nyutu bot luwiny bot Kricito ki mar ki kica pa Lubanga. Me agiki ne, lok ma lutit kwena ducu omyero gu lok iye tye: myero wabed jo maleng wek Lubanga ojolwa, nyo omyero wabed jo maleng pien Lubanga oyewa? Cwiny me bal tero dano ma pe loko tam gi i kom yatariya, ento pi ngat ma ye ni niang maber i kom kica pa Lubanga omyero olok jami ducu me bedo ki pwoc: "Ka dano ma ye ni gineno ni ginacoya ducu—lok me Baibul ducu—obedo kabedo me nyutu kica, cwiny gi gamo ki lwo ki mwolo. Lagam ma kit meno keto kwena me woro ki woro i miti gi ma opore ki miyo tic ki lok ada me baibul ni bedo nyig me pwoc, pak, pwoc, ki tic me mar. Pwony ma cung i kom Kricito pe kwanyo rwom me kwo pa Lukricitayo, ento nongo kama gi aa ki iye i teko me kica. Cik me bedo lawiny pe loko, tyen lok loko." (Chapell 1994: 302)¹

b. *omyero bene wa mi tam ma opore bot dano me kwo kit ma lok ma ki waco ni omyero gu kwo kwede.* Mii labol ma aa ki i kwo ni nyo ki i kwo pa jo mukene, nyo pa kanica nyo lwak ducu, ka ma alokaloka otimme iye. I agiki me pwony ne Stanley otemo nyutu gin ma en oneno onyo "goyo cal ma twero bedo ki gin ma omyero obed. I kare me agiki ni ilwongo dano ma tye ka winyi me tamo kit ma kanica, lwak, jo me ot, ki dong lobo ducu obi bedo kwede ka Lukricitayo ma i kabedo ducu gu jolo tam ni acel ni" (Stanley kacel ki Jones 2006: 129). Man tugo cwiny dano me temo timo alokaloka ma Ginacoya ki pwony-nyi mito ni kitim.

¹ Apokapoka ma tye i kin Lubanga/kica ma jenge i kom miti ki dano/bal ma jenge i kom miti me bedo ki winy nen atir: "Ka mar aye cuko cwinywa, ci Rwot, yubbe, ki deyo mere aye gin ma wamito." (Chapell 1994: 209)

VII. Jami ma tye iye ki kit ma ki yubu kwede pwony maber

A. *Me bedo maber, pwony omyero obed ki gin acel, ma ribo dano*

1. Kit ma yub ni tye me loko kwo, yoo maber loyo en me bedo ki lok acel, ento pi lok mapol, i pwony ni. Lok acel ni aa ki kama imito ni dano ma tye ka winyi gubi oo iye—ma calo, tam ma imito tito ne; gin ma imito cobo ne; gin acel ma omyero gu nge ki ngo ma omyero gutim iye; agiki me tic ki alokaloka me kwo. Stanley oketo ne kit man: “Ka awaco ni lok ni atye ka lok i kom gin acel i kin jami adek: tic kwede, niang matut, onyo cik. Ki yoo man, kwena acel acel myero obed ki tam acel ma pire tek, tic kwede, niang, nyo cik ma tiyo calo glue me mako bute mukene-ni kacel” (Stanley and Jones 2006: 103). Ka dong itye ki tam meno ma tye ka maleng, jami ducu ma tye i kwena myero obed ki yub me jingo, nyutu, ki weko wi dano poyo wic. kwo ma oloko]. Ka dong inongo kama ibi cito iye, omyero ibed ki banya bot dano ma tye ka winyi me miyo yoo ni nen maber ki atir. Man tere ni i kwanyo jami ma pe rwate ki lok ni.” (Ibid.: 109-10)
2. Ka dong inongo gin ma imito waco ki iyubu kwena ni i kome, gin ma lubo en me yubu lok acel onyo lok ma weko en bedo maber. Ngo ma Lubanga tye ka waco bot kanica kun wok ki i gin ma laco buk me Baibul ocoyo? Ka dong inongo man, yub ne i lok acel, ma yot i lok acel me lok madit me dul lok ni—ma en aye, gin acel ma imito ni dano ni gu po iye ki gu kwany ki i pwony ni. Man aye gin ma ki waco (nen **Lamed ngec B, dul IV.B-E**). Me lok ada, lok ma ki waco i pwony ni tye *lok ma ki waco maleng, ki teko ma mako gin ma pire tek ma tye i dul lok ni* kit ma kubbe kwede ki kacokke. Lok ma yot ni nyutu gin ma in iye ni Rwot mito ni iwac bot kacokke ki i lok ma itye ka tito. Dul lok ni ducu omyero ocung i kom lok adaa ni, oa ki iye, onyo obed ma rwate kwede i yoo mo ma ki twero nyutu. Tam ni omyero obed ma ki poyo wii iye kit ma twere. Man bikonyi kacel ki jo ma tye ka winyi. Ka tye macek ki poyo wiiye ci obi bedo yot boti me keto ne i kwena ni ducu. Ka obedo lok ma ki yubu maber, obi nen bot dano ma tye ka winyi ni man aye lok ni. Pi meno, pol kare lok ma ki waco ni ki waco con i acaki me pwony. Gin ma pat twero bedo ka itye ka tito lok ma ki waco ki itye ka lubo kit ma ki coyo kwede lok ma ki coyo ni.
3. Keto tam ma rwate mitte pi tyen lok adek:
 - a. *Coc ni kikome mito ni ki ket iye tam.* Wi lok ki tyen lok me ginacoya myero obed gin ma pire tek loyo ka watye ka tito ginacoya meno. Kit ma Chapell owaco kwede, “gin ma tye i lok ni tye gin ma tye i pwony ni” (Chapell 1994: 23). Tye yoo ma rwate i kit ma lucoc me baibul gu nyutu kwede jami. Baibul kikome nyutu lok acel ma rwate, ma rwate. Kadi bed ni tam ma tye i buk mo nen calo pe kubbe, tye tyen lok mo madit nyo ribbe i nge gin ma kitye ka wacone ma lakwan ma tye ki ryeko twero niang iye. Pi meno, pwony wa omyero onyut note ma tye i coc. “Kadi bed ni tam mapol kacel ki jami mapol giyubo pwony me pwony, gin ducu myero gukony i wi lok acel. Pwony kwako gin acel” (Ibid.: 38).
 - b. *Lulok omyero ki ket cwiny gi iye.* Ginacoya tye matut dok niang iye tek adada. Lok mapol ma ki coyo i kom coc mo keken. Ento, kwena ma pe ki keto iye tam, ma tye ka wot ata pe loko maber. Bedo ki tam acel i acaki twero nen calo tek ento i ada gonyo lutit kwena ki i bedo i kin jami ma twero time ma dul ma pat pat nyutu: “I kare ma dong i tyeko yubu kwena ni, ingeyo kama teko me kwena ni tye iye; ingeyo kama kare me 'a-ha' tye iye. I kare ma dong i tyeko yubbe, ingeyo dul me kwena ni ma yomo cwinyi loyo. Ki lok ada, ingeyo kit me nongo lok ma pire tek. In ingeyo ka dong inongo lok ma pire tek. Gin ma myero iket cwinyi iye tye me gero jami ducu ma orumo ne.” (Stanley and Jones 2006: 105)
 - c. *Luwin yomyero gu ket cwiny gi.* Wiinyo lok pe obedo calo kwan, ka ma kiromo kwano paragraf moni odoco ka pe kiniang tyen mukwongo. Luwin y gi ool oyot me temo niang kama lalok tye ka cito iye ki gin ma en tye ka waco. Ento, kwena ma ki yubu i kom tam acel yot me lubu. Luwin y gubi wilo lok ma ki coyo oyotoyot. Yot adada me po i kom lok acel ma ka lok mapol —ka lok meno tye maleng, ma wigi po iye, ma kidwoko cen, dok “kikelo gang” botgi. Keto tam ki niang pa dano ma tye ka winyo lok ni ki twero konyo ne ki tic ki lapeny ma ki dwoko cen ki lapeny ma rwate:
 - (1) Nwoyo. “Lok ma ki dwoko cen mitte pien ngat ma tye ka winyo lok ni pe twero dwogo cen i kom gin ma ki waco con ki winyo ne odoco. Lok meno tye ka medde anyim, dok ngat ma tye ka lok myero onwo gin mo ma kiloko con ka ngat ma tye ka winyone mito ni obed ki tam iye wek oniang gin ma kiloko iye lacen.” (Adler 1983: 65)
 - (2) Lapeny ma pe rwate pi lagam. I kare me pwony itwero gwoko tam pa jo ma tye ka winyi ki keto tam gi i kom lapeny, ki gamo, lapeny ma rwate (me labolle, “Pingo?”; “Pingo ki waco kit meno?”; “Ngo ma tye ka time kany?”; “Ngo ma en tye ka waco

botwa?"; "Man tiyo nining i kwo wa i kare ni?").

4. Bedo ki tam acel i kom pwony nyutu apokapoka acel i kin tito kwena ki pwony: i pwony ngat moni twero mako jami mapol ma pat pat ma tye i coc; gin ma pire tek i tic me tito kwena weko jami ducu tye ka wot i agikki acel. Bedo acel i lok me pwony miyo bot latit kwena kero me keto cwinye i kom lok mo matut. Ka tye jami aryo nyo makato nyo lok mogo ma ocung woko i tyeng ma itye ka kwanone-ni, pe iti ki pwony acel me tito lok aryo-ni ducu. Ma ka meno, gwok gi pi kare mukene, onyo tim pwony manok i kom dul lok ni, kun iketo lok acel i pwony acel acel. I kare me yubbe, peko ni obi bedo me nongo gin acel ma imito keto cwinyi iye ento me kwanyo gin aryo onyo adek mukene ma in bene imito keto iye tam ni.

B. Lok maber ki medo ki yub ma ki ngeyo maber

1. Ber pa yub ma ki ngeyo maber. "Kit ma ki yubu kwede ki rwom me gin ma iwaco tye maber calo gin ma imito waco" (Stern 1991: 199, 203, 205). I kwan pa GASS, "Pacen pyeraryo wiye aboro pa luwiny giwaco ni pwony maber obedo pwony ma kiyubo maber. Botgi, pwony ma kiyubo maber tye ki yub ma nen, ma latit kwena tye kwede . . . niang matut . . . ki kubbe ma kinyuto maber i kin Ginacoya ki lok ma pire tek me pwony (ma tye i pwony). . . [Ki tung cing kany] Dano pyera angwen wiye abiro i kom miya acel ma gi winyo lok ni pwony marac obedo pwony ma pi ki yubu maber. Lok ma gi tito i kom jami ma pe ki yubu maber tye lok ni 'lok,' ma ki winyo kare ki kare ki bot luwiny. Gi tito pwony mabor ma mede (ki lok ma ki dwoko cen onyo ma nen calo pe rwate) kare malac inge lok ma ki waco, onyo pwony ma tye ki lok mapol ma tam ma pire tek tek me nongo ne. Lawiny mo acel owaco ni, 'Abedo ka tamo ka kadi wa en ngeyo tam ne ma pire tek ki twero waco ne i lok acel.' Ma calo lok me aryo, luwiny gi tito lok ma ki waco ma pe ki yubu maber calo ma pe ki rwate ki Ginacoya." (Carrell 2000: 92-94) Wi lok acel ma pire tek, keto cwinyi i kom bedo yot ma ka bedo tek, ki yub maber ducu miyo niang matut. Lok ma ki ngeyo maber pire tek me lok ki dano. Labongo lok ma ki ngeyo, luwiny gi ool oyot ki temo lubo ngo ma lalok tye ka waco, ki gubi winyo lok ni woko. Ka itye ka lok maleng, luwiny gibimedde ki lubo kor ngat ma tye ka lok, dok gibibedo ki kero me niang, poyo wic, ki keto i tic gin ma itye ka wacone botgi. Omyero inyut yub ni con i pwony ni kun itiyo ki lok me yub ni.

2. Lok ma ki coyo ni konyo me yubu pwony ni ki konyo dano me niang kama itye iye. Lok me yub ni obedo yoo ma in itiyo kwede me nyutu bot dano ma tye ka winyi kama ibi tero gi iye i pwony. I lok mukene, lok ma ki waco ni nyutu bot dano ma tye ka winyi kit ma imito dongo kwede tam ma ki waco ni (nen **Lamed ngec B, dul IV.E-G**). I lok me yub, imiyo bot luwiny tam mogo i kom kabedo ma pire tek ma ibi bedo ka lok iye, ki kit ma ibi bedo ka lok kwede. Kit ma ki waco kwede con: *luwiny omyero gu ket cwiny gi*. Gi ool oyot me temo nongo kama lalok tye ka cito iye ki gin ma en tye ka waco. Lok me yub ni miyo gi tam meno. En tiyo calo lanyut bot dano ma tye ka winyo kit ma tito lok ni obi mede kwede anyim. Ka itye ka wot ki i dul acel me coc me cito i dul mukene itwero dwoko leb ma tye i dul lok ni wek dano ma tye ka winyo lok ni gu nge kama itye iye. Pi meno, tam ni ki lok me yub ni konyo me miyo niango, labongo ma pwony ni obi rweny woko.

C. Jami adek ma tye i pwony ni pol kare ki jalo, ento pire tek pi tic maber pa pwony ni: Cako lok; Alokalo; ki agiki

1. Nyutu.

a. *Lok me cako lok myero otim jami adek: (1) Mako tam pa dano; (2) Yub gin ma mite, peko, onyo lworu ma dano gi winyo onyo gi kato ki iye; ki (3) Nyut lagam ma tye i ginacoya me Baibul i kom gin ma mite, peko, onyo ayelayela ni.* Stanley otito gin mumiyo man pire tek ni: "Ka wamiyo lagam pi lapeny ma ngat mo pe tye ka penyo nyo watemo cobo ayelayela ma ngat mo pe tye ka winyone, ci lok ma wamiyo twero potu i it dano. Lok ma pe loko i kom gin ma wamito kitero calo gin ma pire tek adada. pe rwate. Pe tye ngat mo ma tye ka nyome. Gitwero bedo mot nio ka wa tyeko lok. Ento gin pe gibi nyome. . . . Kit me cako lokki twero bedo gin ma pire tek loyo i lokki. Man rom ki ladit ma loyo yoo me gadigadi ma tye ka koko ni, 'Dano ducu tye i yeya!' . . . Jo mapol ma giloko, tutwalle lutit kwena, gitye ki miti matek me donyo i kom kwenagi [ma] gitero kare manok me yubo kit me cako lokgi. gi weko gang tic ni kengi." (Stanley and Jones 2006: 153-54)

b. *Myero kiter kare me neno ni dano ma tye ka winyo lok ni gi tye ka lok—ni ibi bedo ka cobo peko ma gi winyo, ki ibi bedo ka gamo lapeny ma gin kikom gi gubedo ka penyo.* omyero gu nge ngo ma tye ka kelo peko bot gi. Stanley ogiko ni: "I cokcok kwena ducu ma amiyo abiwaco ni, 'Man aye gin mumiyo man pire tek.' [...] Pol kare atito pingo i agikki me cako lok. Kombeddi dong gingeyo ka ma wacito iye-ni, myero gunge gin mumiyo atye ka tero [gi] kunu. Kit ma tye

kwede i Baibul romo pi jo mogo, ento pe romo pi jo mapol. Gamo pingo miyo miti bot dano me lubo kor in i dul mukene me kwena ni.” (Ibid.: 187-88)

2. Alokaloka.

a. *Ka itye ka loko ki i lok me cako lok ni me cito i gonyo lok ma ki coyo, ki ki i lok me lok ni me lok ki dano onyo agiki ne, myero i nen ni dano ma tye ka winyi gi ngeyo ni itye ka loko lok ni me cito i dul mukene me kwena ni.* Luwiny gubi rwenyo keto cwiny gi ka ngat ma tye ka lok ni ominigi "gin ma ki keto iye" ma gi twero keto tam gi iye, keto cwiny gi iye, ki niang gii. Miiyo dano ma tye ka winyi gi ngeyo ngo ma tye ka bino anyim konyo gi me bedo kwedi ki lubu tam ni.

b. *Kadi wa i kin lok ma ki waco i coc ni, omyero i lok ka maleng ka itye ka loko lok ni ki i dul acel me coc ni me cito i mukene.* Eni tye tyen lok acel me bedo ki "lok me yub." Lok ma ki coyo ni tiyo calo lanyut bot dano ma tye ka winyo kit ma tito lok ni obi mede kwede anyim. Ka itye ka loko lok ni ki i dul acel me coc me cito i mukene, itwero dwoko leb ma tye i dul lok ni wek dano ma tye ka winyo lok ni gu nge kama itye iye.

c. *Nwoyo lok konyo.* Tem waco gin mo calo, "Kombeddi, pi jami eni ducu, ngo ma omyero watim? Cik man nen nining ka wa temo lubo ne? Nen kong tam mogo." (Nen ni i labol man tam pa luwiny onongo tye ka tic ki lapeny ma ki lwongo ni rhetorical, ki lapeny ma ki lwongo ni retoric ni ki dwoko tyen aryo, i yoo mapatpat.)

3. Me agikki.

a. *Dano pol kare gi po i kom ngo ma i weko gi—ka ki weko gi i yoo ma gi poyo wic iye, ki ma mako cwiny gi.* Pi meno, myero inge kit ma imito ni kwena ni ogik kwede ki yub lok me agiki me cobo gin ma imito.

b. *Lok me agiki omyero okel "tam madit," lok ni acel, bot dano ma tye ka winyi i yoo ma gubi po iye ki gubi mito tic kwede i kwo gi.* Wi myero opo ni mitini tye me neno kit ma kwo pa jo me kacokkewu olokke kwede dok doko calo Yecu. Nen ni ki lok me agiki ma ki yubu maber dano ma tye ka winyi gi oo kama kwena ni ki yubu me oo iye.

D. Tam ma mako yub me tic

1. Pwony acel acel omyero ocob jami mogo ma miite. Dr. Greg Scharf olwongo jami ma lubo ni "A-B-C me pwony ma ki coyo":

A—*Ki tiyo kwede?* Tika pwony meno kelo kwena gang i yo ma tiyo?

B—*Tye ma lubu Baibul?* Coc ni omyero olok kwena ni; lok ma ki waco ki lok ma pire tek omyero obed ma jenge i kom coc; yub man myero onyut tyeng ma pwony meno tye ka tito iye me nyuto ni kwena meno cung i kom ginacoya.

C—*Tye maleng?* Pwony omyero ki yub maber. (Scharf n.d.)

2. Pwony ma ki yubu maber pire tek pi kelo adwogi maber. Jo ma giloko maber gi ngeyo ni "yub ki rwom me lok ma iloko tye maber calo gin ma imito waco" (Stern 1991: 203).

a. *Yub me yub me pwony twero nen calo tye ka gengo, ento i ada konyo me gonyo latit kwena ki i kelo ayelayela.* Pwony ma ki yubu maber konyo me medo rwom me nyamo lok ki rwom me lok. Man weko: (1) medo niang pa luwiny i kom tyen lok ki kit ma kwena pire tek kwede; ki (2) medo kare ma luwiny gubi cito i rwom ma pire tek me keto kwena i tic i kwo gi

b. *Lutit lok mogo gitamo i yoo marac ni, "ka ayubo gin ma amito waco con, ci abibedo ka neko cwiny maleng woko," tutwalle pien Yecu owaco ni, "pe wubed ki par i kom lok ma wubiwaco, ento wulok gin ma gibimiyo botwu i cawa meno, pien pe wun aye wulok, ento Cwiny Maleñ aye wulok" (Mar 13:9-11; Mat 10:17-20; Luka 12:11-12).* Tam ma kit meno twero winye calo "me cwiny," ento i adane, obedo tam ma pe me cwiny:

(1) Lok ma Yecu owaco ni onongo tye i kom luye ma kimakogi dok kiunogi i kare ma onongo pe gitye ki kare me yubbe pi balgi i kot. Lok pa Yecu onongo pe tye ki lok mo keken i kom yubo pwony, yubo, ki miyo pwony. Medo i kom meno, Yecu owaco keken ni "pe ibed ki par" i kom kit ma myero iwac kwede nyo gin ango ma myero iwac ka kimaki. En pe owaco ni, "pe itam, nyo iyubbe, nyo iyub lok me gwokke ka itye ki kare me timo meno."

(2) Dano ducu, i adaa, yubu ki yubu gin ma pire tek bote (me labolle, dek ma en obi camo; kit ma en obi tero kwede nino ne), ki dano ducu tamo i kom ngo ma en obi waco i kare ducu ma en tye ki kare me timo ne. Me loko lok pa Yecu macalo tyen lok me pe yubo ki yubo pwonyi obedo mere tyen lok me bedo labongo tic ki yubbe marac. Ki lok ada, ka itiyo ki lok pa Yecu macalo tyen lok me kwero yubo ki yubo pwonyi ci nongo

itye ka timo bal madit, pien:

- (A) Ibi bedo ka nyutu lok goba i kom Yecu ki lok ne bot dano, pien ibi bedo ka kwanyo lok ne ki i lok ma tye iye, ki itiyo kwede me miiyo kony bot goro ni; ki
(B) Ibi bedo ka loko lok adaa ni in itamo ni jami me lobo (me labolle, dek ma ibi camo onyo jami ma itiimo nino ducu), ma i kwanyo kare me yubu ki yubbe pire, pire tek loyo jami pa Lubanga (ma calo, Lok ne), ma in pe i kwanyo kare me yubu ki yubbe pire-ento dong itye ki awaka ki tek cwiny me tito kwena bot dano.

(3) Me tic ki lok pa Yecu macalo tyen lok me kwero yubo ki yubo pwonyi ma peya kare oromo nyuto ni itye ki neno ma piny adada, ento pe ma malo, i kom cwiny maleng.

(A) *Ngat mo keken ma tye ka kwano lok pa Lubanga ki tye ka yubu lok me tito kwena obi bedo (onyo omyero) obed ki wat macok ki cwiny maleng.* Me tic ki lok pa Yecu i kom “*pe ibed ki par i kom ngo ma ibi waco*” nyutu lok ada ni in pi ibedo i ribe ki cwiny maleng wacel. Pi meno obedo gin me awaka me tamo ni ka i aa malo me tito kwena cwiny maleng obi lok i komi ma nongo pe ibedo ka lok kwede i cabit ni.

(B) *Me tic ki lok pa Yecu ma calo tyen lok me kwero yubu ki yubu pwonyi ni ma peya icako lok ni cung i kom lok me awaka ni, ka iyubu gin ma imito waco con cwiny maleng goro ma en pe twero miini tam manyen nongo itye ka tito pwonyi ni wek obed maber.* In itye ka timo bal kun i keto rwom me kwo ni malo pien in itye ka waco ni, “*atye ki teko ma ka atimo yub mo keken ma peya atimo gin mo kadi wa cwiny maleng kikome pe twero loyo an.*” Ki adaa, cwiny twero lok ki in ka ibedo ka lok kwede i cabit ni ki ibedo ka tic ki teko ni me yubu ki yubu pwonyi maber.

3. Lok me pwony ma ki coyo konyo me miyo pwony maber. Yub me pwony konyo me yubo jami ma kipwonyo. En miyo ni jami ma pire tek ma tye i pwony ni ki coyo gi i kit ma opore. Coc ma ki coyo pire tek ka “gin mo ma obale i tam” otimme i kare me pwony ki latit kwena owil gin mo. Jami ma lubo ni tye jami ma pire tek ma omyero ki tam iye pi tic ki karatac ma ki coyo ni:

a. *Yub yub ni me rwate ki gin ma imito.* Coc ma ki coyo twero bedo ma nok onyo ma ki ngeyo maber. Nyig lok nyo nyig lok ma pigi tego myero opo tam pa latit kwena ki paragraf ducu. Lok mogo ma pire tek ki ma mite ni ki lok gii maber ki twero coyo gi ducu. Kit ma myero kilwong kwede nyig lok mogo kiromo nyutone. Nyig lok nyo jami mukene ma mitte me pwony ma mitte ni kiket iye cwiny, kitwero keto lanyut i te tere, nyo kiketo ki coc ma kikwoto, nyo kicoyo ki nukuta madito. Ka ling twero nyute ki dashes onyo lanyut mukene.

b. *Coyo rangi.* Tic ki jami ma nyutu rangi i kom gin ma ki coyo ni obedo yoo maber atika. Kala ma pat pat twero nyutu ginacoya ma omyero ki kwan, lok mogo ma omyero ki ket iye cwiny, lapeny ma ki penyo, lok ma pire tek, lok ma ki loko, ki mukene. Coyo rangi bene konyo coc ni me nen bot latit kwena nongo en tye ka miyo pwony ne.

c. *Pe omyero wabed ma ki mako wa i kom jami ma wa coyo.* Pire tek ni latit kwena pe obed ma ki mako i kom gin ma en ocoyo ento i kare me pwony omyero onen gi me nongo kony. Latit kwena myero obed ki ngec matut i kom gin ma en tye ka wacone wek ebed agonya me wot i wi abam ki neno jo ma tye ka winyo lokke.

4. Tic maber pa pwony ki medo ki pwonyo lok ki dog. Lutit kwena ducu gi tamo i kom ngo ma gi miito waco, ki pol pa lutit kwena gi yubu coc mogo ma ki coyo. Ento, pol pa lutit kwena pe gicung malo ki gi loko pwony gi ma peya gu miyo. Meno bal madit adada. Lacoc me kwan pa GASS owaco ni: “Lok ma ki loko ki dog mito ni ki lok ki dog i yubbe. Lutit kwena mapol ma ki penyo gi waco ni, ‘Lworo na tye ni pe obi bino kacel i kare me pwony.’ Lworo meno twero rweny woko ki pwonyo lok ki dog kit ma pwony ni bino kwede ma peya cawa ma ki moko ni oromo.

Kit ma ki coyo kwede dul me yub onyo coc ma ki coyo, omyero ki ‘temo’ ki dog, ki temo pi teko me lok. Ki yubu odoco. Ki dwoko kacel. Ki loko. Kit ma dul acel acel me pwony ni tye ka dongo kwede, latit kwena myero olok kit ma en ngeyo kwede. Gin ma ki mato ki dog mito ni ki yub ki dog. Pwony ma ki loko ki dog miyo kare me byeko borre; pwonye me tam pe. I kin yoo me yubbe ma lulok i dye lwak gi tiyo kwede, latic lawota Kent Menzel ki an wanongo ni pwonyo lok ki dog pi dano ma tye ka winyo lok en aye yoo me yubbe ma nyutu ber pa lok i dye lwak.” (Carrell 2000: 224-25)

E. *Kit me tic mapatpat*

Yoo ma ki tito maber me yubu ki yubu pwony ki keto kacel ma calo **Lamed ngec B** (“Yoo me yubu

pwony: Jami ma pigi tego bot lutit lok”). Kadi bed ni pe tye "yo maber" acel me yubu onyo tito lok mo, jami ma lubo ni tye yoo me yubu jami ma pat pat. Ginacoya acel-li kitwero titone kun kitiyo ki labol mapat pat. Jami ma ki nyutu ni tye ki jami mapol ma rom, ki jami mogo ma tye i kit acel ki twero loko ne pi mukene. Me labole, lok ma jenge i kom peko ma tye i yub me "An-Wan" ki twero tic kwede i yub mukene, ma calo tic kwede ki agiki ne. Man pe obedo labol me pwony keken ma tye, ki man ki twero loko ne ka mitte. Ento, tic ki yoo me yub mogo ki miito me neno ni pwony ni rwate ki "AB-C" me yub me pwony wek pwony ni obed maber ki luwiny. Lok ma ki coyo ma mako pwony mapol, ma jenge i kom labol acel acel, ki keto calo **Lamed ngec C-I**.

1. "Labol me pwony ma aa ki i lok aboka"—Labol man ber twatwal ka kitye ka tito kwena ki i waraga nyo dul mukene me Ginacoya.
 - a. *Nyutu*
 - b. *Tam*
 - c. *Lok me dul*
 - d. *Nyutu lok ma ki coyo ni* (medo ki cal ki tic kwede [onyo tic kwede ki twero keto i agiki])—lub kit ma ki yubu kwede lok ma ki coyo ni ka itye ka tito ne.
 - e. *Agikki*
2. "LCT [Lok-Cik-Tic] Lok" Labol—Labol man pol kare tiyo ka kitye ka tito lok nyo lok ma ki coyo:
 - a. *Nyutu*
 - b. *Lok me dul* (pud itye ki acel, ento obi bedo ma calo, "Wa bi neno lok man tyen adek [onyo 'i yoo adek']: mukwongo wa bi neno jami ma iye; lacer cik ma igi lac; lacer kit me tic kwede").
 - c. *Tit dok itit gin ma otimme ni* (i yoo me tito lok, medo ki ngec me tekwaro).
 - d. *Dok cen ka tic ki cik ma ki pwonyo ni*.
 - e. *Tam* (lok ma ki waco ni bino kany, i kin cik ki tic kwede; man obedo yoo ma ki tiyo kwede ma pol kare bedo kit ma ki yubu kwede lok ma ki waco).
 - f. *Wot i kom dul lok ni tyen me adek ki keto cwinyi i kom kit ma ki tiyo kwede*.
 - g. *Agikki*
3. "Lok me coc" Labol—Lok ma ki waco i kare mukene lubo kit ma ki coyo kwede ma tye ki dul angwen (**Luka 8:22-25** obedo labol); labol man tiyo maber i lok mapol, lok me tango, onyo lok mukene ma kwako peko/yub mogo:
 - a. *Nyutu*
 - b. *Lok me dul* (ma loko i kom "lok angwen" me lok ma tye iye; peko; ngo ma kibi timo; ki adwogi ne/tic kwede).
 - c. *Kom lok* (lok ma okato angec ki, i **Luka 8**, lwongo me cito i dog nam).
 - d. *Peko* (i **Luka 8**, yamo magwar ki koko ni "wan dong watye ka rweny woko .").
 - e. *Ngo ma kibi timo* (in **Luka 8**, Jesus as Lord of creation, "and it became calm").
 - f. *Tam* (ma calo i Labol me EPA, gin ma ki waco ni bino ma peya ki keto tic ne; man medo rwom me lok ni).
 - g. *Adwogi ne/tic kwede* (i **Luka 8** lapeny pa lupwonnyene ni "Man anga?" obedo gin ma nyutu ki tero wa me niang anga ma Yecu obedo-en obedo Rwot-ki gin ma nyutu botwa ni waromo ki omyero wa gen en, kede [ki tutwale] ka kwo nen calo tye marac botwa).
 - h. *Agikki*
4. "An-Wan-Lubanga-In-Wan" Labol—Labol man ki yubu ki Stanley (Stanley and Jones 2006: 119-31), ki twero tic kwede ka kitye ka tito lok mo keken me Ginacoya. Pien lok ma ki tiyo kwede pat ki jami mukene ni, ki bi tito ne matut kany. Kit ma en ocoyo kwede lok ni tye "lok ma mako wiinye," ma jenge i kom wiinye pa "An-Wan-Lubanga-In-Wan."
 - a. *AN*—Yab ki lok nyo lok ma kwako in keni, onyo peko nyo lapeny ma inongo, me nyutu in keni (ma pire tek tutwal ka itye ka lok ki dano manyen) ki wi lok bot dano. Ento, AN pe obedo pi ngat ma tye ka lok, ento pi nongo gin acel ki jo ma tye ka winyo lok. Pi meno, lok ma i kelo ni obedo lapeny, onyo peko, onyo lwooro ma dano mukene bene gi kato ki iye i kwo gi.
 - b. *WAN*—Ki dong medo lok ma ikelo me medo dano ducu ma tye ka winyo lok ni (me labolle, "I kare mogo abedo ka tamo pingo atye ka lega [AN]; Atamo ni in bene ibedo ka tamo lok meno [WAN]," onyo "Tye jo mogo ma pe atwero rwate kwed gi [AN]; ngat mo kany twero rwate ki lok meno [WAN]?"). Tii ki kare ma opore me timo man me neno ni dano ma tye ka winyo lok ni tye ka lok i kom lok man. Pi meno, iromo kelo lok ni i yoo ma pat pat-kit ma kubbe kwede ki bwulu onyo jo mutegi, jo ma pe gunyomme onyo jo ma gunyomme, jo ma ye nyo jo ma pe giye, ki mukene. Stanley owaco ni: "Kur ilok ki i WAN me cito i dul mukene nio ka iwinyo calo ikelo ayelayela ma dano ma tye ka winyo lok ni gitye ka to pi in me cobo ne. I lok mukene, tam ni pe itye ki miti. Ket cwinyi i kom lapeny ma imito gamo nio ka ibedo ki gen ni jo ma tye ka

winyi gimito ni kigam. Ka kumeno in ibi tiyo ki dakika pyera aryo onyo pyer adek me kwo ni me gamo lapeny ma ngat mo pe tye ka penyo.” (Ibid.: 125) Kit me timo man "keto in me cobo peko me tic i acaki ki i agiki. Ka iyabo kwena ki peko ni (AN), ki i rwate ki peko gi (WAN), nongo dong itye i kabedo me tic ki lok ada” (Ibid.: 126). (Nen ni Stanley tye ka tic ki "Rail-Fence" Labol ki cako ki "bottom rail," kadi bed ni en pe tiyo ki lok magi.)

c. *LUBANGA*—Kombedi dong itwero loko tam pa Lubanga i kom lok ni, ma calo, coc me baibul. Pi meno, inge kelo peko i kwo mukwongo ki kubbe ki dano, i cito i Baibul ki lagam me peko ni. I tito lok ni omyero "i lok ki dano ki lok ni": wek dano gu lok ki guket cwiny gi i kom lok acel me ka loko lok me Baibul; telo gi i kin coc (ma en aye, pi ikwan dul ma boco labongo lok mo); nyutu ki gonyo lok ma pe rwate ki dul lok; nyutu jami ma itye ka wot calo ngat ma nyutu piny; ka dul mogo me coc ni cwero cwinyi onyo pi ingeyo, wac kumeno (ka cwero cwinyi, cwero cwiny ngat mo i kin dano); wek lwak gukwan nyig lok mogo ki dwan malongo wek guket cwinygi i kom lok meno; coc lok ma ki coyo ni ki lok ma ki coyo maber. (I myero i lok ki dano ki lok ma ki coyo ni ka itye ka tic ki yoo mukene me tito kwena bene.)

d. *IN*—Kany in iwaco bot dano gin ma myero gutim ki gin ma guwinyo. Tem nongo gin acel ma itwero tic kwede ma itwero cuku cwiny dano ducu me jolo. Stanley pe penyo dano me moko tam ma twero loko kwo gi i kom gin mo keken; en tamo ni meno pe twero time. Ento, pol kare en penyo dano me temo gin mo pi cabit acel, nyo kadi wa nino acel, nyo i kine mukene dwe acel. Tem nongo gin mo ma dano ducu twero timone—ki itwero miyo labol pi gurup ma tye i kin jo ma tye ka winyo lok (jo matino, jo madongo, jo ma giye, jo ma pe giye, ki mukene), kit ma itimo kwede i acaki.

e. *WAN*—Me tyeko ki cuko cwiny dano kit ma kanica, onyo lwak, onyo lobo, onyo lobo, obi nen kwede ka dano oyabo timo gin ma ki waco ni. Man nyutu kit ma jami twero bedo kwede ki kit ma omyero obed kwede. Man bene dwoko in ki dano ma tye ka winyi (ma calo, in ki dano ma tye ka winyi wu tye "i yeya acel kacel"), ma ka bedo pat ki dano ma tye ka winyi kun iwaco gi ngo ma myero gutim.

VIII. Lok ma weko dano winyo lok ki “kit” pa Latit lok

A. Pe tye kit me tito kwena acel ma tye kakare

1. Dano acel acel tye ki teko ma myero en oti kwede ki goro ma myero otem yubone. Pe myero item lubo lanen pa ngat mukene ento myero item pwonyo ki bot jo mukene kun nongo ibedo lagen i kom ngat ma ibedo. Stanley owaco ni: "I yub ni me dongo kit maber omyero ibed ka penye kekeni lapeny aryo:

1. Ngo ma tiyo?
2. Ngo ma tiyo pira an?

Lapeny me acel obi miini kare me neno cik manyen ki yoo me lok. Obi weko i tamo pingo jo mogo ma gi lok gi tye ka lok ki dano ki pingo mukene pe. Obi miyo ibedo agonya me gamo tam manyen. Obi cuku cwinyi me bedo latin kwan pi kwo ni ducu i lok ma mako lok. . . . Lapeny me aryo obi cuku cwinyi me medde ki neno ki loko lok ma ibi miyo.” (Stanley and Jones 2006: 179)

2. Bedo ki ngec keken pe weko ibedo latit kwena maber. Ma ka meno, ngec ma itye kwede kacel ki rwom me ngec meno biweko ibedo latit kwena maber. Myero i kwan lok ma i tito kwena ki ipeny pi tam ma atir pa jo ma ryek ki ma gi tye ka winyo lok. Nwong dul dano manok, ma pat pat (mwaka ma pat pat, coo ki mon, ki kama gi aa ki iye) ma i geno ki ma pe gi lworu me bedo lok ada kwedi, ki wek gi kwan pwony ni (kit ma ki coyo kwede ki gin ma tye iye) kare ki kare. I ngeye, myero ibed ki tekwinny me *tim i kom jami ma ki kwano ni* ki loko gin ma mite me loko wek odok ngat maber, ma twero loko lok pa Lubanga ki ma tiyo maber. Yo mukene me miiyo lagam tye me "miyo karatac matidi i karatac me lwongo acel acel, ki lok ma lubo ni ma ki coyo malo: *Ma lubbe ki pwony me tin, tim ber ico tam ma pire tek me pwony man i leb ma meg.* *Ket lok man ma ki loko i 'Cwak me pwony' i kare ma itye ka kato woko ki i doggola. Apwoyo.* [Ka kanica ni pe ki waraga ma ki coyo, peny dano ma tye ka winyi me timo ne kengi.] Ka itye ka kwano lagam, lapeny ni macalo latit kwena doko ni, 'atye ki gen ni gin gu niang?'" (Carrell 2000: 218) Apokapoka ma tye i kin mwaka 10 me pwony ma ki temo ki pe bedo ki pwony ni ma ki temo, tye apokapoka ma tye i kin mwaka 10 me ngec ki mwaka 1 me ngec ma ki dwoko tyen 10.

B. Kit me tito kwena nyo kit me tito kwena bibedo patpat ma lubbe ki lok ki miti me kwena meno, kit ma watye ka tito kwede kwena-ni, ki dong ngec kacel ki miti pa jo ma tye ka winyo lokki

1. Ginacoya nyuto ni omyero wabed ki dwan mapat pat ma lubbe ki kit ma watye ka titone kwede.

Baibul ki twero gonyo ki tito pi tyen lok mapol ma pat pat ki i kare ma pat pat. **2 Tem 3:16** waco ni Ginacoya twero tic maber “me pwonyo dano, me juko dano, me tiro kit pa dano, me nyebo dano wek gulub kit ma atir.” I **2 Tem 4:2** Paul bene owaco ni tito kwena twero bedo me juku, juku, cuko cwiny, ki pwonyo. I **1 Tem 4:11, 13, 16** ki **6:2** Paulo owaco ki Temceo me tic ki Ginacoya me pwony. Medo i kom tic ki Ginacoya magi, tito kwena pa Paulo kikome bene onongo tye ki cuko cwiny (**Tic pa Lukwena 16:40; Kol 2:2; 1 Tec 2:11**), kweyo cwiny (**2 Kor 1:4; 1 Tec 4:18**), lego (**1 Tec 2:11**), miyo tam (**Tic pa Lukwena 20:31**), ciko nyo buru (**Tic pa Lukwena 13:8-12**), miyo tam, nyuto, nyuto, ki diyo cwiny (**Tic pa Lukwena 18:4, 19, 28; 26:28-29**). Petero kare ducu onongo tye atera me ‘poyo wi’ kacokke i kom jami ma guwinyo wek jo ma giwinyo lokke gubed ki kare me “po i kom lok magi” (**2 Pet 1:12-15; nen bene Luka 24:25-27; Jon 3:9-10; Tic pa Lukwena 3:12-18; 8:30-35; 17:16-31; 26:25-28**). *Adwogi ma pire tek ma aa ki i lok man tye ni ka wa tye ka tito kwena ki keto i tic Ginacoya, pe omyero ki lok i kom gin ma tye iye keken ento omyero ki lubu kit ma ki keto kwede ki lok ma ki loko omyero ki wor.*

2. Me weko dano giye i kom gin mo omyero “waket i cwinywa” kwenawa.

a. *kwena ni omyero obed but waa.* “Gin ma kelo miti i lok mo keken tye i rwom ma rwate ki miti ki gubu ma ngat ma tye ka lok ni keto i lok ni” (Buckley 1988: 14). Latit kwena omyero kong oti ki tam ne ki miti me kwano ki niang lok ma ki bi tito ne (ma en aye, i kwan ne, en cako ki “top rail” ma obi miine lok ma pire tek). bot lok ma ki bi tito ni obi bedo ki adwogi aryo ka en dong otito lok ni:

(1) Obimine miti me ryeko i kom lok ma ki coyo ni. “Cwinya me ryeko i kom lapwony . . . konyo me kelo yomcwiny i kom lawiny” (Adler 1983: 54-55). Lapwony mukene ma pwonyo kit me lok i dye lwak otito kit man: “Teko ma tye i dwan lalok—ma nyuto miti madit i kome—ma tugo miti pa jo ma tye ka winyo lokke.” (Buckley 1988: 15).

(2) Cwiny me ryeko onyo gubu ma aa ki i “bedo ki” lok mo obi konyo me juku kit ma ki nyutu kwede lok man: “Tam ma itimo keni ki dong itye ka tito ne i lok ni omyero obed ki teko me cwiny kacel ki teko me ryeko [me bedo maber ki lok adaa]” (Adler 1983: 59). “Teko me cwiny” ni omyero obed “ada,” ento pi goba. Ka latit kwena ni opwonyo lok ma en ocoyo maber wek obed “ada” bote—en oneno kit ma pire tek kwede ki kit ma pire tek kwede—en twero tito ne maber bot jo ma tye ka winyo lokke ni: “Ngat moni myero omi jami ma en tye kwede. Ngat acel myero odi cwinye me winyo mukwongo i cwinye, ki dong olok. . . . Ka ngat ma tye ka lok-ki tye ka lok i kome kene, pien en pe bi bedo ka lok i kom gin ma en tye ka lok iye cwiny. En twero bedo ki miti me juko gi..” (Buckley 1988: 17)

b. *Yoo me konyo latit lok me “bedo ki” kwena ne.* Stanley miyo tam ni ma peya icako tito kwena ‘omyero ibed piny i wi meja ci itit lokki bot dano aryo i yo ma rwatte ki lok ada. Lok meno myero i yoo mo odok lok ma mako ngat acel acel ma itwero titone calo iwacci ikwano ki i gin mutimme i kwoni.” (Stanley and Jones 2006: 135)

c. *Labol me miyo kwena bedo “me ada” bot latit lok.* Dano mukene onongo obi miyo kwena i kanica pa Stanley ento onongo tye ka tamo pi yub ne, ki gin ma en tye iye, ki kit ma en obi timo kwede, ma oweko en owil woko i kom dano ma tye ka winyo lok ne, gin ma gi miito, peko gi, ki gen gi. Ma peya ngat meno ocito ka tito kwena, Stanley owaco bote ni: “‘Ibimiyo kwena man nining ka wodi me mwaka apar wiye aboro onongo omoko tamme me weko jami ducu ma ipwonye kwede, i yo me kwo, i yo me kwo, ki i lok me dini, ka pe onongo tye ki tyen lok mo ma weko en pe timo meno?Gin ango ma onongo ibiwaco odiko-ni ka ingeyo ni meno tye ka mading? Pien pi latin awobi pa ngat mo ma tye woko man twero bedo kare ne me agiiki. Kombedi dong iwek bedo ki par i kom yub ni. Cet woko kunu ki lok i kom lok ni calo anyim pa latin ni tye ka rweny woko.’ En otimo.” (Ibid.: 98-99)

C. Cik me lok i dye lwak ma weko dano loko tam gi tiyo i pwony ki bene i kit lok mukene ma ki waco i dye lwak

1. Lok maber ki ma weko dano winyo lok twero bedo maber ka latit kwena oketo dul adek me lok dano (logos, pathos, ki ethos) ki “cik angwen” me lok dano:

a. *“Cik angwen” me bitodano tye:*

Cik me 1: Bedo ma pire tek (gin ma wa winyo mukwongo loko tam wa ki konyowa me moko kit ma waneno kwede gin ma bino lacer);

Cik me 2: Cok coki (gin ma wawinyo lacer obedo gin ma wiwa po iye);

Cik me 3: Kare ne (poyo wic mede ki dwoko cen); ki

Cik me 4: Nen maber (gwoko ngec mede matek ka neno ki winyo tye iye). (Stern 1991: ch. 5)

b. *Kit ma dul adek me lok ki cik angwen me lok tiyo kwede kacel.* Logos en aye gin mumiyo lok ma wa gonyo ki gonyo lok ma ki coyo omyero obed maber. Pathos en aye gin mumiyo omyero wa lok ki dano ma tye ka winyi. Ethos en aye gin mumiyo kwo wa omyero obed ma malo ki bal. Bedo ma pire tek aye gin mumiyo lok me cako lok wa pire tek. Cok coki en aye gin mumiyo tam wa me agiki pire tek. Kare ne en aye gin mumiyo dwoko lok acel, ma tye ka maleng pire tek. Nen maber en aye gin mumiyo carolok wa pire tek.

2. Gin ma iloko ki kit ma iloko kwede gin aryo ducu pigi tego, ento i yo mapatpat.

a. *Kit ma iloko kwede gin mo pire tek loyo gin ma iloko ka odok i kom lok ki gwoko tam pa dano.* That indicates why your introduction is so important.

b. *Ki tungcel, gin ma iloko pire tek bot jo ma tye ka winyi makato kit ma iloko kwede ka jo ma tye ka winyi* “gitye ki gen ni itye ka gamo lapeny ma gubedo ka penyo, cobo peko ma pe gitwero cobone, nyo cobo peko ma pe gitwero cobone” (Stanley and Jones 2006: 152). Eno tye gin mumiyo lok ni, gonyo lok ni, tic kwede, ki agiki ne pire tek, ka in dong i mako tam pa dano i acaki lok ni.

c. *Cik me lok maber (lok acel; yub maber; bedo maleng ki ma opore; dwoko lok ki nyutu lok, ki jami mukene) obi loyo kit me lok marac kare ducu.* Kit ma Stanley tyeko kwede, “lok ma ki ngeyo maber loyo kit ma ki yubu kwede. Lok ma ki ngeyo maber loyo jami ducu.” (Stanley and Jones 2006: 175)

3. Omyero waket cwinywa i kom jami ma "tek" ma mako kit me tito lok wa. Kit ma waloko kwede lok twero medo nyo dwoko piny lok ma watye ka wacone. Lutit kwena omyero gu tam matut i kom jami eni me tito kwena pien kit ma ngat moni waco kwede gin mo pire tek calo gin ma ngat moni waco. Meno pire tek tutwal i tito Ginacoya pien kit ma iloko kwede twero nyuto Lok pa Lubanga bot dano ada nyo goba.

a. *Dwan, dwane, dwane, ki dong rwom me dwan myero obed ma rwatte ki gin ma tye ka timme.* Lapwony dini mo dok latit kwena otito labol man: “Pol kare abedo ka yelle ki tito kwena oyotoyot. I kare mo acel i nge pwony, dako mo openya ki ur ni, ‘Ibedo ka yweyo? Cake i kare meno abedo ka tic i kare me ling ki rwom me tito lok ento pud atye ka timo marac i rwom me pwony na.” (Osborne 1991: 364) Dano pe twero keto cwiny gi pi kare malac i kom lok ma ngat ma tye ka tito kwena pe oloko oyotoyot, dwan, dwan, ki kit ma en winyo kwede. Jami aryo mukene ma mako dwan wa omyero ki lok gii:

(1) kit ma dwan ki loko kwede. Jo mukene gitwero bedo ki dog ma otwo ka dong guloko pi kare malac. Twero bedo tam maber me bedo ki cupa nyo gilaci me pii ma tye. Ka itye ki arem onyo buru i dog, mato gin ma ki lwongo ni throat lozenge onyo mato gin ma ki lwongo ni candy matek ma pwod pi iloko, onyo bedo ki gin ni, omyero okonyi. Bed ki ngec i kom kit ma iloko kwede. Dano mapol gi tye ki lok ma ki lwongo ni "ticks"—gi waco lok ma pe ki tyen lok onyo lok ma calo "ingeyo," onyo "maro," onyo "keken" ma calo "lok me pongo" ma pe nyutu gin mo. Jami magi twero balo tam pa luwiny adada. Kadi wa lok ma calo "Pwo Rwot!" ki “Aleluya!” twero doko lok ma pe ki tyen lok ka ki dwoko ne labongo gik ki labongo tam. Ka ipeny dano me "Pwo Rwot" omyero obed ki tyen lok ma jenge i kom ngo ma itye ka waco pingo omyero "Pwo Rwot." Luwiny mogo gi cako kwano wel kare ma i waco lok ma pe ki tyen lok! Ka itye ki peko me loko lok mogo (labole, nying jo mogo me Cik Macon), omyero i pwonye me waco gi ma pwod peya otiime. Coyo lok ma kit meno i karatac me pwonyi ki kit ma ki waco kwede maber bene twero konyo.

(2) Gin ma ki lwongo ni gilok ki lakub dwon (Gidoro yub madit). Gin acel ma weko dwan dano bedo matek aye kit ma en tiyo kwede gilok ki lakub dwon (Gidoro yub madit). Gidoro yub i dye lwak twero kelo "lagam" onyo jami ma pe loko onyo jami mukene ma weko bedo tek pi kacokke me winyo ki niang lakub dwon. Medo ikom meno, kanica matino mapol tiyo ki jami ma ki lwongo ni gidoro yup madit kadi bed ni ot ni tidi ma weko jami ma kit meno pe mitte. I kare ma kit meno, twero bedo ber me lok ma rwate ki pe me tic ki jami ma ki lwongo ni gidoro yub madit.

b. *Kit ma wangwa nen kwede ki kit ma watiyo kwede ki cingwa myero obed ki yub ento pe “kidiyowa.”* Kit ma wang dano nen kwede omyero obed ma rwate ki gin ma tye ka time ento "omyero ki cak ki teko me cwiny onyo lyeto me tam” (Buckley 1988: 174). Pi meno, "ngat mo

pe twero goyo leb² ka itye ka waco ni twero bedo ni moko tam en aye gin ma ki miito me timone, onyo pe i juku tyen ngat moni ka ngat moni tye ka penyo bot lutela me loc me lweny” (Ibid.: 173-74).

c. *Bed ki ngec i kom kit ma wanen kwede, kit ma wacung kwede, ki kit ma waruko kwede.*

(1) Kit ma kom nen kwede: Omyero wanen ni yer wiwa kiyubo nyo kiyubo maber. Ka watye ki gin mo manyen ma pe tye kakare nyo gin mo ma pe rwatte ma kacokkewa peya oneno con (ki keto bongo i wangwa, cingwa tye i bongo, ki mukene), meno myero kilok iye manok nyo kitit i acakkine. Gin mo keken ma nen ma pe rwate i kit ma wanen kwede obedo gin ma luwiny gubi neno, ki gubi bedo ka tamo iye, ki obi balo tam gi ki i lok me pwony kikome.

(2) Kit me cung: Kit ma wacung kwede miyo ngec mapol bot dano ma tye ka winyo lok. Ka wabedo ki cwiny matek, ci jo ma tye ka winyowa gibedo ki par. Ka wacung i wi meja, onyo wacung piny ka wacung, dano ma tye ka winyo lok gubi tamo ni gin ma wamito waco ni pe pire tek.

(3) Ruk: Nen ni tai wa tye atir, koti tye ma ki keto iye, war tye ma ki tweyo, ki dul kom ma i jaket wa tye woko maber. Dano gi keto cwiny gi i kom jami eni ki man weko gi rwenyo tam gi oyotoyot ki i keto cwiny gi i kom kwena wa. Ki bene, ka itye ki lagony nyo cente i jeba-ni, nen ni pe iketo cingi i jeba-ni ci ibedo ka kokogi ka itye ka lok. Jo mapol gitimo man labongo ngeyo gin ma gitye ka timone, dok man dwoyo tam pa jo ma giwinyogi adada.

D. “Wiro” pa latit lok pe kubbe ki lok ma mako cwiny

1. Dano mogo gi loko i kom bedo ki “wiro” pa latit lok ma calo koko, nyutu cing, onyo bedo ki cwiny me kica obedo lanyut me bedo tye pa cwiny maleng, onyo calo keto moo ki cwiny obedo lanyut me dit pa latit kwena kikome. Tam ma kit meno tye marac (ki rac) Cwiny me cwiny *pe tye gin mo ma mako* ka latit lok tye ka tic ki cwiny maleng onyo ku. Wangeyo man pi tyen lok abicel:

a. Pe tye ka mo ma Ginacoya waco nyo nyuto ni bedo ki cwiny me kica i tito kwena obedo lanyut me “wiro” ma pire tek ki bot Cwiny.

b. Pol pa kit me tito kwena ma Ginacoya waco ni watim (ma calo pwonyo, cuko cwiny, kweyo cwiny, miiyo tam, nyutu, nyutu, ki diyo dano) tye ka jemo onyo romo bedo ma pe tiyo maber pi tic ki lok ma mako cwiny dano.

c. Koko, nyutu jami ki cing, ki bedo ki miti madwong twero bedo jami ma ki ngeyo i tekwaro.

d. Dange, nyutu jami ki cing, ki bedo ki miti madwong obedo tic pa dano maraco ma nen calo pe gupong ki cwiny (labole, Adolf Hitler).

e. Ka latit kwena otiyo kwede me nyutu “wiro” ne, cwiny me cwiny twero bedo yot “me goba”.

f. Cwiny pa Lubanga nen calo “wiro” ki tiyo ki lutit kwena ma pe nyutu gin mo kiken ma jo mogo lwongo ni “wiro.” Jonathan Edwards onyutu maber lok man: tito kwena ne, twero bedo ni makato pa ngat mo keken, obedo gin ma oweko Cwiny ma ki ngeyo ni “Great Awakening” obino i lobo Amerika i kare me mwaka 1730s-1740s. Kadi bed kumeno, “i kare me yubbe en onongo pud coyo pwonye ducu dok kwanogi, i yo mapol, labongo nyuto cinge” (Piper 2004: 53).

2. Pe tye gin mo ma ki waco malo ni ma nyutu ni cwiny (onyo “mar” kit ma Edwards olwongo kwede) pe pire tek onyo pe obedo but tic pa Cwiny i kwo pa latit kwena onyo pa jo ma gi winyo en; gin tye (nen Piper 2004: 84-86). Gin ma tye i lok ni tye jami ma nen woko ma dano mogo gi poro ki “wiro” pa cwiny maleng.

KAMA NONGE IYE

Adler, Mortimer. 1983. *How to Speak How to Listen*. New York: Collier.

Allen, Ronald. 2005. “What do Lay People Think God is Doing in the Sermon?” *Encounter* 66: 365-75.

_____. 2006. “Assessing the Authority of a Sermon.” *Encounter* 67: 63-74.

_____. 2008. “How do Sermons Help People Change?” *Encounter* 69: 61-75.

² “Wii abam obedo kabedo ma malo ma ngat ma tye ka lok tye ka tuko iye; kabedo ma ki lwongo ni *gin cungu ka tito ki kwano kwan* obedo ka cing i wii abam ma ngat moni loko iye” (Buckley 1988: 163).

- Buckley, Reid. 1988. *Speaking in Public*. New York: Harper & Row.
- Carrell, Lori. 2000. *The Great American Sermon Survey*. Wheaton, IL: Mainstay Church Resources.
- Chapell, Bryan. 1994. *Christ-Centered Preaching*. Grand Rapids, MI: Baker Books.
- Cooper, Lane. 1932. *The Rhetoric of Aristotle*. New York: D. Appleton-Century.
- Flemming, Dean. 2005. *Contextualization in the New Testament: Patterns for Theology and Mission*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Freire, Paulo. 1973. *Education for Critical Consciousness*. New York: Continuum.
- Goldsworthy, Graeme. 1991. *According to Plan: The Unfolding Revelation of God in the Bible*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Harris, R. Mark. 2004. *Thus Saith the Youth Pastor*. Unpublished manual.
- Hiebert, Paul. 1987. "Critical Contextualization." *International Bulletin of Missionary Research* 11: 104-12.
- Jamar, Steven. 2001. "Aristotle Teaches Persuasion: The Psychic Connection." *The Scribes Journal of Legal Writing* 8: 61-102.
- Johnson, Dennis. 2007. *Him We Proclaim: Preaching Christ from All the Scriptures*. Phillipsburg, NJ: P&R.
- LeBar, Lois, and James Plueddemann. 1995. *Education that is Christian*. Colorado Springs, CO: Chariot Victor.
- Mack, Burton. 1990. *Rhetoric and the New Testament*. Minneapolis: Fortress.
- Mulligan, Mary Alice, Diane Turner-Sharazz, Dawn Ottoni Wilhelm, and Ronald Allen. 2005. *Believing in Preaching: What Listeners Hear in Sermons*. St. Louis, MO: Chalice.
- Osborne, Grant. 1991. *The Hermeneutical Spiral*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Pieterse, H. J. C. 1984. "Contextual Preaching: To Gerhard Ebeling on his seventieth birthday." *Journal of Theology for Southern Africa* 46: 4-10.
- Piper, John. 2004. *The Supremacy of God in Preaching*. Grand Rapids, MI: Baker Books.
- Plueddemann, James. 1994. "Do We Teach the Bible or do We Teach Students?" *Africa Journal of Evangelical Theology* 13: 44-53.
- Reed, Eric. 1999. "The Preaching Report Card: Today's listeners grade pastors on what they hear from the pulpit." *Leadership* (Summer): 82-87. Online: <http://www.christianitytoday.com/le/1999/summer/913082.html>.
- Scharf, Greg. n.d. Trinity Evangelical Divinity School, H561—course lecture.
- Stanley, Andy, and Lane Jones. 2006. *Communicating for a Change*. Colorado Springs, CO: Multnomah.
- Stern, Herbert. 1991. *Trying Cases to Win*. Eau Claire, WI: PESI.
- Stott, John. 1982. *Between Two Worlds: The Challenge of Preaching Today*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Theis, John. 1981. "Pronouns and Interpersonal Contact: Assessing the Impact of the Sermon." *Journal of Pastoral Counseling* 16 (Spring-Summer): 47-52.
- Webb, William. 2001. *Slaves, Women & Homosexuals: Exploring the Hermeneutics of Cultural Analysis*. Downers Grove, IL: IVP Academic.
- Westminster Confession of Faith*. 1646. Online: http://www.reformed.org/documents/wcf_with_proofs/index.html.

LAMED NGEC A

<https://portal.tiu.edu/files/uportal/teds/ptdept/Schar.InterrogativeBibleStudy.pdf>

KWAN ME BAIBUL ME PENY PI TITO LOK KUN TIYO KI BAIBUL

Greg Scharf, Associate Professor of Pastoral Theology,
Trinity Evangelical Divinity School³

“Pe ipeny lapeny mo ki an pe abi waci lok ada mo keken.”

Byeka:

- Kwano ginacoya i yo matut obedo gin ma pire tek ma mitte me tito kwena ki gen. Kit ma wakwano kwede biyubo kit ma watito kwede kwena.
- Neno maber twero bedo yot ki lapeny ma mako coc. Lapeny mapol obi konyowa me niang lok ma ki coyo; mogo obi bedo me kony tutwal i yubbe me tito kwena.
- Pe watwero tito kwena mo ki gen nio ka wangeyo jami mapol makato gin ma tye ka wacone. Omyero wa temo me nongo ngo ma en tye ka temo cobo ki kit ma en tye ka cobo ne kwede.

Lapeny ma ki mini (ma tye iye lapeny aryo ma pire tek ma Haddon Robinson openyo) me medo i kom lapeny ma dong itye ka penyo:

1. *Gin ango ma watye kwede kany? (Ngo ma tye i coc man?)*

- cik
- lok ma mako gin mo ma otimme, lok, lega
- kwano lok ma mako larre pa Lubanga
- cikke
- lok pa Lubanga, "Rwot owaco kit meno"
- tito lok pa Lubanga
- labol
- caden
- tito bal
- lega
- lok ma ki loko i kin kare
- gin ma kubbe i tekwaro me gonyo dano
- koko
- lok me cuko cwiny nyo lok me cuko cwiny
- lok me tekwaro
- mot
- wer woro

2. *Lok man tye ka lok i kom ngo?*⁴ (Gin ango ma pire tek loyo i ginacoya man?)

ma calo, lok man loko i kom:

- lega
- niye
- bedo ki winy
- pwony
- jemo
- woro cal jogi
- lwor
- yomcwiny
- gamente
- yoo pa Lubanga
- onyo jami mukene mapol

3. *Ngo ma laco buk ni tye ka waco i kom lok man?*

Me gamo lapeny eni wa bi:

- Nen ngo mukene (medo i kom gin ma wa tamo ni obedo lok) ma ki waco i coc ni.
- Tit lok ma tye i dul lok ni kit ma rwate kwede ki lok ma tye i dul lok ni.
- Niang kit ma jami mukene ma kiloko i komgi i ginacoya kubbe kwede ki gin ma itamo ni tye i wi lok meno.

³ Dr. Scharf tye ladit wi dul ma kwano lok kom dini i Trinity Evangelical Divinity School, Deerfield, IL. En aye lacoc me *Yubbe me Tito Lok* (Christian Focus, 2005). Gin ma ki coyo ni ki Lamed ngec B ki tiyo kwede ki twero pa Dr. Scharf. Aloka loka manok ki otimo ki Jonathan Menn ki twero pa Dr. Scharf.

⁴Haddon Robinson i *Pwony me Baibul: Dongo*.

4. Lagam ang ma cwiny maleng twero miito ki bot lukwan ma ye lok ma ki coyo ni? (Pingo Cwiny Maleng oneno ni pore me keto coc man i buk?)

ma calo, cwiny maleng twero mito ni:

- loko cwiny
- gen i kom Lubanga
- tito bal; lok i kom Kricito
- wel mo keken me bedo ki woro.

5. Lok man cuko cwiny lakwan nining me miyo lagam ma en mito?

Lapeny man keto tamwa i kom kit ma coc ma tye i nyimwa-ni nen calo kiyubo me cobo yubbe. Ki ngec meno wa yubu kwena wa me tic ki jami ma dul lok ni tiyo kwede me cobo gin ma ki coyo pire. ma calo, waromo neno:

- jami ma ki tiyo kwede me lok
- lok
- labol, maber ki marac
- lwooro pa Lubanga i kom adwogi marac ma kiloko iye
- nyutu adwogi maber ma bino pi nyee ma kelo bedo ki winy
- lok ma ki waco, labole, **1 Luker 12:15**
- lok ma rwate
- tic ki gin mo ma mako dul lok mo. Pi meno, me labolle, wer twero tic ki cal onyo lok ma ki poyo wic me loko tam pa ngat ma tye ka winyo, calo, **Jab 84:3**, ma loko i kom winyo ma bedo i ot gi cok ki keno tyer pa Lubanga.

6. I yoo ma nining ma lok man konyo kwede me niang matut i kom larre?

- En nyutu Kricito nining?
- Kan ma tye iye i lok me Baibul?
- Ogudo dano ma gu winyo/kwan mukwongo nining?

LAMED NGEC B

<https://portal.tiu.edu/files/uportal/teds/ptdept/Scharf.ChecklistforBeginners.pdf>

YOO ME YUBU PWONY: JAMI MA PIGI TEGO BOT LUTIT LOK

Ki nongo ki kicoko ki kama patpat lacoce Dr. Greg Scharf

Ki loko i nino dwe 15 me dwe me aryo mwaka 2002; Dwe me aboro nino dwe 8, mwaka 2007

I. Leg i kare me yub ni ducu.

Peny Lubanga pi keto cwiny, ryeko, niang matut, niang, niang, mar pi kome kene, lokke ki jone. *Kwano ki congipe balo.*

II. Yer coc (ma bene kilwongo ni dul me tito kwena nyo tyeng).

A. Ka man tye i kin pwony mapol, yub me yero dano cakke ma peya yub me tito kwena ocakke.

Dwe mogo ma peya yub man ocakke, iyero buk mo me Baibul nyo wi lok mo ma:

1. Cobo peko in ineno i kacokke onyo ni jo ma tye ka winyi gi winyo i kom gi (onyo gin aryo ni ducu).
2. Nyutu kit ma Lubanga oloko kwede kwedi onyo kec ma itye kwede ma itamo ni Lubanga omini.
3. Rwate ki cam me cwiny. Ka ibedo ka camo i Cik Macon, tam i kom jami ma ki coyo ki i gicikke manyen; ka i lok ma ki waco in itamo ni pwony; ka nen matidi, tam i kom goyo cal ki dul ma lac, ki mukene. Ka ibedo ka keto cwinyi i kom pwony, ki in ibi yero buk ma tye ki lok me juku, loko, onyo pwony i kom kit ma atir, kadi bed ni buk ki dul mapol gubi bedo ki dul jami eni.
4. tito lok ma mako lok me dini ma tye ka mede ma mite ni ki lok iye.
5. Jingo lok ada mogo onyo wi lok me Ginacoya ni Lubanga nen calo tye ka nyutu i kanica ma i kabedo moni onyo i kabedo mapol.
6. Ket ni rwom me dongo ki kit ma kanica gi jolo kwede jami.
7. Kwano i kom bor pa kare i kom kalenda ki cawa pi yub man.
8. Rwate ki kare me mwaka.

B. Ka itye ka tito kwena ma lubu lok ma lubo ki iyero buk me Baibul ma lubu lok ma malo ni ki jami mukene:

1. Kwan ki dok i kwan buk ni ducu nio ka lok ma pire tek obino ki kit ma lacoc ni owaco kwede nen ka maleng.
2. Peny bot lutela, lurem, neno, me neno lok mene ma myero i deny onyo i wilo. Kwan lok ma ki cako kwede me neno onyo pwonyo lok ma mako lok me tekwaro, yub, ngat ma ocoyo ki jami mukene ma pire tek onyo coc.
3. Yeny yoo mapol ma itwero tic kwede me tito kwena i buk man medo ki tito lok ma mako paragraf acel acel, lok ma mako wi lok onyo tito lok ma mako buk man. Co yub ma lubo ki nino dwe ki lok me woro i kom karatac me tic ma weko nino madito, yub ma pire tek, ki mukene.

C. Ka itye ka tito lok ma mako lok ma pe rwate, onyo kwena acel acel onyo pwony:

1. Gwokke ki bedo ki tam i yenyo coc. Man obedo yoo me eisegesis ka wamito—ki dano mito—lok ma mako gonyo lok. Ka dong imoko tammi i kom coc, lubo ka mo keken ma tero kadi bed ni cito ka ma onongo pe itamo iye. Ber me turo yub me pwony ni ma ka loko lok ni me rwate ki tam ni macon.
2. Kit ma malo ni, yero calo coc, dul ma tye ki lok ma opore ki bor ne meno obedo tam ma otum.
3. Mii kare mukene me keto lok ni i kabedo ne me dul coc, cura, dul, buk, coc, lok ma ki coyo ki cik ma ki coyo ma kato ma imito ka itye ka tito buk ni kare ki kare.

D. I lok ducu:

1. Yer dul ma tye ki lok ma rwate ki borre. Yero coc tye gin ma ki neno ki gin ma ki tamo. Ka itye ka kwano Baibul pi dongo cwinyi, dul mogo gubi kato ki i pot karatac boti, lok kwedi, ki moko tammi. Ka ineno jami eni maber omyero ibed ki neno ni pi i kwany dul ma tidi tutwal, onyo temo tito lok madwong twatwal. Dul me tito kwena acel acel myero obed ki tam ma opong dok myero pe obed ki tam mapol twatwal.
 - a. Itwero tito lok ki i lok acel ka lok meno okelo tam ma oromo me miyo pwony.
 - b. Pol kare ibi tito kwena ki i dul coc acel.
 - c. I kine mukene—gwok nyo pol kare—ibitito kwena ki i dul coc makato acel.
 - d. I kine mukene ibitito kwena ki i cura acel nyo mapol.
2. Gin ma pire tek tye ni dul me tito kwena nyutu tam acel ma en dongo. Man aye ni, omyero obed ki tam acel ma laco buk me Baibul okati kwede i dul lok ni.
3. Yab karatac i kom dul acel acel pi jami ma ki rwate, cal ma ki nyutu, cal ma ki nyutu, lapeny, tam, lok ma ki coyo i papara onyo magazin onyo gin mo keken ma twero bino i wii ka itye ka tic ki buk ni matut.
4. Medo kwano ki dok kwano buk ni ducu kit ma borre ki yub ni miyo kare me yenyo jami ma kubbe, dwoko lok, lok ma ki ngeyo ki dul lok. Ka obedo kit me kwoni, ket lanyut i kom Baibul-li wek okonyi me gwoko jami magi i wic.
5. Kwan lok ma mako dini ki buk ma dano maro ma rwate ki buk me baibul ma imito tito ne.
6. Ma romo dwe adek ma peya oo, keto cwinyi i kom jami ma ki ngeyo ki nino ma ki ngeyo ki tito lok man bot jo ma yubu yub me woro ki lutela kanica mukene.

I kare ni ma dong iyubu yub me kwan ki iyero coc onyo dul me tito kwena, tic ma lubo en me:

III. Kwan bute me tito lok.

Jami ma lubo ni pe tye ma otum. Pol gi rwate. I kare mogo tam ma Lubanga omyero obi bino oyotoyot ki kwan ma lubo obi moko gin ma ineno ki tute manok. Pol kare, tutwale macalo latit kwena ma pud peya icako, ibi miito ni i pwonyi keni me timo jami mapol ka pi jami eni ducu, kun i geno Lubanga me lok kwedi ka itye ka "tic matek i lok ki pwony" (**1 Tem 5:17**). Lok ni pe me kwero yoo ma Lubanga ominiwa onyo me jenge i kom gi me weko yenyo wang Lubanga ki lwongo en me lok kwedi kun tiyo ki lok mere. Obi konyo ka itemo bedo gin ma nen ma nok ki ma dit i kare acel. Nen maber pi jami ma ki coyo, ento pi ibed ka rweny iye. Wi opo i kom jami ducu ma ingeyo ikom lok pa Lubanga ki gonyo lok. Kel gin ma dong ingeyo me bedo i kom gin ma ineno. Ci ti ki gin ma ineno i ginacoya man me medo i kom gin ma ingeyo. Gin ma lubo ni tye yoo me kwano coc ni:

A. Leg, ma peya, i kare me kwan ki i nge kwan, kit ma dong kinyamo kwede.

B. Kwan i kabedo ki i cawa ma itwero tamo ni ibi dwoko piny jami ma twero balo kwan; ket cwinyi ki tam.

Ma opore in ibi bedo keni, labongo cim ma omyero i gamo ki ngat mo ma obi mako luneno. Kom me tic ni obi bedo maleng wek jami mukene pe omi ywayo cwinyi ki jami tic ni obi bedo cok kwedi. Ka itiyo ki jami ma ki lwongo ni computer i yub man, omyero i juk komi wek pe ibed ka tuko kwede.

C. Pwony piri keni me tamo twatwal i kom dano ma tye ka winyo lok ki gin ma gi miito onyo in kikomi ki gin ma imito pi pwony ka itye ka neno coc ni.

Jami aryo ni ducu twero gengo in me neno ngo ma lok ni tye ka wacone. Man aye ni, twero kelo gonyo lok malube ki neno pa ngat moni ma ka lok ma mako gonyo lok.

D. Kwan nyo tem kwano coc ma tye i leb macon kadi wa tyen acel, ka itwero.

Nen kong lok ma kitiyo kwede. Tii ki jami ma ki lwongo ni lexical ki jami mukene me nongo tyen lok gi.

1. Ket cwinyi i kom coc ki kit ma ki coyo kwede. Me labole, ka lok ni tye lanyut, pi i lok lok ni me doko cik calo gin ma miite nio ka tye gin mo maber ma miite me timo ne.
2. Ka dul lok ni tye lok mabor onyo lok me tekwaro ki ngec ni i kom leb ni nok, tim gin maber pi kare ma itye kwede. Gin ma miito i kwano lok ma ki waco pe obedo lok ma ki ngeyo, rwom me coc ento neno gin ma otimme, kabedo, yub, kit ma ki neno kwede, kit ma ki nyutu kwede, lok ki jami mukene ma konyo lacoc me moko tam ne. ma calo, ki in ibi neno lok ma ki dwoko cen, ki weko, medo, lok ma ki loko, lok ma pe rwate, ki mukene.
3. Peny Rwot me konyi me dongo diro me kwano piny ki i kin dul lok. Bal i kom lok ma ki coyo con, miyo kare muromo me nyamo ki lwodo lok.

E. Yub gonyo leb ni piri keni, coyo ne i kit ma nyutu kit ma ki yubu kwede.

Coc ma ki coyo ni timo man maber. Ka itye ka lweny ki leb macon, pe iwek cwinyi otur. Dwoko piny i kare ni ber. Ibibedo ki kare me neno jami ma calo dwoko lok, apoka poka, jami ma kubbe, kit ma ki keto kwede lok, tyen lok, ki mukene.

F. Kwan dok ikwan lok ma tye i Baibul ma imito tito kwena ki iye, kun icoyo gin mo keken ma gudo cwinyi.

Man kare maber me neno:

1. lok ma kubbe, tyen lok, lok ma kubbe, lok ma kelo apokapoka ki jami mukene ma kwako rwom me coc ki coc. Wi opo ni lok gi nongo tyen lok malube ki tic gi i lok ma ki coyo ki bene kit ma gi aa ki kwede ma obedo lok macon me tyen lok gi.
2. cal, carolok mukene, ki cal ma kinyuto.
3. dwoko lok ma tye ki lok ma ki keto piny.
4. lok ma pire tek me tekwaro: kica, mar, lworu, lok ada, yomcwiny, ki mukene.
5. kit.
6. kabedo.
7. leb me labol.
8. lok ma mako poro por ma okato kare.
9. lok ma ki poro jami ma pr rwate.
10. poro jami aryo mapatpat.
11. Kit ma ki tiyo kwede ki leb lbru i leb mukene .
12. rwom me lok ma pe rwate.
13. lok ma ki yubu onyo jami macon.
14. lapeny ma coc ni tye ka gamo, kadi bed ni ki waco onyo ku.
15. peko ma coc ni kelo i tammi onyo ma ki tamo ni obi kelo i tam pa dano ma tye ka winyi.
16. dwan onyo kit ma coc ni winyo kwede.

G. Ket cwinyi i kom lok ma tye iye.

Cokcok coc ducu tye ki lok ma pire tek. Man medo lok ma mako tekwaro ki lok ma mako dini kacel ki lok ma mako coc ma tye i buk ne, coc ma ki coyo ki cik ma ki coyo.

H. Kwan lok ma ki gonyo i leb mukene kun ineno jami ma twero bedo ni ipe ki neno con.

Gin ma ki miito i kare ni tye me nongo ngeg manok i kom gin ma tye i coc ni. Man aye rwom me kwan me Baibul ma jo mogo gilwongo ni neno.

I. Peny lok ma ki coyo ni.

Man aye cwiny me kwano Baibul. Yab ki lapeny ma yot (Anga, Ngo, Awene, Kama ma, Pingo, ki Nining) me donyo piny i dul lok ni. Lapeny ma pire tek tye iye:

1. Coc man obedo ngo? Ma en aye, ki i kit ma ki coyo kwede ki lok ma ki coyo moko tic ne i kare ni. Me labolle, Tika obedo cikke, lega, ripot, tito lok, tito lok, carolok, lok me kwedo lok, pyem, cuko cwiny, pwony, labol, gin mukene, nyo jami magi kacel nyo jami mukene? Man pol kare nen, ento pol kare ki jalo. Man tye ki lok ma mako ngo ma pwony ni obi bedo. Me labolle, ka lok ma itye ka tito ni tye me ciko dano ma mako adwogi me kwero winyo lok, pwony ni omyero obed me ciko dano ma mako adwogi me kwero winyo lok.
2. Lacoc ni tye ka coyo lok i kom ngo? Ma en aye, ngo ma tye i lok man? Dul meno biloko nyo loko i kom jami mapat pat. Myero iniang ngo ma i kin jami eni ma pire tek.
3. Ngo ma laco buk ni tye ka waco i kom lok ma en tye ka wacone ni? Ma en aye, dul mukene ni kubbe ki lok ni nining?
4. Lagam angu ma cwiny maleng mito ki bot jo ma giwinyo nyo gikwano lok man?
5. Lok man cuko cwiny lakwan nining me miyo lagam ma en mito? Ma en aye, nen ki pwonye ki kit ma lacoc ma ki lwongo ni spirit oyubu kwede tam me coc ni. Me labolle ka coc ni timo man ki lok ma ki waco ma ka labol, ibi miito ni pwony ni odong gin ma tye i dul lok ni ki yoo acel.
6. I yoo ma nining ma lok man konyo kwede me niang matut i kom larre? Pe myero imok tammi i kom gin ma dul meno tye iye keken, ento bene myero imok kit ma rwatte kwede ki lok madit me Ginacoya. Me timo man, nen kit ma coc ni tiyo kwede i buk ki cik. Pingo cwiny maleng oketo lok man i Baibul? Gin angu ma dul man miyo i kom kwena madit me Baibul? Man obi, ki lok adaa, medo ki kit ma en nyutu kwede Kricito. Gin angu ma tye i lok man? Man obi nyutu kit ma omyero oti kwede i kanica.

J. Wek dul lok ni omi ngeg i kom jami ma pat pat.

Nen, tutwale, dul me V. "Gin ma omyero ki tam iye ka itye ka tito lok," ki VI. "Gin ma pire tek ka itye ka tito lok me wer ki lok pa lunei," piny kany.

K. Mede ki peny lapeny nio ka iniang maber tyen lok me coc ni.

Man obedo gonyo leb. Yub tye me nongo ngo ma lok ni nyutu (gin ma tye iye) ki pingo tye i Baibul (gin ma tye iye). Kadi bed ni wa rwate ki neno ki jami manok ma ki tamo, gonyo lok mito ni ikel i coc ni ngeg ma oromo me Baibul ki

lok me dini me penyo lapeny ma konyi me nongo yub pa Lubanga me keto ne i kin jami ma ki coyo. Dat ma tye ki gin mo, gibimiye makato. In ineno ngo ma ingeyo.

L. Bin i lok mogo ma mako dul ma itye ka kwano ni.

I nge penyo lapeny maber i kom coc ni, omyero i nong i agiki mogo.

1. Pok onyo coc lok acel, ma yot ma mako tyen lok me lok ni. Ngo ma Lubanga tye ka waco bot kanica kun wok ki i gin ma laco buk me Baibul ocoyo? Ka dong inongo man, dul lok ni ducu omyero ocung i kom lok adaa ni, oa ki iye onyo obed ma rwate kwede i yoo mo ma ki twero nyutu. Ka pe gu timo, ki in pi inongo kama lok ni oyabe iye. Gin ma ineno i kom jami ma kubbe, lok ma tye ki tyen lok, ki mukene. obi konyi me neno kit ma ki yubu kwede lok ni. Medo kwan ni nio ka tam ma pire tek okati ki nen maber. Co piny man.

2. Nen gin ma imoko ki lok gii kun ipeny ki bot lutela ma pat pat calo lok ma ki coyo, lok ma mako dini ki jami tic mukene. Pol kare ber me cako ki lok ma ki waco ma rwate ki diro ki tic i kom lok ma dano maro. Dano mogo romo tic ki lok ma ki coyo ma calo dul me loko leb ki nyutu jami ma kiloko iye malo ni. Ka iyer me timo man, gwokke wek ngat mukene otim tam piri.

M. Wek lok ni olok kwedi.

Myero iwek kare pi man. Mine i te lok ada ma ineno; peny pi lero mukene; mwolle kekeni i nyim Lubanga; tam i kom lok ada ma pire tek.

1. Ma peya ingeyo ngo ma lok ni tye ka waco ki pingo ki ma peya oloko kwedi, pi item tito ne. Twero ni macalo latit kwena aa ki i tito gin ma coc ni pwonyo, kadi bed ni bot dano ma pat ki jo ma gu kwano.

2. Ka lok ni pe loko kwedi, yeny pi jami me cwiny onyo me bedo ki dano ma twero gengo in me winyo lok ma tye iye. Ki dong peny Lubanga ka i rwenyo lok ma tye i lok ni onyo tye tyen lok mukene ma oweko lok ne pe tye ka oo boti. Man twero time ka in itye ka tamo ni lok man tye pi dano mukene ki i keto komi malo i kom lok ma ki coyo ni. I kare mo i cabit myero i med anyim ki niyee ki moko ni ka Lubanga twero lok ki kana pa Balaam en twero lok ki in kede kadi bed ni adwogi pa coc ni i komi nok loyo kit ma imito.

I nge niang maber kit ma itwero kwede gin ma pire tek ma tye i dul lok ni, myero dong:

IV. Yub gin ma tyeng ni tye ka waco ni obed pwony (ma en aye, tito lok ma obi tito).

Man kwako, ma nok loyo, jami ma lubo ni.

A. Tam i kom miti pa kacokke kit ma gikubbe kwede ki lok ma pire tek ma tye i dul lok man.

Peny Rwot ngo ma en mito waco ki i coc ma tye i nyimi bot dano ma en ngeyo ni gubi bedo i woro i nino ma itye ka yubbe me tito kwena.

B. Co lok ma ki miini pi kare manok.

Me lok ada, lok ma ki waco i pwony ni tye maleng, ki lok ma mako gin ma pire tek ma tye i dul lok ni *kit ma kubbe kwede ki kacokke*. Lok ma yot ni nyutu gin ma in iye ni Rwot mito ni iwac bot kacokke ki i lok ma itye ka tito. Gin ma ki waco ni obi bedo ki gen, note, ma otum, ki maleng. Me labole, ka tito kwena **Ibru 12:1-11** tam ni twero bedo, “*Gwok cikke ni bot Kricito!*”

C. Tem tammi.

Peny jami ma calo:

1. Tika lok ma ki waco ni ki waco con i acaki me pwony?

2. Abedo ka waco lok ni tyen mapol? (Kare ma rom adi ma ngat ma obino lacen obi tero me ngeyo ngo ma atye ka lok iye?)

3. Atyeko yubu luwiny lok na pi lok ma ki waco ni?

4. Tika lok ni tye maleng ki tye acel ma pat ki keto kacel tam ma pe rwate?

5. Tika lok ma ki waco ni tye ma rwate onyo tye ki lok onyo tam ma pi mite?

6. Tika lok ni tye i kare ni ma pat ki tito gin mo ma otimme i kare me Baibul?

7. Tika lok ni tye pi ngat acel acel, yot, ki atir atir?

8. Tika tam ni tye me poyo wic?

9. Tika ngat ma tye ka winyo lok ma ryek, ma opong ki Cwiny, ma tye ka kwano dul lok man maber, twero ye ni lok man nyuto (nyo a) lok ada ma tye i dul lok man?

D. Lok tammi ka mitte.

E. Nen kit ma dul ma itye ka titone ni rwate kwede ki lok ma itye ka tito ne.

1. Tii ki ngec eni me yubu yub ma tye ki lok ma pire tek ma pe kelo tam me lok keken, ento bene gikubbe i kin gii i yoo mo ma yot me niang ki poyo wic. Ma opore ni wat ni ki bi nyutu ki kit ma ki yubu kwede lok ni. Ma nok loyo, omyero pe obed ma rwate ki dongo pa dul lok ni.

2. Wat man ki keto i lok me yub. Lok man pe tito gin ma tye i dul lok ni onyo pwony ento poyo wi dano ma tye ka winyo kit ma imito dongo kwede tam me lok ni.

F. *Coo lok ma mako yub.*

1. Man twero bedo i kit mapol, ento twero bedo ni ma yot loyo tye ki lok ma pire tek ma obedo nying i wel mapol ma ki loko ki namba ma rwate ki wel lok ma pire tek ma tye i yub kacel ki lok ma oromo me nyutu rwate ma tye i kin lok ma ki waco ki lok ma pire tek. ma calo, i pwony i Ibru 12:1-11, ka lok ma ki waco ni “*Gwok cikkeni bot Kricito*,” lok ma ki waco i yub ni twero bedo, “*Tlok ma en ocoyo ni miyo botwa tyen lok adek me gwoko cikke wa bot Kricito, kadi bed ni pe nen calo ber: (1) Kricito omoko adwogi ne; (2) Ki loko in; (3) Lubanga aye tye ki twero.*” “Tyen lok” obedo lok ma pire tek. Lok ma pire tek pe obedo wi lok me pwony nyo pwony. En nyutu wat ma tye i kin lok ma pire tek, ma gin acel acel obedo tyen lok i lok man. Lok mukene ma pire tek twero bedo: “tam,” “lok ada,” “gin ma pire tek,” “kabedo,” “kit,” ki mukene.
2. Kur tic ki lok ma pire tek "jami" onyo "gin ma pire tek" i lok ma mako yub ni pien gin gi rwate twatwal ki dong gi rwenyo yub gi ma pire tek me tito wat ma tye i kin lok ma pire tek.

G. *Coo wi lok ma pigi tego ma tye i karatac me lwongo.*

1. I labol ma tye i Ibru 12:1-11, malo-ni, lok ma pigi tego twero bedo:
 - a. *Kricito omoko adwogi ne (tyeng tyeng. 1-4);*
 - b. *Ki loko in woko (tyeng tyeng. 5-8);* and
 - c. *Lubanga aye tye ki twero (tyeng tyeng. 9-11).*
2. Nen ni i labol ma aa ki i Ibru 12:1-11 lok ma pire tek onongo ki waco i acaki i lok me yub, ki lacer ki dwoko calo lok ma pire tek i kom lok me pwony; meno pe myero obed kit meno kare ducu. Lok ma pigi tego myero obed ma kubbe ki lok me dul, ento pe mitte ni kilok gin ma dul lok owaco lok ki lok. ma calo, i tito kwena i **Eph 2:11-16**, lok ma ki waco ni twero bedo, “*Kwowa tye manyen i Kricito.*” Lok me yub ni twero bedo ni, “*I nino man wa bi bedo ka neno kwo wa manyen i Kricito ki tung ariiyo: ngat ma wan ada i Kricito, ki ngo ma omyero watim iye.*” Lok ma pire tek twero bedo:
 - a. *Kricito oweko wabedo “dano acel manyen” (tyeng tyeng. 11-16).*
 - b. *Kit macalo watye “dano acel manyen-ni,” omyero wati calo ngat acel i kinwa (tyeng tyeng. 14-16).*
3. Ka itye ki peko me tito lok ma pire tek ki keto gi i coc, ki in ibi mito loko tam ni me tito ngo ma coc ni tye ka pwonyo.

H. *Tit gin acel acel ma pire tek.*

Yoo me dongo lok ma pire tek tye iye:

1. Keto ki kwano coc ma ki kwanyo ki iye. Alwongo man “*keto yeya.*”
2. Moko gin ma pire tek. Man pire tek ka lok ma pire tek pe nen kene ki i coc ma ki waco ni.
3. Tito, medo, gonyo, moko ne. Man twero kwako medo kala mogo i kom lok ma ki waco ni. Yo abicel ma konyo me timo man tye ni: tito; la por; kit me titu; poro ki apoka poka; kwedo gin ma okelo; ki poko.
4. Nyutu ne. Labol konyo me rwate ki lobo me Baibul me oo i kare ni. Nen ni, kadi bed kumeno, ni cal ma ki nyutu twero loyo kwena.
5. Keto ne i tic. Man kwako lwongo jo ma tye ka winyo pwony-nyi me lubo pwony i yo mupore. Twero bedo ngut, bedo ki winy, niyee, woro onyo gin mo kiken ma ki keto kacel onyo lagam mukene. Tic wa tye me lwongo pi lagam ma coc ni lwongo pire.

I. *Coo lok me agiki me pwony man.*

Man kare ducu obikwako dwogo cen ki tic ki gin ma ki waco ni. Twero bene dwoko cen gin ma pire tek. Kany aye kama i cwalo kwena ni gang.

J. *Co lok me acaki me pwonyi.*

Man omyero i yoo mo okelo lok onyo lapeny ma coc ma ki tye ka tito ni gamo.

K. *Coo lok me pwonyi ducu.*

Ket cwinyi tutwal me yero lok maber loyo i kabedo acel acel ki lok ma nen maber ma rwate ki dul me pwony ni ki lok ma ki waco ni.

L. *Dwok coc ma ki coyo piny ni obed coc ma ki twero tic kwede.*

M. *Pwony loki ma i yubu ni ki dwan malongo.*

Tem me pwonyo ne i kama ibi tito iye lok ni, nio ka dong ibedo agonya ki i coc ni.

N. *Tit lok me pwony ki teko pa cwiny maleng.*

Lega ki gen i kom Lubanga me lok ki in.

O. *Oony pii i nyig lok ki lega.*

V. Jami ma omvero ki tam iye ka itye ka tito lok (ma en aye, lok; lok macon).

A. Jami mapatpat ma mako lok (ma pat ki waraga me pwony).

1. Lok ma ki waco pwonyo dano labongo ngeyo. Peny Rwot me konyi me dongo diro me kwano piny ki i kin dul lok.
2. Lok ma ki waco i lok ni pe twero bedo i coc kikome ento ma peya onyo inge.
3. Ka itye ka tito lok, konyo me penyo, anga ma imito ni dano ma tye ka winyi omvero gubed ki ngec i kom lok ni? Tam ni twero bedo i kom lok me tekwaro ma tye i dul lok ni onyo pwony maber onyo marac ma ki nongo, malube ki ngat ma imito ni lwak gubed kwede.
4. Boko lok ma tye ki lok mukene iye romo nyweno luwinyo loki.
5. Yot me weko lok ma kicoyo i buk pa lunebi.

B. Ma lubbe ki dul me tito lok:

1. Kit ma ki waco kwede malo ni, yer macalo lok me pwony dul ma tye ki lok ma opore ki borre ma tye ki tam ma opong. Gin ma pire tek tye ni dul me tito kwena nyutu tam acel ma en dongo kun tiyo ki lok onyo lok ma ki waco i coc ni. Man aye ni, omvero obed ki tam ma laco buk me Baibul okati kwede i dul lok ni. Ka i dul me ginacoya ma ki waco lok iye i ngolo dul mogo pien pe gipwonyo lok ada ma i tamo ni kacokke mito winyo, iromo nyutu kit ma dul lok magi ma i ngolo ni gi konyo kwede kwena ma rwate ki yubbe pi dul ma itye ka tito ne.
2. Gin ma pire tek tye me neno gin ma laco buk ni tye ka temo tito ne kun tiyo ki lok man. Pingo Cwiny Maleng oketo lok man i dul me buk man? Twero bedo ni kubbe ki kit ma jo ma kiloko i komgi i lok-ki gupoto kwede nyo kit pa Lubanga kit ma kinyuto kwede i lok-ki, ento gin aryo ducu gibibedo tye. Gin ma ibi keto iye cwinyi i pwonyi obi cung i kom kit ma ineno kwede peko pa kacokke.

C. Neno lok aboka ma ki coyo.

Gin ma lubo ni tye gin ma pire tek ma omvero ki nen ma lubu lok aboka ma ki coyo:

1. kabedo (cawa, kabedo).
2. neno pa ngat ma tye ka tito lok.
3. dano ki kit ma ki tito kwede.
4. lok ki kama ki kelo iye.
5. yub—kit ma lok ni cito kwede ki i acaki nio wa i agiki.
6. lok, tutwale lok me tekwaro ki lok me tito lok.

D. Penyo lok ma mako lok ma ki coyo.

Lapeny ma lubo ni obedo lapeny ma pire tek me penyo i kare me penyo lok aboka ma ki coyo:

1. Ngo ma tye i lok aboka man? Gin anga ma otimme onyo gin ma tye ka time ma okelo lok man? Nen tutwalle gin mo keken ma kelo ayelayela ma tye ka koko ni kicob.
2. Anga ma tye ka tito lok man? (Man konyo me moko tam.)
3. Anga gi ma gubedo jo ma pigi tego i ododo man? Ngo ma itwero nongo i kom gi ki i coc ni kikome? Ki bot dano mukene?
4. Kabedo mene ma lok tye iye i lok ni?
5. Tika tye lok ma ki waco ma calo dul me lok ni?
6. Tika tye lok pa lucoc? Nen jami eni tutwal pien gi twero bedo ki lok ma ki coyo ma mako lok ni.
7. Tye lok mogo ma tye i kin lok ni?
8. Gin anga ma tye i lok ma yot? (dwoko piny ma rwate)
9. Gin anga ma tye i lok man? Tam i kom jami ma otimme i tuko nyo dul mogo ma tye i buk.
10. Tika tye gin mo ma ki waco ma konyo me kelo tam ma ki weko i lok ma ki waco ni?
11. Ka lok meno tye ki wi lokke, gin anga ma tye iye?
12. Lok anga ma konyo tam pa lok ma ki waco ni?
13. Lok man konyo nining i kom wi lok madit me buk man? En tiyo nining—ma en aye, en tye me ciko dano, cuko cwiny, pwony, labol, ki mukene?
14. Ngo ma tye i lok ni ma mako cwiny dano?
15. Ka kwene mukene i Baibul ma kiloko iye i kom jo magi nyo gin ma otimme-ni dok ngo ma watwero pwonyone ki i lok magi?

E. Malubu lok ma ki waco ni:

1. Peny kit ma lok ma itye ka tito ni nyutu kwede lok ma itye ka tito ne. I kom lok, lok nyo lok ma ki waco romo bedo gin ma pire tek (ma ki lwongo ni kit labol ma ki loko kwede), onyo macalo gin acel (ma ki lwongo ni kit me tito lok).⁵
2. Me ngeyo yoo mene ma en nyutu iye lok ne, nen jami ma ki nyutu ni onyo dul mogo me lok ni kun ipenye ka lacoc ni tye ka tic kwede me nyutu gin mo, pwonyo pwony, ki jami mukene, onyo, ki tung cing kany, ka gi tye ka

⁵ Lok magi aa ki bot Dr. Harry Shields' 1996 Trinity Evangelical Divinity School D. Min. Thesis, *Cake i lok mere nio wa i lok wa: buk me dongo diro pi tito lok me gicikke macon.*

gedo jami ma kelo agiki madit. Ka macon ni tye kit meno, dul acel acel tiyo; ka me agiki, tam madit ma ki kelo ki dul ni ducu kacel aye tiyo. Man obi gudu kit ma ibi dwoko kwede lok ni ki kit ma ibi keto kwede i tic.

3. Malube ki bor pa coc ni, ki in ibi yero me kwano ki/onyo tito lok ni manok, kun i poro dul ne ki kwo me kare ni ki lwongo tic ki dul acel acel me tuku ni. Ka dul eni pe gicung ken gi, ibi mito kwano onyo tito lok ni ducu ki i rwate ki tic ki lok ni ducu i agiki ne.

F. Ma mako lok ma mako yub me tic:

Lok ma ki coyo ma rwate pi pwony ni ber kede i lok ma mako lok ma onongo iromo yero me pe tito ne pien dwoko lok ni nyutu kit ma lok ni tye ka mede kwede ki gwoko jami ma tye iye kacel. Man aye ni, ki in ibi nongo ni ber me poko lok ni i "dul," onyo me neno, me labolle, "lok" adek, onyo me neno "bal" angwen ma ngat ma pire tek ni otimo.

VI. Jami ma omvero ki tam iye ka itye ka tito lok me wer ki lok pa lunebi.

A. Malubbe ki dul me tito lok:

Kit ma kiloko kwede malo-ni, yer macalo pwony me pwony dul ma tye ki lok ma rwate ki borre ma tye ki tam ma oromo. Pol kare man obi bedo jabuli ma otum, lok ma ki waco ma otum, koko ma otum, ki mukene. Kit ma calo pe wabi tito dul wer acel onyo poem ento wa temo niang ne ducu, pi meno pi ber me yenyo me tito but lwod ni keken.

B. Neno coc ma ki coyo me poem onyo lok pa lunebi.

1. Nen pi nguta ma tito gin ma cal cal, nguta ma cal cal ki lwongo ma cok cok, lok ma ki coyo calo wer, ngolo dye gin moni aryec, gin ma ki cero i coc, dwoko cen lok, poko dul lok moni, rek coc, ki jami mukene ma tek me neno i leb munu. Tem poko wer ni i dul ma ki lwongo ni stanzas onyo strophes.

2. I kwano ki dok kwano lok ma tye i Baibul ma imito tito kwena ki iye, coyo piny gin mo keken ma mako cwinyi. Nen ni ineno:

- leb ma ki nyutu
- lok ma okato kare
- lok ma ki poro
- poro
- tic ki leb Ibru i leb mukene
- rwom me lok ma pe rwate
- lok ma ki yubu onyo lok macon
- jami mukene ma kwako coc me poem ki lok pa lunebi

C. Penyo lok ma ki coyo ma mako lok me poem onyo lok pa lanebi.

Man aye cwiny me kwano Baibul. Yab ki lapeny ma yot (Anga, Ngo, Awene, Kama, Pingo, ki Nining) me donyo piny i dul lok ni. I poem ki lok pa lunebi lapeny magi twero bedo:

- Anga ma tye ka lok?
- Wer man, lok ma ki waco onyo lok man ki coyo bot anga onyo pi anga?
- Lok man kicoyo i kom anga?
- Kare mene ma ki waco i coc ni?
- Kabedo nyo kabedo mene ma kiloko iye?
- Tam anga ma lok man ma ki coyo ni okelo?
- Cal anga ma weko inongo tam man?
- Kwan anga ma mako tekwaro pa jo Irael ma ki medo iye? Lok anga ma kiloko i kom jo pa Lubanga, lumone pa Lubanga, rok ma inongo?
- Lok anga ma ki tiyo kwede, ma pol kare ki tiyo kwede?
- Gin anga ma jami ma tye i dul lok man nen calo tye ka donga?

D. Tam ma pire tek ma mako lok ma ki coyo ma mako wer onyo lok pa lanebi.

Myero ibed ki tam *angwen me agikki ma mako dul coc* ma itye ka kwano:

- En obedo gin anga? (Tika obedo kwero? Koko? Wer me pak? Gin mukene?)
- Tye ka lok i kom ngo? (ma en aye ngo ma tye iye?—Lubanga, jone, gin ma dano mito, lonyo, onyo wel lok mukene ma pat pat?)
- Ngo ma tye ka waco i kom lok ma tye iye? (Me labole ni lega pire tek, ni niye tye ki mot, ki mukene.)
- En tiyo nining i buk ne, gicikke, ki cik? (Me nyutu kit ma dano opoto kwede? Me nyutu bot Kricito? Me poyo wi lukwan i kom gen pa Lubanga?)

E. Malubu lok ma ki waco ni:

Peny kit ma lok me wer onyo lok pa lunebi ma itye ka tito ni nyutu kwede lok ma itye ka tito ne. Nen pi kit ma iwiinyo kwede, neno, cal, medo teko ma aa ki i rwate onyo yoo mukene ma nyutu kama lok ni tye iye. Ka pi itwero poko ki tito jami ma kit meno, ki in ibi miito ni ilok tam ni nio ka inongo ni jami ni ducu gi rwate ki gin ma inongo ni.

VII. Jami angwen ma myero i ket i wii.

A. *Pe ikwan cen i coc gin ma pe tye, onyo ikel tam ma pe rwate ki gin ma lacoc onongo mito.*

B. *Ka ngat moni oweko cal me Cik Macon ma Cik Manyen kwanyo ki jingo, ngat moni rwenyo kare me moko lok ada me kwena maber—labole lirre, tic pa ajwaka, gwoko romi, Icrrael macalo dul pa Yecu ki pa kanica.*

C. *Jenge i kom ngec ma mako tekwaro, tekwaro onyo leb twero juku Baibul bot dano ma gi winyo lok ni pe gi twero nongo adwogi maber ki iye labongo ngeyo ngo ma wan dano ma i iye wangeyo.*

D. *Lubu yoo ma malo ni pe nyutu ni ibi nongo adwogi maber.*

Kare ducu omyero wayeny wang Rwot dok wapenye pi kony ka watye ka yubbe ki lok. Ento, jami ma ki waco malo ni ki yubu me konyowa me gengo jami mogo ma pi rwate ki me medo kare ma kwena wa obi bedo maber ki maleng.

LAMED NGE C

Mat 6:19-24—Yoo me pwony ma miyo miyo lapwony bedo ki ngec I kom ducu I pwony ki ma tye kwede⁶

Nyutu: Cente. Wan ducu wamito ne. Wan ducu wamito ne. Cente twero timo jami mabeco mapol. ber me bedo kwede ma loyo bedo labongo ne.

Tika iniang ni Yecu oloko i kom cente makato lok mo keken? Wangeyo ni lamone madit pa Kricito aye Catan. In itamo ni Yecu onongo owacci: “Pe wutwero tic pi Lubanga ki Catan.” Ento pe—“Pe itwero tic pi Lubanga ki cente/lonyo/Mammon (ma en aye, cente ki jami).” **PINGO?**

Tam kong: Ka pud watino cwinywa bedo yom ka wanongo cente manok. Ki dong wadongo—cente ni dong pe yomo cwinywa. Wanongo tic-ento tic ma acaki ni pe yomo cwinywa pi kare malac. Waneno jami ducu ma wamito timo ki cente ni—pi meno wamito mukene. Ka pud watino wamito lela. Wanongo acel. Tika meno yomo cwinywa? Ka wadongo wamito pikipiki. Wanongo acel. Tika meno yomo cwinywa? Ki dong wamito motoka. Wanongo acel. Tika meno yomo cwinywa? Ki dong wamito motoka madit, onyo aryo ki iye. Wanongo gi, ento tika wabedo ki yomcwiny?

Pingo Yecu owaco ni, “Pe wutwero tic pi Lubanga ki lim?” Pien En oniang ni twero bedo ni gin madit loyo ma biweko waweko Lubanga aye cente ki jami me kom. Tyen loke tye ni:

Tam: CENTE OBEDO GIN ME CWINY. Tye me cwiny calo yatariya—adaa, cente twero bedo me cwiny makato yatariya. **PINGO?** Gin aryo ni ducu obedo jami ma woko. Gitwero tic kwedgi pi gin maber nyo marac. Dano mapol gi ruko yatariya (jami me it, jami me ngut, tingo i jeba)-ento cente nyutu ngo ma tye i cwinywa: kit ma waneno kwede ki ngo ma watimo kwede nyutu maber loyo gin mo keken, kama cwiny wa, tam wa, kwo wa, ki jami ma pire tek tye iye.

Buk me lega pa Anglican: Cakrament = “lanyut me woko ki ma nen me kica me cwiny ki me cwiny.” Cik meno tiyo pi kwo ducu. Gin ma watimo ki cente wa nyutu ngo ma wa tamo i kom Yecu Kricito kikome—ma calo “*gin ma ki lwongo ni lapim cwiny.*”

Dul coc: Amito timo jami adek: (1) Nen kit ma cente tye kwede i yo me cwiny; (2) Tam i kom kanica macon ma gu niang lok man, ki kit ma man obalo kwede gin ma gutimo ki cente gi; (3) Tim jami mogo ma ki tiyo kwede botwa.

I. Kit me cwiny pa cente

Mat 6:19-20—*“Pe igwok lonyo...” “Gwok malo” i leb Greek tye lok ma ki loko kwede “lonyo”—ma en aye, “Pe wugwok lonyo ma tye i lobo ni macalo gin ma pire tek, ento wugwok lonyo ma tye i polo calo gin ma pire tek...”*

- **y. 21**—PE waco ni “ka ma cwinyi tye iye, lonyo ni bibedo iye...” (kadi bed ni lok meno tye ada)-ento “*Ka ma lonyo ni tye iye cwinyi bene bedo iye.*” **PINGO?**
- Wa gwoko gin ma pire tek botwa: an amaro dako na. En obedo ngat ma pire tek loyo i kwona. Pi meno abitimo gin mo keken ma atwero me jingo wat wa ... (pe maber—kit ma en twero waci kwede—ento); en aye *kit ma atere kwede* ma nyutu ngo ma atamo i kome (ma dong miyo atamo ...)
- Pi meno Yecu ominiwa lanyut ma tiyo, ma nen woko ki ma nen—gin ma watimo ki \$ wa—ma nyutu gin ma wa maro: lobo man ki jami me lobo man, onyo Lubanga ki **KOG.** nyutu kama cwiny wa tye iye.

A. *Gin ma watimo ki cente wa obedo kit me woro: Matt 2:11* (luryeko); **Mar 14:3-9** (dako ma tye ki moo ma wel ne tek). Gumiyo gin mo atir bot Yecu:

1. Ento Yecu pe ki bwolo ki pe ki twero miiyo cente bote: Mat 15:5-9 [KWAN]. Woro ≠ wer & bino i kanica.
2. 2 Greatest Commands: “*Love God & love your neighbor*”—2nd Command (how you treat neighbor) is really the woko, lanyut ma nen ma nyutu ka in itye ka cobo cik me acel; en aye *lapim cwiny*—CENTE obedo gin me cwiny.

B. *Gin ma watimo ki centewa obedo lanyut me niye me ada: Yak 2:14-18* (“Wot ki kuc”); **1 Jon 3:16-17 [KWAN].**
CENTE OBEDO GIN ME CWINY

⁶ I rwom ma lamal man obedo pwony ma mako kit ma cente tye kwede, kadi bed ni ki keto i coc mo.

C. *Gin ma watimo ki cente wa obedo kit tic me pwoy*: Pil 4:18 (Cik Macon jalo leb); **Yak 1:27** ("Dini" = "tic me woro ma woko"—ma kwanyo cente). **CENTE OBEDO GIN ME CWINY**

II. Kanica macon oniang lok man

A. *Kanica macon ma ki ngeyo ni MIYO MABER*—ma dano ducu onongo twero neno.

B. *PINGO?*—*Tyen lok aryo*:

1. Yecu oloko gi ada ki i IYE-WOKO (yot me waco ni "Yecu aye Rwot" nyo "kinywala odoco"—ento gunyuto ni lok meno tye ada).
2. Gin guniang ni tyen lok me kwena maber:
 - Ka Kricito otimo kica pi balwa, ci wan watwero bedo jo ma pe gitimo kica nining?
 - Ka Kricito omiyo jami ducu ma en tye kwede piwa, kono kono wa twero gwoko cente wa ki jami wa nining?
 - Ka Kricito onongo pe ki kabedo me buto wiye, kono pe watwero yabo gangiwa bot jo ma pe ki gangi nyo jo mukene ma gitye ki peko nining?

C. *Labole*:

1. Luka 19:1-10—*Jakayo*;
2. Tic pa Lukwena 2; Tic pa Lukwena 4—*Kanica i Jerucalem*;
3. Tic pa Lukwena 11:27-30—*Antiokia*.
4. 2 Kor 8:1-5—*Macedonia* (mwaka 20 lacen ≈56 I nge bino pa Kricito—Lok ma okato: kec i Jerucalem—**1 Kor 16:1-4**)
 - *PINGO jo Makedonia gubedo jo ma cinggi yot? La gam: tyen. 5*—kwo gi oloko ki i IYE-WOKO; onongo gitye ki ducu manyen—kit me kwo manyen (ma en aye, mar pi Lubanga; mar pi jirani).
 - *2 Kor 8-9*—*Paulo mabor loyo. me miyo cente, ento pe tiyo ki lok ni "cente"*—lwongo ni: "kica;" "tic man maber ni;" "koinonia" (Cam me otyeno pa Rwot); "leiturgia" (lega); "kony; tic me pwoy"—ma en aye, lok me cwiny ducu—**PINGO? Lagam**: pien **CENTE OBEDO GIN ME CWINY**
5. Kanica nio wa i kine ka mwaka 300 [Kwan lok ma ki waco ki i kanica macon ki kit ma gi tiyo kwede ki cente]:
 - Gin guloko loc pa Luroma woko. Gukwo kwo maber, MAPAT ki kit ma dano mapol gi kwo kwede. Dano onongo gimito. Teko ma bino pi bedo agonya ki i opii pa cente ki jami. kwo gi onongo olokke ki i iye-ki gunyuto ne ki i kwo me miiyo jami.
 - **MAN MAN GIN MA DANO NENO IKOM WAN? Ka pe, pingo pe?**

III. Keto i tic

A. *Pe tye ka temo keto bal i kom ngat mo keken*: 2 Kor 8:8, 13; 9:7 gin ducu waco ni Paulo PE tye ka ciko dano me miiyo—ki omyero PE wami ki cwiny me miiti onyo ka wawinyo calo ki diiyo wa.

1. **PINGO?** Lubanga pe mito cente ni; miiyo kony pien iwinyo calo ki diyo in pe miyo deyo bote; ki en pe kitwero miye cente onyo kweyo cwinye kit mo keken.
2. Pi meno ka iwinyo kit meno: PE IMI.

B. *Wan ducu wangeyo ni omyero wabed ka neno kwo wa ki wot wa ki Rwot kare ki kare*:

1. Kit ma waneno kwede cente ki ngo ma watimo kwede en aye *gin ma tiyo maber loyo, gin ma ki tiyo kwede me ngiyo komi kekeni i yo me cwiny* tye.
2. En obedo GIN MA MITE me ngiyo komi keni: PINGO?
 - **Mat 6:22-23**—"Wang tye macol"—**Maro jami me kom** ("miti madwong pi cente ki jami me kom").
 - **Miti me jami me kom**—omyero inge ngat acel ma tye ki jami mapol ma loyo in... ma en aye, *Jo Makedonia onongo gitye ki "wang manyen."*
 - "Lukricitayo" ma pol kare gi miyo ma pe okato 3 i kom 100 me cente ma gi nongo- ka dano ducu ma i US ma gilwongo ni "Lukricitayo" gi miyo 10 i kom 100 keken, onongo obi bedo **>\$150 Billion** tye pi tic me pwoy, kanica, lucan & lucan.
 - Afrika (Cilam tye ka cwalo dano MILLIONS mapol i sub-Saharan Africa)—Obama tye ka temo kelo lim pa US—mapol pien kanica pe tye ka timo kit ma kanica otimo kwede i mwaka 300 mukwongo me bedo ne.
3. Lubanga tye ki cwiny me kica: En loko wa ki i cwinywa me cito woko—man keken aye myero owek wabed ki miti me bedo lumiyo jami mapol me konyo lucan ki gero Ker—ento bene miyo botwa MITI ME TIMO NE :
 - **Mat 6:20** owaco botwa ni "*wukan lonyowu i polo.*" **1 Tem 6:17-19** tito botwa kit ma wa gwoko kwede lonyo i polo: miiyo kony bot lucan ki lucan, ki gero KOG.
 - Man mito: **GOYO YUB ME TIC KI LIM – GOYO YUB – LOK – (TITO MATUT)** Ento *pe itwero rwenyo!*

Agikki. CENTE OBEDO GIN ME CWINY. Ocito wa i cwinywa pien nyuto gin ma tye i cwinywa kikome. Gin ma

watimo ki centewa nyuto gin ma watamo i kom Yecu kikome. Wek wa calo wan wamaro Yecu kikome.

LAMED NGEC D

Ep 2:11-16—Yoo me pwoy ma miyo miyo lapwoy bedo ki ngec I kom ducu I pwoy ki ma tye kwede

Nyutu: Wan ducu wamaro bedo kacel ki jo ma gitye calo wan. Tyen lok mapol—mukene tye kakare/mukene ku. Martin Luther King, Jr.—"Tye gin marac ni cawa ma ki poko iye dano mapol i kin Lukricitayo me Amerika tye cawa 11:00 me odiko i ceng cabit." (Kwan ma ki nongo i kanica—90 i kom 100) Kit meno bene tye ada i kabedo mukene: apokapoka me kaka (Africa; India). Adwogi ma twero bedo tye: Rwanda: neko dano (Hutu ki Tutsi); Kenya: tim gero i nge bolo kwir (Luo ki Kikuyu)—pol gi lwongo gi ni "Lukricitayo." *Ento kadi bed ni tim gero pe*, apokapoka ma kit meno i kanica *pe tye kakare:*

- Kit ma wa "timo kwede kanica" loko i kom ngo ma waye kikome.
- Lega pa Yecu me agikki: Jon 17:18-21—ribbe "*wek lobo oye ni in iora.*"
- omvero wapenye kekenwa ni: "Man mono tye kakare i lok me tekwaro?" (makato ne. i lobo ma tye ki dul dano mapol).
- Kricito onyo Baibul pe ngeyo ni kaka, kaka, onyo tekwaro ma dano oa ki iye calo tyen lok ma opore me poko kin kanica.

Tam: Ep 2:11-16—KWO WA NYEN I KRICITO.

- Ket i yo mukene: malube ki Baibul, jo muye ducu pe gubedo kacel i Kricito keken, ento kicweyogi me bedo dano manyen i Kricito—pi meno, ki lwongowa me timo jami i kinwa kit ma onongo wabitimo kwede i kom Kricito kikome.

Dul coc: I nino man wa bi bedo ka neno kwo wa manyen i Kricito ki tung ariiyo: (1) Ngat ma wan ada i Kricito; ki (2) gin ma myero watim iye.

I. Kricito oweko wabedo "Dano Manven acel." (tyeng tyeng. 11-16)

A. Irael ki Lurok (tyeng tyeng. 11-12): tyeng. 11—"*wun Lurok*": Lurok gubedo aja gi?

1. Ma peya Kricito obino = dul 2: Icarael (Jo Icarael/Lujudaya) ki Lurok. (**tyeng.11**)
 - Larok/tekwaro/kaka/kaka—apoka poka ma *pe ki tyen lok mo keken me tekwaro* pien gin ducu onongo gubedo Lurok.
2. Kit me cwiny pa Lurok = rweny woko ki labongo gen. (tyeng.12)—meno aye kit pa dano ducu labongo Kricito.
3. Lubanga olwongo jo Irael ci omiyogi gum (Nwo 7:6-8; Rom 9:4) me bedo yoo pa Lubanga me nyute bot lobo. (Nwo 10; 1 Luker 8; Ic 42)—ento Irael pe ocobo ticce.

B. Gin ma Kricito otimo (tyeng tyeng. 13-16)

1. En okelo Lurok bot Lubanga kikome—ki remone. (tyeng.13)
 - Wan pe wakelo wan kenwa pien onongo pe watwero.
 - Pe tye remo macol, tar, Hutu, Tutsi, Luo, Kikuyu, ki mukene—pien *remo ducu tye makwar ki pe twero loke—remo pa Kricito* en aye remo acel ma pire tek & *en ribo wa* (Gal 3:28; Kol 3:11).
2. En okwanyo apokapoka ma onongo tye i kin Lujudaya ki Lurok woko. (tyeng tyeng. 14-18)
3. Ma kato meno: En ocweyo rok manyen—"dano acel manyen." (**tyeng.15**)
 - "*Cwec*"—**tyeng tyeng. 10 & 15**
 - "*Acel*"—**tyeng tyeng. 14, 15, 16**
 - "*Manyen*"—**tyeng. 15 + 4:24** ("*kit manyen*" = "*kit pa Lubanga*")
4. En okwanyo jemo woko: ma ocung atir (tyeng.15) ki ma pe ocung atir (tyeng.16)

C. Man tere ngo: Kricito okwanyo tyen lok me apokapoka me del kom/tekwa/kaka/lim/lok me kwo i kin dano ma tye i kome [KWAN Kol 3:10-11]

1. Watwero poko kinwa nining i dul ma kit meno i kanica kadi bed ni apokapoka ma kit meno dong kikwanyo woko i Kricito?
2. Man obedo bal ma dit pien cito wa i cwiny gin ma Kricito otimo i **tyeng tyeng. 14-16**.
3. Klyne Snodgrass: "Me gwoko apokapoka obedo me kwero gin ma Kricito otimo."

Dong ngo ma myero watim?

II. Kit ma wan wabedo dano manven acel, omvero wabed calo ngat acel bot ngat acel acel. (tyeng tyeng. 14-16)

Coyo tic mito alokaloka me tam.

A. Jami ma myero watim:

1. Wuruk "tam pa Kricito" (Ep 4:24; 1 Kor 2:14-16; Rom 12:1-2)—nen ki wang Kricito.

- Tam i kom jo mukene—ki wan kikomwa—kit ma kwowa me ada tye kwede i Kricito.
- Jo ma giye = cok loyo jo me ot ma pe giye: Yecu i kom yatariya—Maliyam/Jon (**Jon 19:25-27**).
- Me waco ni "gin pe gubedo kit wa" onyo "atye agonya me woro ki _____"—nyutu kom pa Kricito—pien in in kikome, in kikome, dong pe ki ngeyo pi rangi del kom nyo tekwaro, ento obedo dano manyen i Kricito.

2. Lok kwedwa: *labol ma ki ngeyo* = wiinye kacel; poko kabedo me lega, yub kacel, ki mukene.

B. Jami ma myero pe watim:

Peko me kaka/kaka = poko kin dano (**Gal 2:11-14, 18**)—Tekwaro me kaka ("Lukricitayo me Germany" i Nazi Germany; "lok pa jo ma col"/"lok pa mon" pien lworu i kom diyo dano); kanica ma ki cako i kom kaka/kaka.

1. Kanica pa Lukricitayo—"*dano acel manyen*"—*pat*
2. Kanica obedo gang (**Rom 8:15-16; 1 Tem 3:15; 5:1-2**)—Ma calo gin madit *joo gang*—jo me ot gi konyo ki maro ngat acel acel kede (onyo pi) apoka poka gi (**Yabo 5:9**).
3. Me keto pwony me dini onyo yub me kanica i te lok me apokapoka me del kom/tekwaro/kaka—kadi bed ni tye kakare—tye ma pe tye kakare pien timo meno medo gin mo ma pire tek ma, i Kricito, obedo *ki kwanyo woko ki*.
4. Ki dong pi tye gin marac pien en tingo gin mo ma lapiny loyo Kricito kikome me bedo gin ma ki keto iye tam onyo kabedo ma pire tek i kanica—man twero bedo maber nining?
5. Poko kin dano dwoko cel me apoka poka ma Kricito oturo—ento kombedi dong ki gero i *kin dul pa Lurok* ma pat pat (ma Cik Macon onongo *pe ngeyo apoka poka* mo keken).

C. Ngo ma mako tekwaro?

1. Tic pa Lukwena 2:5-11—Tekwaro ma pat pat pa dano ma gubedo i kanica macon ni.
 - Kadi kono bed kumeno, **Tic pa Lukwena 2:44**—"*Jo magi ducu ma yam guye Yecu onogo gitye kacel, kun gipoko jamigi ducu kacel.*"
2. Peko me tekwaro = Maro dano (**Tic pa Lukwena 6:1**), ma rom ki bal me poko kin dano: ma pire tek obedo peko me tekwaro, ento pe peko me kaka (Lujudaya ducu, ento "Lujudaya mogo ma lubo tekwaro pa jo Greek" onongo gu gamo tekwaro pa jo Greek makato jo mukene).
 - Kanica otiyo iye—Tic pa Lukwena 6:3, 5, 7—ki dano gubedo kacel.

"Kit ma dano maro kwede jami me tekwaro omyero obed i nge lok me ribbe i Kricito. Gin ma pire tek loyo kare ducu tye kit ma in inen kwede. Ngo ma tye gin ma nyutu lok ada botwa—Kricito onyo tekwaro? Tekwaro pire tek—adaa, obedo gin ma pire tek i kwo wa—ento Kricito, pe tekwaro, aye miyo tyen lok me kwo." (Klyne Snodgrass, *NIV Application Commentary, Ephesians*)
3. Tekwaro omyero pe onyut onyo ogeng Kricito—ento bedo lawiny bot Kricito ki kit ma en neno kwede dano ("Dano Manyen acel") twero *loko tekwaro*.
 - *Marac*—Kanica me lobo/tekwaro/tekwaro: Man pe waco bota, ma pe atye i dul pa "i": "In pe ibedo ngat acel i kin waa"; "Pe ki jolo in kany."
 - *Maber*—Ka wabedo kacel i kanica, kit macalo wan wabedo dano manyen acel, wanyuto lok ada me Ginacoya, gin ma pire tek bot Kricito, dok wanyuto ni Kricito aye lagam pi apokapoka me kaka, kaka, ki tekwaro ki apokapoka me kwowa.

D. Ber pa lok man: Waraga ma Malcolm X "*ocoyo ki i Mecca*" [KWAN].

Lok ni pire tek botwa i kare ni ma loyo i kare ma ki coyo >40 mwaka ma okato.

1. Cilam ma opongi ki tek.
2. Kit ma Islam nen calo yoo me kwanyo apokapoka me del kom/tekwaro/tekwaro i kin dano—ki kanica ki Lukricitayo pe—tye me *lewic madit pa kanica*.

Agikki:

- I jami ducu ma watimo ma mako kanica omyero wapenye ni: "Atwero miyo tyen lok me lok man?"—pien kit ma wa "timo kwede kanica" nyutu kit ma wa *tito pi wan kenwa*, ki *ngo ma pire tek botwa*.
- **Epeco 2** waco botwa ngo ma lok ada tye—omyero wa tam i kom ngo ma wa tye ka timone ki timo gin mo me kelo tic wa ma rwate ki lok ada.
- Kricito oturo cel ma poko kin Lujudaya ki Lurok ci ocweyo "*dano acel manyen*" i kabedone; en okwanyo rwom me apokapoka me del kom, leb, ki tekwaro i kome ki i kanica—omyero pe wa gero cel ma poko kinwa ki apokapoka ni i kin waa.
- Gin ma Kricito oribo kacel, dano pe opok kingi!

LAMED NGECE

Nia 1:1-22—Labol me pwony ma ki coyo⁷

Nyutu: *Tika jami dong okato ki i bedo maber me doko marac me doko rac i kwoni?*

AN—Latin anyaka ma kome lit + ki akemo [onyo labol mukene]

WAN—Jami twero time i kwo ni, onyo i kwo pa jo ma gi cok kwedi, kwo pa jo ma i kanica ma ibi tic pi gi ma pe ki tamo ki ma balo cwinyi:

- Tic: timo maber; cito malo—latela manyen—cut cut pe twero timo gin mo maber.
- Daktar owaco ni "bed piny"—Nancy F: 40—two—onen mwaka 80 i kare ma en otoo.
- Larem ma awobi/nyako oweko in.
- Lukricitayo i Nigeria—Cik me Sharia—ki buru—ki wango kanica—neko dano.

I kare ma kit meno wa koko ni "pe tye kakare-pe tye atir"-ki pe watwero neno Lubanga wacel i peko wa.

Dul coc: Lok i kom ngo ma otimme i kom dano ma gibedo i lobo Ejipt macon >3000 mwaka ma okato i **Nia 1** loko i kom peko man kikome. Pi meno, kong wanenu lok man i yo adek: (1) nen gin mutimme. (2) nen lok ada aryo ma pigi tego ma tye i lok man; ki (3) neno kit ma tiyo kwede i komwa ka wakato ki i kwo matek.

I. Nyutu jami:

A. Nia 1:1-7: Kubu ki gin ma obino i Acakki. Wan ducu wangewo lok: Yucepu ki cato en macalo opii bot omegine—odongo odoko laco #2 i Ejipt ki olaro Ejipt ki i kec—**Acak 46** Won Yucepu ki jo me ode ducu gu cito i Ejipt ki gubedo kunnu.

1. **Acak 47:6**—[KWAN]: Kama **Nia 1** ocako iye.
2. *Lubanga onongo tye ka miyogi mot — onongo gitye ka medde ameda — kwo onongo tye maber. ENTO: Gin mo otimme.*

B. Nia 1:8—[KWAN]: Twero bedo loc manyen. Alokaloa twero bino i kwowa cutcut. Pe wa tye ka kuro ne—pe wa tye ka yube ne—ento time kadi bed kit meno:

1. Inongo ladit manyen—laco ni onyo cwari onongo laco manyen.
2. Kanica ni opokke—ki ryemo in woko.
3. Daktar owaco ni "bed piny."

Adwogi ne twero bedo marac atika.

C. Nia 1:9-11—[KWAN]:

tyeng.10—"ki ryeko"—ki diro, ki ryeko, ki ryeko.

1. Jo Ibru onongo pe kidotogi ni gutimo gin mo marac—mapat ki bedo tye.

- Pe ki doto ni tye ka jemo i kom jo Ejipt.
- Pe ki doto gi me kwanyo ngom maber pi gin kengi.

2. Koko pa Parao obedo gin ma ki tamo keken;

- Jo Ibru onongo gubedo jo ma genne ki ma pigi tego i kare mukato anged.
- Onongo gitwero bedo gin ma pire tek i kare me lweny.

3. Cik pa Parao onongo pe tye ki tyen lok mo;

- En onongo pe maro gi—en okwero medo gi—ento tam ne madit loyo tye ni gii twero aa ki i Ejipt.

v.11—"Tic"—peko, tic ma mite.

Ento jami omede ki marac me doko rac.

D. Nia 1:12-14—[KWAN]: Tyeng magi tito botwa jami 2 manyen ma jo Ejipt gutimo:

1. **tyeng.12**—Kit ma Luejipt onongo gineno kwede Jo Ibru olokke:

"Lworo ma dwong"—bene "kwero, kwero, kwero"—lworo ki kwero pol kare gi bedo kacel i kom dano ma ngat moni kwero—ki meno otimme kany.

- Kit meno onongo tye manyen, ki okelo rwom manyen me tic matek:

2. **tyeng tyeng. 13-14**—Tic "*matek*"—"ki gero, bedo opii." Man onongo dong pe obedo tic ma kidiyo dano keken—kiloko odoko tic me opii ma kidiyo ki gero i kabedo ducu me kwo.

Ento Parao onongo tye ki yub marac me lweny ki jo Ibru—ki yub manyen ni ocakke i dul aryo:

E. Nia 1:15-22—[KWAN]

1. **tyeng tyeng. 15-16**—Parao okwongo lok ki lumony—man nyutu yub me neko lutino awobe pa Luibru i mung. Lacoc mo acel otito kit man: "Kit ma [kabaka] oneno ni pe twere me weko Luicrael doko goro ki yo ma pe atir, en omoko tamme me giko tekogi woko ki tic, ento en pe obedo ki tekwinny me keto cik i kom lok man ka maleng, dok otute me cobo mitine i mung, ci ociko mon ma ginywalo lutino ni ginek lutino awobe pa Jo Irael. Onongo

⁷ Nen ni kadi bed ni pwony man jenge i kom yub pa LCT, lok ma ki cako kwede lubu yub me "An-Wan".

omyero gu neko gi, ki adaa, i mung, i yoo ma lunyodo ki wadi gi pe gubi ngeyo lok ma kitimo ni, ki gubi tamo ni latin ni otoo pi jami ma mako kome ma peya ki nywale onyo i kare ma ki nywale.” (Umberto Cassuto, *Lok ma ki loko i kom buk me Nia*, ma ki loko. ki bot Israel Abrahams [Jerusalem: Magnes, 1967; Central Press, 1974], 12)

2. **ENTO: tyeng tyeng. 17-19**—I kare ma lumony-nyi pe gutimo kit meno, ci gilwonjogi i nyim kabaka, gin gulwenyo kekengi kun giwaco ni “*Wan pe wa tye ki bal—jo Ibru ♀ pe calo jo Ejipt ♀—gi gupong ki gubu ma gi nywalo latin ma peya lanyodo oo kunu*”

- Gin ma gitye ka waco ni, “*Ladit, ka latin awobi ni ki nywalo, ki wonne ki minne ki wadi ne guneno en, pe twere me neko en i mung.*”

3. **KIT MENO: tyeng.22**—Parao oweko tim me bwola ducu:

- En dong pe “*loko*” kit ma tye kwede i **tyeng.15**—kombedi en *ciko*.
- Cik ne dong pe tye bot mon ma gi nyodo keken—kombedi dong tye bot rok.
- Cik ne dong pe obedo me mung onyo mung—kombedi dong tye bot lwak.
- To dong pe kibi umu onyo kano—kombedi dong obi bedo neko lutino pa jo Ibru: i dye lwak, ma nen, ki labongo apokapoka mo.

Ki kan ma lok ni gik iye—MSS me leb Ibru nyuto kare me yweyo i kin **tyeng. 22** ki **2:1** me nyutu ni kany lok ni gik.

ONYO TIMO?—Wek wanenu anec ki neno—ki ngo ma waneno?

II. Cik

Po i kom “lok ada 2” ma aloko iye con ni: Man aye lok ada ma pire tek me acel ma myero wi opo iye ka jami tye ka doko rac:

A. Ka jami tye ka doko rac, Lubanga twero bedo ni pe nen—ento en pud tye dok tye ka tic.

Wa twero winyo dwane, ento kit ma Francis Schaeffer owaco kwede, “*en tye kunu ki en pe ling.*”

- Jami maraco ma tye ka timme twero nen calo gin ma pe tye kakare dok pe watwero jukogi —ento *gin, i adaa, tye but yub mo madit, ma kubbe onyo yub ma Lubanga tye ki twero iye ki tye ka yubu ne.*
- Ki lok ada, Lubanga pol kare tiyo ki tim maraco i yo me carolok—yo ma watamo ni pe rwatte ki gin ma watamo—ma twero bedo tyen lok acel mumiyo tek tutwal botwa me neno gin ma en tye ka timone.

Kong wanenu kit ma lok ada meno kinyuto kwede i ginacoyawa.

1. Gin ma otimme-ni obedo but yub ki pulan pa Lubanga.

- **tyeng.7**—nyutu ni Lubanga onongo pe wiye owil i kom cikke ma en ociko i Acakki bot Abrahaim, Icaka, ki Yakobo me weko Ibrael doko rok madit, ki me medogi calo lakalatwe me polo ki kweyo me dog nam —Ada, Lubanga onongo tye ka cobo cikke magi kikome, kadi bed ni Ibrael onongo tye i lobo mukene.
- **tyeng.9**—Ibrael ki lwongo ni “*lwak*” pi tyen mukwongo—gukato ki i bedo jo me ot gu doko lwak—gin twero bedo ni pe gu ngeyo lok meno—ento Lubanga oniang- ki Parao bene oniang.
- Kadi wa alokaloka me jami ma otimme ni pe obedo gin ma otiime labongo tamo ento obedo but yub ma Lubanga owaco bot Abram mwaki 100 mukato anec—**Acak 15:13**—[KWAN]
- Buk me Acakki onongo peya ki coyo—dano onongo pe gingeyo—gin onongo pe gitwero neno—ento Lubanga onongo twero, dok en onongo tye ka bedo lagen i yubbe.

2. Gin ma nyutu kit ma ki yubu kwede i coc ni.

- Kit ma Jo Ibru gi medde kwede ki gin marac ma opoto i kom gi—3X Israel ki waco ni onya—acel acel ki lubu ki ↑ i lok ki tic me diyo dano ma tye ka mede:
- **tyeng.7** = tic ma mite me **tyeng.11**.
- **tyeng.12** = tic me opii ma tek **tyeng tyeng.13-14**, ki yub me tic ki ludaktari me neko lutino i mung lutino awobe me **tyeng.16**.
- **tyeng.20** = open command to all the people to cast the Hebrew boys into the Nile of **v.22**.

3. Kit ma ki yubu kwede lok ni nyutu ni kubbe ni pe obedo me aura:

- Wek pe wa tam ni buru pa jo Ibru oa ki i dongo gi, Lubanga omoko gin ma pat. I **tyeng.10** Kabaka me Ejipt owaco ni omyero guter jo Ibru i yoo me ryeko “*wek pe gu nyar*”—I **tyeng.12**, kadi bed ni kigonyo i kare mukato anec i Baibul wa (“*pi meno gunya*”), leb Ibru kikome tye i kare acel ma pe opore ma calo i **tyeng.10**, pe kare ma okato ni—“*ka gi medo obi balo gi, i yoo acel-lu ka gi medo obi nyar.*”
- Kabaka me polo ki lobo onongo tye ka loyo Kabaka me Ejipt.

B. Kit ma Lubanga onongo tye ka tic kwede

Wangeyo agiki me lok ni—Aa ki i lobo—ento meno pe bino nio ka *mwaka 80 laca* i **cura. 12** (*Moses pud peya ki nywalo i cura. 1*)—ento ngeyo ngo ma bino laca konyowa me neno kit ma Lubanga tiyo kwede.

1. **tyeng.10**—Lworo madit ma Parao onongo tye kwede aye ni Luibru gubiweko Ejipt—ento meno aye gin mutimme.

2. **tyeng.11**—Jo Ibru onongo kidiyogi me gero boma me gwoko jami pi jo Ejipt —ento i kare ma ngwec ocakke, jo Ibru gukwalo jamigi ki bot jo Ejipt (**Nia 12:35-36**).

3. **tyeng.22**—Cik me agiki me bolo awobe me Ibru i kulu Nail:

- *Pi cik meno kikome*, Min Moses oketo Moses i kulu Nail.

- Me medo lok me ur, Moses ki laro ki i too *ki bot nya pa Parao kikome*.
 - Pi mano, *cik ni kikome Lubanga otiyo kwede macalo gin ma ki tiyo kwede me laro jo Icrrael me agiki*.
 - I lok mukene ma obedo me ur, kadi bed ni awobe me Ibru onongo kingolo kop me to i pii, i kare ma ngwec ocakke *onongo obedo mony pa jo Ejipt ma guto i pii*.
4. Dano onongo pe gitwero nenone i kare meno, ento Lubanga onongo tye ka tic ki gin acel acel ma otimme i tuko man—pol kare i yo me carolok —me cobo yubbe maber ki yubbe.
- Watwero neno i kwo wa gin mo keken ento gin marac ki jami maraco ma twero time—ento Rwot tye kit meno, laworo, tin, ki matwal (**Ibru 13:8**).

*Man tero wa i lok ada me aryo ma pire tek ma mako wan i kare me peko madit, ma pe gik—ki en aye **kit ma Lubanga tiyo kwede**—ma en aye:*

C. Lubanga tiyo ki jone.

- Lubanga tiyo ki tic pa jo ma gi tye mere.
 - En tiyo ki jo ma gi keto woro bote ma loyo ber bedo gi ki loc gi.
 - Adaa, en tiyo ki jo ma gi keto gen i kome ma loyo jami ma twero kelo peko i kom gi.
 - *I Nia 1 dano ma ki ngeyo i lok ni gubedo **DAKTAR MA GI KONYO MON I NYODO***. Lubanga obedo lagen i kom cikkene bot jo Icrrael—kadi bed ni onongo pe gingeyo—dok kit ma kicoyo kwede lok man nyuto meno. Lubanga otiyo ki yub ki en otiyo ki lok me aura—ki Lubanga otiyo kit meno bene kun wok ki bot daktar ma gi konyo mon i nyodo.
1. Ginacoya man nyuto ni daktar ma konyo mon i nyodo gubedo gin ma pire tek i yub pa Lubanga.
- **I tyeng tyeng. 15-21**—lok ma pire tek tye “*daktar ma konyo mon i nyodo*.”
 - I kit ma en tye kwede i wel mapol ki acel, lok ni “*daktar ma konyo mon i nyodo*”, time 7X. Lubanga tye ka keto cwinye i kom kit ma jone pire tek kwede i kit ma en cobo kwede yubbe.
 - Dano ma gilworo Lubanga gubedo gin ma pire tek i yub pa Lubanga ki tic pa Lubanga.
2. Nen bene kit ma daktar ma gi konyo mon me nyodo gi loke kwede.
- **I tyeng.10** i acakki me yubbe me diyo dano, Parao owaco ni omyero gutim “*ryeko*” nyo “*ki ryeko*” i kom Jo Ibru—ento onongo *lunywal ma gunyuto ryeko ki ryeko madit loyo i kit ma giloko kwede ki Parao in tyeng tyeng. 18-19* i kare ma ki lwongo gi me miyo lagam pi tic gi.
 - Gin gunyuto gin ma Yecu owaco laca—i **Mat 10:16**—omyero wabed: “*ryek calo twol ki leng calo akuri*.”
3. Nen adwogi ma *obedo me ur*—pe ni Lubanga ominigi gum keken (**tyeng.21**), ento—pi teko ne me lobo, rwom, ki deyo—Parao odong ma pe ki ngeyo nyinge. Ento daktar magi ki poyo wigi i cencwari mapol ki nyinggi —Shiphrah kacel ki Puah —dok gibimedde ki ngeyogi ki nyinggi pi naka.
- Lubanga ngeyo in ki nying ni—*Kodi nying anga ma imito bedo kwede i wang Lubanga?*
 - Wii myero opo ni—jo ma pire tek loyo pe gubedo luloc ki jo ma gingene—ento jo ma gideno can dok gitimo miti pa Lubanga pi mar ki woro pire.

Tam: Man tye ka waco ngo botwa? Tye ka waco botwa ni: *Watwero bedo ni pe waneno; twero bedo tek me niang; ento jami ducu ma tye ka timme i komwa—kadi wa jami maraco—cakke ducu tye i yub pa Lubanga.*

III. **Keto i tic:** Dong man tiyo nining i kwowa?

A. Lunyodo ni onongo pe gubedo dano mo—Parao onongo tye ki teko ma malo—en onongo tye ka lwongo gi me miyo lagam pi turo cik ne—ki en onongo twero neko gi kit meno [SNAP].

1. Gukwero winyo lok pa latela me lobo kun gi keto kwo gi ka mading pien onongo gi tye ki jami ma pire tek bot gi—gin onongo gingeyo ngat ma onongo myero gumi lok i kom kwogi—pi meno calo dako ma latoo ma omiyo centene me cente 2 (**Luka 21:1-4**), lunywal magi gumiyo jami ducu ma onongo gitye kwede.
2. Gin onongo pe gilworo pien onongo gitye lworo Lubanga.
3. Ka wakemme ki lok ma kwako cik, tika waweko gin ma wangeyo ni tye kakare—ki gin ma wangeyo ni Lubanga mito—pien wa tye ki lworo me rwenyo gin mo ma nok loyo ma ludaktari onongo myero gu rwenyo—gin mo ma calo cente wa—rwom wa—onyo bedo larem?

B. Wan ducu warwate ki tam magi ka bedo lagen bot Kricito ki lok mere pire tek:

1. Inongo kicar ma tye ki cente iye, ento bene ineno nying ki kabedo pa ngat ma obolo ne. Ibi dwoko cen onyo ku?
2. I wilo gin mo ki i dukan ki lacat wil omini cente madwong tutwal. Ibi gwoko ne?
3. In dako matidi; in itye ki laco ni; en mito timo abor. Gin anga ma ibitimo?
4. I gang tic ni ladit tic ni owaci ni itim gin mo ma ingeyo ni rac. Ka pe itimo, ci itwero rwenyo ticci woko. Gin anga ma ibitimo?

C. Lubanga neno jami matino tino magi—ento i ada pe obedo jami “matino” wacel. Magi aye jami ma nyutu ngat ma wan ada—ginyutu kit waa ki nyutu ka niyewa tye ada onyo ku.

Agiki: Pe wangeyo kare ma kare me bedo opii marac i Exodus otero kare ma romo adi—ento otero kare malac—ma oromo pi rwom me kwo pa dano mapol me nywalo ki to labongo neno agiki me can gi—labongo winyo lok i kom Moses—labongo ngeyo cikke nyo yub pa Lubanga.

- *Gin ma kit meno twero bedo ada botwa nyo bot jo ma wangeyogi. Ite i kabedo me kwo matek—pe ingeyo tyen lokke, dok pe itwero neno agikkine.*

1. Eno tye gin mumiyo wamito kanica—en aye gin mumiyo wamito ngat acel acel!

- *Wi opo i kom daktar ma gi konyo mon i nyodo ni—Onongo pe gitye kengi. Shiphrah kacel ki Puah, onongo gitye iye kacel.*
- *Onongo pe gitwero neno kit ma jami biwoto kwede—ento onongo gilworo Lubanga dok gitimo gin matir kadi bed ni kwogi onongo tye ka mading.*
- *Dok onongo gitwero jingo cwiny ngat acel acel —ki cuko cwiny ngat acel acel —ki jenge i kom ngat acel acel —ki koko kacel.*

2. Onongo bibedo nining ka watimo meno? Wangeyo dano ma tye ka deno can: twero bedo ni ngat mo orwenyo ticce—onyo tye ki latin ma kome lit tutwal ki two atipa—onyo mito cente me culu kwan.

- *Ka wa yubu cam pi ngat ma kome lit onyo ma goro—onyo bene wa twero culu cente me kwan gi—adwogi ango ma obi kelo i kwo gi?*
- *Tam i kom ngat ma ingeyo: Ka onongo watimo tic acel me cuko cwiny i cabit man, waromo cako gin mo ki nga ma ngeyo kama obi gik iye.*
- *Ngat mo keken twero timo tic acel me cuko cwiny i cabit acel.*
- *Man aye kanica ma tye kanica—ma tye ka timo calo Kricito kikome.*

3. Wek watem bedo calo daktar ma gikonyo mon i nyodo. Wi opo ni: Lubanga dong lwongo gi ki nying gi-ka wacung i nyime me gamo kwo wa, ka wabedo lugen, en bene obi lwongo wa ki nying wa.

LAMED NGEC F

Yabo 19:11-21—Yoo me pwoony ma aa ki i lok aboka

Nyutu: *Labol pa ngat acel acel:* Pido i kom lok—kuro ngolo kop—atimo maber?—"Lungol kop gu oo i ngolo kop gi"—pe tye gin mo mukene ma itwero timo—ka dong ngolo kop bino. *Labol mukene:* yer; lok me nyom; peny pa latin kwan, ki mukene.

Yabo 19:11-21 tito botwa lok ma mako ngolo kop ki ngolo kop, ki rwom ma malo ma kato koko mo keken, yer, nyom, kwan; en aye ngolo kop pa Yecu i kom lobo & ngolo kop ma en obi miyo.

Dul coc: I nino man wa bi neno lok man i yoo adek: mukwongo, me neno jami ma ki coyo ki lanyut; me aryo, me gwoko cik ma igi lac ma kitye ka pwoonyone; me adek, me keto cwiny i kom tic ma watimo i kwowa.

I. Tito lok ni odoco:

A. Lok ma tye i Niyabo:

1. Kit mene: waraga; lok pa lanebi; lok ma mako balo jami = niang bot dano.
2. Lok me tekwaro: Ker pa Roma (90-95 i nge bino pa Kricito). Calo Uganda (Kenya, ki mukene.):
 - *Dul*—cente madwong; pol ne i caro/pur; gudu.
 - *Leb*—leb acel madit (Greek = English/Swahili, ki mukene) + leb mukene.
 - *Bedo kacel*—kaka/dano mapol; dini mapol (ki buru mogo).
3. Yub: cuko cwiny + ciko dano.

B. 19:11-21—Tit pi lanyut madongo:

1. **tyeng. 11**—*Agura gura matar* = lalweny ma oloyo lweny—calo ladit mony me Roma ma oloyo lweny ma tye ka wot i Rome.
2. **tyeng. 12**—*Wang obedo mac ma lyel* = neno jami ducu ngolo kop i kom mac (**Yabo 1:14; 2:18, 23**).
3. **tyeng. 12**—*Gin aruka mapol* = loc/ker me loc; "pol" = makato rwot mo keken me lobo (**tyeng. 16**).
4. **tyeng. 13**—*Ki keto nyinge ni WOG* = Yecu (**Jon 1:1**).
5. **tyeng. 14**—*Mony ma gi ruku bongo ma nen maber, matar ki maleng* = Lukricitayo/kanica (**Yabo 19:7-8**).
6. **tyeng. 15**—*Pala lucwan* = WOG (**Yabo 1:16; Ibru 4:12**)—Kit macalo en ocweyo i acakki me tekwaro ki lok, kit meno bene en bingolo kop dok bibalo i agikkine ki lok.
7. **tyeng. 15**—*Yat me nyonyo* = Yecu tye ki twero ki teko ma otum; lukwor ducu kibi tyeko gi woko (**Rev 2:27; Jab 2:9**).
8. **tyeng. 17**—*Cam me otyeno madit pa Lubanga* = gin ma rwate ki **Yabo 19:9** (cam me otyeno me nyom pa Latin romo)—gin ma rwate ki *larre obedo ngolo kop*.

II. Cik:

A. Nino me ngolo kop bibedo tye; obi gudo lobo lung ki dano ducu ma tye iye. (tyeng tyeng. 11-21)

B. Yecu tye ka dwogo i lobo kany; en pe bibino macalo “ngat ma mwol dok mwol,” ento macalo “Kabaka ma loyo luker ducu, ki Rwot pa rwodi” me “ngolo kop ki lweny.” (tyeng. 11-12, 16)

C. Ngolo kop ne obi bedo maber, me ada, me ada ki ma atir. (tyeng.11)

1. Obi bedo me yenyio jami ducu, ma ki ngeyo maber ki cito wa i acaki me lok ni. (tyeng.12)
2. Obi bedo me agiki. (tyeng tyeng.11, 20-21)
3. Kit me ngolo kop aye Lok pa Lubanga. (tyeng tyeng.13, 15)

D. Pi jo ma pe mege, obi bedo me lworio ma kato ye. (tyeng tyeng.13, 15, 17-21)

1. En pe ngolo kop keken ento bene kelo lweny. (tyeng.11)
2. Peko obi bedo me agiiki ki marac—pe obi bedo ki "kare me aryo". (tyeng tyeng.15, 17-21)

E. Pi jo ma mege, obi bedo me loyo. (tyeng.14)

Niye, gen ki keto cwinyi i kome obi nen maber. (tyeng tyeng.11, 14)

Tam: Be committed to Jesus now so you don't fall under his judgment later.

III. Keto i tic

A. Ka Yecu pe obedo Rwot me kwo ni, lok cwinyi ki lok bote.

1. Ka itye ka timo maber: In ingeyo gin ma tye i cwinyi; pe itwero loko kwoni ki i iye-ni woko.
2. Ka in lacan ki pe itye ka timo maber: Lubanga me polo ki lobo ngeyo ni itye ki rwom ma malo —pien en obino i lobo i kom Yecu, okwo calo lacan, dok oto piri me mini kwo manyen.
3. Tit lok me kwena maber & tic ki kica: Dini pa dano = gin ma watimo piwa kenwa; kwena maber = gin ma Kricito otimo piwa.
 - Cer nyutu ngat ma en tye ki ni en tye kwo i kare ni. □
 - En owaco ni en obi dwogo i lobo. (Mat 24; Mark 13).
 - Lok man tito botwa ngo ma obi time ka en odwogo.

B. Ka Yecu obedo Rwot me kwo ni, bed lagen bote.

Wan wabedo lugen nining?—MAR: Mat 22:36-40; Jon 13:34-35; 1 Kor 13; 1 Tem 1:5.

1. Labol mogo ma ki ngeyo:

- “Kikopo me pii ma ngiic” (Mat 10:42)
- “Generous & ready to share” (1 Tem 6:18)
- Konyo lucan & lucan ki gero KOG (Tic pa Lubanga 4:32-35; 2 Kor 8:1-5; Gal 6:10; Yak 1:27).
- Tic me mar ma kit meno = keto kacel “bongo matar” (Rev 19:8).

2. Wek wii opo:

- Peko wa pe obedo gin mo ka kiporo ki ngo ma obi time i kom jo ma pe mege. □
- Peko wa pe obedo gin mo ka kiporo ki ber bedo madit ma obi bedo botwa.
- Wange obedo mac ma lyel—tim gin ma Lok pa Lubanga waco i kit me kwoni ducu wek dwogone obed kare me loyo lweny piri—man myero ocuko cwinyi jo ma gitye ka kwo ki gen.

Agikki: “Langol kop” oa ki i leb Latin 2 ma tere ni “loko lok ada.” Yecu obi lok lok adaa ki obi ngolo kop ma lubu lok adaa. Nen ni in itye atera..

LAMED NGE C G

Jab 73:1-28—Lok ma ki coyo ma nyutu kit me pwo ny

Nyutu:

Wan ducu pe wa lweny ki peko me deno can kare ki kare? Wape ki cente; ento jo ma pe gilworo Lubanga gilonyo. Wa deno can ki two ma mako dano; ento waneno jo mukene ma komgi yot. Watemo timo gin maber, ento pe nen calo wa tye ka cobo gin ma onongo wa tamo ki lek pire; ento waneno jo mukene ma gi kwero kit ma Baibul waco ni omyero wa kwo kwede, ki nen calo gi tye ki yomcwinyi ki kwo maber. I kare ma kit meno wawinyo calo Yubu, ki wapenyio lapenyio acel ma en openyo:

- “In itye kwene, Lubanga?” ki
- “Lubanga ma kit mene ma weko tim maraco ki jo ma pe gilworo Lubanga medde, ento jo ma gilworo Lubanga giketo can i komgi?” ki
- “ngolo kop atir pe?”

Dul coc: I nino man wabi donyio i tyen laco mo ma nyinge Acap ma okato ki i lok ma pe atir ma ocuyo Jabuli 73 me tito botwa lok meno. Wek wa wot i dul angwen me Jabuli ni—lok ma tye iye, peko ma Acap okato ki iye, kit ma ki cobo kwede peko ni, ki adwogi ne ki tic kwede i kwo wa i kare ni—me neno ngec ma Lubanga miyo botwa ka waneno jo maraco gitye ka dongo.

I. Kom lok

A. Jabuli acel ma pire tek loyo

1. Cakke ki buk me adek me Psalter—i kin piny.
2. Lok i kom peko mo ma pire tek ma wan ducu omyero wa lok kwede.

B. Acap obedo anga?

1. Lalevi: ladit ma loyo wer maleng, ma Daudi oyero me tic i nyim canduk me gicikke i kema me woro (1 Tek 6:31-32, 39; 16:1-5)
 2. Lanen/lanebi (1 Tek 25:2; 2 Tek 29:30)
- 12 Jabuli ma kiwaco ni Acap aye ocoyo —pol makato jabuli mukene mapat ki ma kiwaco ni Daudi ocoyo.
- En onongo tye i cwiny yub me woro pa Israel.
 - En onongo ngeyo ngo ma en tye ka lok iye.

II. Peko (tyeng tyeng. 1-14)

tyeng.1—“*Ada, Lubanga ber bot jo Icrrael, bot jo ma cwinygi lej.*” Ento meno tika tye ada? Gin anga ma en oneno?

A. Gin ma Acap oneno (tyengtyeng. 2-14)

1. tyengtyeng. 2-7—Pe lalonyo ki woko ento lacan i iye, ento lalonyo/me lobo/teko ki woko ki yot kom/yom cwiny i iye, ki dako onyo cware maber.
2. tyeng. 6—Gi ruko bongo anga? Gin mo keken ma gi mito!
3. tyengtyeng. 4, 7—“*Cweyo*” = Lonyo/yotkom/lonyo/yomcwiny
4. tyengtyeng. 8-9—Nen kit ma cwinyi yom kwede ki awaka:
 - “*Ket doggi*” “i,” “i kin,” onyo “i kom” (“i kom” onyo “i kom”).
 - Gedo me Babel tye ada i agiki ne ducu—ki Lubanga pi twero juku ne.
 - “*Nyutu leb*”—mako gin mo kiken ma gi miito.
5. tyengtyeng. 10-11—Ibru (**tyeng. 10**) tek:
 - Twero bedo jo ma pe giye i lobo nyo jo pa Lubanga.
 - Perowne: “Lac ki matut pii me yomcwiny me bal ma gin, i miti gi, mato.” (JJ Stewart Perowne, *Buk me Jabuli, vol. 2 (Jabulis 73-150)*, [London: George Bell kacel ki awobe ne, 1878; dwoko cen, Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1966], 11)
6. tyeng. 12—Lok ducu
7. tyengtyeng. 13-14—poro kit ma en tye kwede.
 - Lonyo pa Cilam ki diyo Lukricitayo—“*Adada Lubanga ber bot Icrrael, bot jo ma cwinygi leng*”

B. tyeng tyeng. 13-14:

1. Wa tyeko kwano i tyeng.14, ento wek wadok cen i kom tyen lok wa manok:
 - tyeng.1—Asaph oyabo ki lok ma pire tek ni: “*Lubanga ber...*” Ocake ki yoo ni **Jab 1** ocake: “*Ki gum.*”
 - tyengtyeng. 2-3—pingo en opoto piny manok: Pi gin ma en oneno—en onongo *oneno woko bot dano mukene*.
 - tyengtyeng. 4-12—Gin ma en oneno: jo ma giwakke/jo maraco/jo mabor ki Lubanga—kit ma gi dongo kwede.
2. Ki dong, cako ki tyeng.13, Acap oneno iye, i kome kene:
 - LOK ANGEYA: tyeng.13—“*Ada*” (Ibru, akh), lok acel ma en oyabo kwede jabuli i **tyeng.1** = *Wot pa Jabuli*; ento wot iye me arem cwiny:
 - tyeng.3—“*Nyeko*” = *tamo piri keni, miti piri keni* i cwiny, ki. **tyeng.13**—“*Ada nono*” = *kica pi in keni*
 - tyeng. 5—“*Pe gi tye ka deno can calo dano,*” ki. **tyeng.14**—“*Abedo ka deno can*” (“*ki deno can, ki deno can, ki goyo*”) nino ducu” = *lok acel* (Ibru., *negah*).
3. Tam piri keni obi teri i bedo ki cwiny me kica piri keni kare ducu—ka in pe inongo gin ma imito, ki ka rwom me neno ni tye atir, ma en aye, *dano mukene*, ki:
 - Gitye ka dongo, ento in pe. □
 - Gitye ki kanica madongo, ento in pe itye kwede.
 - Gin gitye ki tic, ento in pe.
 - gi tye ki jami ducu ma imito (cente, lonyo, woro, nying, teko, buk, fill-in-the-blank), KI IN PE.
4. En neno woko—en neno loc pa jo ma pe gilworo Lubanga; meno pe kit ma myero obed kwede.
5. En neno iye—en neno jami ma pe konyo ki balo kwo; meno pe kit ma myero obed kwede.

III. Ngo ma kibitimo (tyeng tyeng. 15-28) Kong dong wanenu i yo matut gin ma Acap tye ka wacone:

A. tyeng tyeng. 15-17—aloka lokalogo tye tyeng. 17, ento alokaloka ni oyabe ki neno/kwero i tyeng. 15.

1. tyeng. 15—En onongo myero over gin mo—ento Acap wiye opo i kom gin ma en onongo *tic ki genne*.
 - Timo gin maber—kadi bed ni itye ka wok ki lapeny mapol (Hemingway: Guts = “kica i te peko”).
 - Akalakala ki lapeny ≠ lukwor me niye—jo ma pe gilworo Lubanga pe gipeny lapeny ma kit meno; gi tero gin maber calo gin ma pire tek ki koko onyo timo jami marac ka jami tye marac.

- Kany: Akalakala onongo tye pien en onongo tero Lubanga calo gin ma pire tek; gin twero bedo gin ma kelo niyee ma dongo.
- 2. **tyeng. 16**—Tam me lweny matut; pe ki cobo peko mo, ento:
- 3. **tyeng. 17**—“Kabedo maber”: Lok maber ki. lapor manyutu lok mapol (romo bedo gin aryo ni ducu).
 - Kit ma Acap owinyo kwede kadi bed ni en onongo tye ki lapeny ki akalakala —lweny matek ki lok matek ma kwako kit me dwoko rwom me kwo pa lutim maraco kacel ki loc pa jo maraco, ki deno can ma en tye kwede, pi ber pa Lubanga kikome —oyabo yo me nongo adwogi maber ma Lubanga omiye

Gin ang ma Lubanga onyuto bote?

B. tyeng tyeng. 18-20—Kit ma dano ma pe gilworo Lubanga tye kwede kikome ki bot Lubanga.

1. **tyeng. 18**—“Ada”: lok acel me Ibru. lok akh ma calo i **tyeng tyeng. 1, 13.** *Wot mukene*—ento kombedi dong cito malo bot Lubanga.
2. Gin ma rwate ki tyeng tyeng. 4-12—Meno aye kit ma jami nen kwede bot Acap; man aye kit ma gi tye kwede.
 - *Larac ki Daniel Webster*—cwiny pa jo ma pe gilworo Lubanga ma kinyuto calo winyo; ento pe kany- jo ma pe gilworo Lubanga gitye calo LEK.
3. ALOKA LOKA—MA PE RWATE ma dit:
 - **tyeng.9**—“*Gin guketo*” i polo ki. **tyeng.18**—“*I keto*” i kabedo ma pwot + “*bolo piny.*”
 - Bedo ki kuc ki gwok ki Lubanga keken; jo ma gi rweny keken aye jo ma gi tye cen ki bot Lubanga.
 - Ka i tamo ni cente ni, lonyo ni, twero ni, kit ma inen kwede, yot kom ni, kwo ni obi rii—I TYE KA LEK
4. Tye kit ma atir!rwom pa Lubanga tye *malac*—kare ne *bor*: ENTO lonyo me lobo ni rweny woko. Agiiki gi obi PE TIYO ejami ducu ma gu kwo pire; jo ma pe gilworo Lubanga/jo ma cwinygi pe leng, gitye ka kwo i lobo me lek; gibijwayogi woko atura. Meno aye agiki gi.

C. tyeng tyeng. 21-26: Kit ma dano ma woro Lubanga tye kwede kikome ki bot Lubanga.

1. **tyeng tyeng.21-26**—Acap onongo cal me ada pa dano ma woro Lubanga.
 - Lagam ma tye ki dul 2, ki niang ma aa ki bot Lubanga ma mako pingo “*Ada, Lubana ber bot jo Irael, bot jo ma cwinygi lej*”:
2. Dul mukwongo—tyeng tyeng.21-22 = gin ma rwate ki tyeng tyeng.13-14.
 - Ngolo kop atir: Lagam *marac* ma mako dano ma pe gilworo Lubanga.
3. **tyeng tyeng.23-26 = dul me 2 me niang/lagam:**
 - Lagam *maber* ma mako dano ma woro Lubanga: Lubanga kikome tye kwed gi ki en tye gin ma yomo cwiny gi i KARE NI ki pi LABINAKA. Man obedo cal me ada pa jo ma woro Lubanga.
4. PI NGEC ADA.
5. ROMO—**tyeng tyeng.23-24** = Tic pa Lubanga adek: (1) “*Mako*”; (2) “*Konyo*”; (3) “*Gamo.*”
6. APOKA POKA ma dit ki lok ma en tiyo kwede; nen i leb Ibru:
 - **tyeng.17**—“*agiki gi*” ki. **tyeng.24**—“*ingeye*” = yo acel: (Ibru., *ahar*).
 - **tyeng.18**—“*kabedo ma pwot*” ki. **tyeng.26**—“*ma ka mega*” (“*jami ma ki poko bota*”) = yoo acel (Ibru., *halag*).
 - **tyeng.12**—“*kare ducu*” ki. **tyeng.26**—“*labinaka*” = lok acel (Ibru., *olam*).

D. En okelo jami eni ducu i agiki i tyeng 2 me agiki:

1. Kit ma en oyabo kwede Jabuli ma rom ki **Jabuli 1**, kit meno Acap otum calo **Jabuli 1 (1:6).**
2. **tyeng tyeng. 27-28**—Nen kit ma en oo kwede ki kit ma jami oloko kwede:
 - En onongo ni lagam pe tye i kom jami ma woko, pe i kit ma ngat moni tye kwede, ento i kom *Lubanga kikome*.
 - En aye apokapoka ma tye i kin bedo *bor ki bot Lubanga (tyeng. 27)*, ki *cok ki Lubanga (tyeng. 28)*.
3. Nen, doki, kit ma en okelo kwede gang ki ticce me LOK MA NYUTU GIN MAPAT KI APOKA POKA—en tiyo ki lok acel ki lok ma en otiyo kwede con, ento kombedi ki niang manyen:
 - **tyeng.12**—“*Nen, jo magi aye jo maraco, ma gibedo agonya kare ducu*” ki. **tyeng.27**—“*Nen, jo ma tye ka mabor ki boti gibito woko*”
 - **tyeng.2**—“*Ento pi an, tyena obino cok ki pote*” ki. **tyeng.28**—“*Ento pi an, bedo cok ki Lubanga ber bota*”
4. **tyeng. 28**—“*don atyeko keto Rwot Lubana macalo laro kwona*”
 - “*Rwot Lubanga*” ≠ *Adonai Elohim*, ento *Adonai Yahweh* = nying Lubanga kikome (**Nia 3:13-14**), ma nen i jabuli man pi tyen mukwongo kany: en dong twero lwongo Lubanga ki nyinge.
5. Pi meno, Acap ogiko ki kit ma en oyabo kwede:
 - **tyeng.1**—“*Ada, Lubana ber bot jo Icarael*” ki. **tyeng.28**—“*Bedo cok ki Lubanga ber bota.*”

Tam: Kadi bed kit ma nen kwede ki woko, Lubanga keken aye tye gwok ki genwa me ada.

Adwogi ne/Agikki ne:

A. Labongo ur ni Jab 73 obedo acaki me buk me adek, buk ma tye i dyere, me Jabuli:

1. Neno angeg ki dwoko cen **Jab 1**.
2. En kwanyo ki i **Jab 72** ma onongo tye ka kuro kabaka ma kite atir, me miyo wangeyo ni Lubanga kikome aye kabaka ma kite atir ma tye ka loc i kare ni ki en aye dul wa ki ka gwok wa i kare ni.
3. En miyo lagam me Jabuli ma lubo, **Jabuli 74** ma obedo koko me cwer cwiny i kare ma ki balo kabedo maleng me ot lega.
4. Neno anyim ki kuro Jabuli me Pako ma ogiko Jabuli.

B. Wan me gicikke manyen watwero bedo ki ngeg madit i kom lok ada ma tye i Jabuli 73 makato kit ma Acap onongo kwede:

1. Acap onongo myero odony i kabedo maleng ma peya onongo ryekone madit.
2. Wan aye ot pa Lubanga; wan aye kabedo maleng (1 Kor 6:19).
 - I cwiny maleng ma bedo i iwa (**Jon 14:16-17; 16:7**).
3. Watye kwede.
 - En owaco ni en pe obi weko wa (**Ibru 13:5; Mat 28:20**).
 - Pe tye gin mo ma twero kwanyowa ki i cinge (**Rom 8:35-39**).
4. Watye ki kome, kanica (1 Kor 12:12-27).
 - En ogamo wa me bedo jo me ode (**Rom 8:15-16; 1 Tem 3:15; 5:1-2**).

C. Pi meno, bed ki yomcwiny Lakricitayo ma amaro, labongo paro pi kwo ni:

1. Lubanga pe tye cok kwedi keken; en tye i in—pi meno juk poro kwoni ki pa jo mukene.
 - Lubanga aye oyero in—pi meno apoka poka anga ma bino ka jo mukene tye ki jami mogo me kom ma in pe itye kwede?
 - Wabibedo kwo pi naka dok wabibedo ki jami ducu.
2. Bed ki neno ma labenaka i kom jami ma calo Acap oneno i tyeng. 17.
 - Pol kare jami ma wa keto i tic tye macek tutwal. Lobo man tye pi kare manok, ento wiwa wil ni gin ma watimo kany bibedo ki adwogi ma bibedo matwal (**Mat 10:24; 1 Tem 6:19**).
 - Pi meno, ti ki kare meno me timo gin maber bot jo mukene pien imaro Yecu (**Gal 6:10**).
3. Bed lagen—wek en obed gin ma oromo boti, dul ni, matwal.
 - Timo gin ma en ngeyo ni tye kakare, kadi bed ni en pe oneno adwogi maber cut cut, en aye gin ma oweko Acap pe opoto piny.
 - Timo gin ma wangeyo ni ber, kadi bed ni pe waneno adwogine cutcut, bikonyowa me bedo cok kwede, dok—calo Acap—bikonyowa me nongo kony ki bote ka watye ki akalakala, lworu, ki peko.
 - Calo Acap, ka waweko en mako wa ki telo wa (Cwiny; Lok-**Jon 16:13**) en obi jolo wa i deyo (**Jon 14:3**).
4. Pien en ogamo wa i gange—kanica, yeny kony ki bot jo gang, ki kony jo me gang ni.
 - Jo me ot gi gwoko kwo gi. □
 - Cak “neni” ki tero jo muye mukene calo meggi, babani, omeru, lameru “me ada” (**1 Tim 5:1-2**). □
 - Yub lurem 1 onyo 2 ma Lukricitayo ma itwero bedo cok kwed gi calo omegini onyo lumeggi me lobo.
 - Tim gin mo i cabit man—me labolle, lwong ngat meno me cam me dyeceng; tero en/en mic—cak yubu bedo manyen, ma rwate.
 - Lubanga ngeyo ni wamito bedo ki wat macok ki dano, kit ma wamito bedo ki wat macok kwede, me lweny ki peko ma watye kwede ki jami ma pe atir ma waneno i lobo-ni—pi meno, en omiyo botwa jo me ode, kanica, me konyowa: wek wacak tic ki jo me ode ma en omiyo botwa mapol.

LAMED NGECH

Yabo 19:11-21—Lok ma ki covo ma nyutu kit me pwoy⁸

Nyutu: Lok me wot/filim/buk/lok macon ma ki waco ki jo me ot ma otici woko.

Dul coc: Wabiwoto i dul man ki neno kit ma lok ada ne tiyo kwede i kwo wa.

I. I kit meno (tyeng tyeng. 11-16)

- A. Kricito tye ka dwogo i lobo.
- B. Man dong ki waco con nicake i acaki me Niyabo.
- C. Lok me tekwaro ducu obedo ka kuro kare eni.
- D. Nying dano ma tye i kom aguragura matar (ma en aye, tyeng tyeng. 11, 13, 16).
- E. Cal (lok ma ki waco/kit ma en tye kwede) pa ngat ma tye ka ngwec i kom aguragura matar (labole, gonyo lanyut).

II. Peko (tyeng tyeng. 17-19)

- A. Mony pa lee ni gucokke me lweny i kom Kricito.

⁸ Lok man ma ki coyo ni nyutu kit ma dul acel me Ginacoya ki twero tito kwede kun kitiyo ki yoo me yub ma pat pat (por man ki yub pa LCT me dul acel-lu [Lamed ngeg F]).

B. Nyutu dano ducu ma pe mege ento gi jemo i kome.

C. Lee ki luker kacel ki monygi ducu gucokke ka lweny i kom dano acel, aja ma tek loyo?

III. Ngo ma kibi timo (tyeng tyeng. 20-21)

A. Kadi bed ni ki yubu dul lweny, lweny mo pe time.

B. Pe tye ngat mo ma twero cung i kom Kricito ma tye ka dwogo.

C. Lee ki lanebi ma lagoba ki mako; dano ducu ma ki neko: balo ki lewic.

D. Kit me ngolo kop madit.

E. Yecu aye laloc me agiki, laloc me agiki me tekwaro ducu!

Tam: Omyero wabed ki gen me dwogo pa Kricito ki loc.

Adwogi ne:

A. Pi jo olare:

1. Watwero kwo ki tekwinny

2. Tekwinny man myero ocuk cwinywa me diyo cwinywa i niyewa, tutwalle ka kwowa tye matek adada.

B. Pi jo ma pe olare:

1. Kop madit tye ka bino, kit ma lobo peya oneno.

2. Ka pe ingeyo Kricito, lok cwinyi ki imi bote kombedi.

LAMED NGE C I

1 Cam 30:1-31—An-Wan-Lubanga-In-Wan Labol me Pwony

I. Nyutu (An/Wan)

A. Kit ma atye kwede—gwoko/yubo ot.

1. “Obino kany?”—pe dong atye ka nongo cente, ki mukene.

2. Gin ma Yecu otimo i mwaka 3 ki an.

3. Winyo calo pe itye ki kony/pe ki tyen lok mo.

B. Kit tam ma kit meno twero bedo ni pe tye i koma keken.

1. Lunyodo ma gibedo gang/lutic gang-gi winyo calo gi tye ka mako gi: “An pe atye ki kwo.”

2. Laco (onyo dako) i tic ma pe itwero cung iye.

3. Lutino kwan: “Pingo atye ka kwano chemistry? Pe abitiyo kwede matwal.”

4. Dano ma guweko tic: “Kwo okato ki bota--pe dong aneno lutino matwal.”

5. Lukricitayo: “Lubanga tye kwene?”

Ginacoya ma mit ma twero konyowa ka watye ka tamo kit man—1 Camuel 30

Tam: Gin ma lok man tye ka waco botwa tye ni: “Lubanga miyo mot bot ngat ma genne.”

- Kadi wa jami ma tino bene *pe ki wilo* ki twero bedo ma *pire tek twatwal*.

Dul coc: Wek wa wot i dul lok man dul acel acel ki wanenu kit ma Lubanga miiyo kwede mot bot jo ma genne.

II. Lok me Baibul (Lubanga)

A. Ka ma aa iye (tyeng tyeng. 1-6) [KWAN]

1. Ziklag (1 Camuel 27)—Daudi ongweco ki Caulo; bedo ki jo Piliciti >1 yr.; kimiyo Ziklag (tung kumalo me Gaza).

2. Jo Piliciti gitye ka cito ka lweny i kom Caulo ki Irael (1 Cam 29:1).

- David tye i kwo matek atika.

- Kadi wa i kare ma en obedo ki jo Piliciti, Daudi onongo peya olwenyo i kom Irael (1 Cam 27:8-12).

- Gin ma watimo i kare me peko obedo lanyut maber atika me gin ma waye iye kikome, & ka ce watye ki niye me ada nyo pe.

3. Lubanga omiyo mot pi genne pa Daudi.

- Ludito mony pa jo Piliciti onongo pe gigeno Daudi (1 Cam 29:2-3).

- Lubanga omiyo mot pi genne pa Daudi bot jo Irael—kadi bed ni Daudi onongo tye ka mabor ki jo Irael, Lubanga omiyo yo me bwot ki i lweny i kom jone kikome.

4. 1 Cam 30:2-6—Ziklag ki juku; mon ma ki kwanyo; Jo pa Daudi cwinygi otur adada ma onongo gimito celo Daudi ki got.

- Pol kare ma wa weko cwinywa otur ki pe wa neno jami ma Lubanga omiyo piwa. □

- David pe oloko lok marac, ento oye tic ki onongo teko ki bot Rwot. □

- Carolok pa jo Afrika: “I kare me koko latela myero oyab wange me neno yoo.” Calo kadu ki lero Lukricitayo ducu gubedo lutela: me telo dano bot Kricito; me nyutigi yo matir me kwo—ki lok ki lanen.

- Lubanga keto deyo i kom bedo lagen ni.

5. **tyeng tyeng. 7-10 [KWAN]**

- *Ephod* = kilt; ajwaka madit onongo tye ki urim & thummim me niang miti pa Lubanga.
- **Tyeng tyeng. 9-10**—dano 200 ma gudong—guol, ento gu tiyo tic ma pire tek, ma wa bi neno lacen.

B. **tyeng tyeng. 11-20—Lweny [KWAN]**

1. **tyeng tyeng. 11-15**—jo Ejipt ni: "Lubanga miyo mot bot dano ma genne" (i yoo aryo ducu).

- *Jo Ejipt* onongo kwo ne ki miyo ngec.
- *Daudi/Icarael* onongo ngec ma pire tek ma onongo gimito—David onongo twero neko en (en onongo obedo larok & ngat ma tye i gurup pa lumone ma gitye ka lweny); en onyutu cwiny me kica (nen **Mat 10:42**).
- Pe waket tamwa tutwal i kom "jami madongo" me kwo man, nyo gin ma wamito timone pi Lubanga, ma weko wacayo jami ma nen calo tino ki "dano ma pigi tego pe."
- Lubanga tye ki yub pi gin (wan) ki "jami madongo" twero *cung i kom kony gi* ("Pi peko me cumar")—kany, loc pa Daudi ocung i kom Laejipt ma onongo nen calo pe pire tek, ma kome lit.
- Por apoka poka ma tye i kin kica pa Daudi i kom lakwor & *bedo labongo kica* ma ladit me Amalek pa La Ejipt onyutu bot latic ne kikome—ni cwiny me kica obino me neko jo Amalek—ada, "Lubanga miyo mot bot ngat ma genne."

C. **tyeng tyeng. 21-25—Adwogi ne cut cut ingee [KWAN]**

1. Daudi oniang ni "Lubanga miyo bakacic bot jo ma genne" (**tyeng. 23**—"Rwot omiyo botwa" loc).

2. 200 ki 400:

- *Ten 200 onongo guol ento onongo gitye ki gen i kom gin ma onongo gitye kwede*—gu gwoko jami tic ni. (**tyeng. 24**).
- *Gin bene gu tiyo calo dano ma gwoko anged*—Ziklag onongo dong kimayo woko pien Daudi pe oketo lulweny mo me gwoko boma.
- I lweny pi cwiny, mogo gi cito woko (tic); jo mukene mite me bedo ki miiyo cente; mukene mitte me bedo ki gwoko gang.
- *Dano 400 ma gulweny onongo giparo pigi kengi*—kit ma onongo gi tamo ni gubi nongo ne, jami ma ki kwalo ni onongo "jami pa Daudi" (**tyeng. 20**)—gin nyutu ni *cente wa nyutu kit ma wan tye kwede*.
- *Dano 400 ni bene onongo pe gineno piny*—i lweny ma bino anyim dano 200 gubi miite (ki mogo i kin dano 400 gubi bedo lumony)—ento onongo gu ye ni 1/3 pa mony pa Daudi gu aa.

3. "Lubanga miyo mot bot ngat ma genne," ento en tiyo ki jone me timo meno.

- Kany Lubanga otiyo ki Daudi me *tito cik ki me cobo ne*.
- Daudi onongo tye ki gen pien en onongo pe gwoko jami ma en oyako—*en otelo ki lanen maber*.

D. **Tyeng tyeng. 26-31—Adwogi me kare ma lac [KWAN]**

1. Daudi bene opoko jami ma oyako ki ludoro pa jo Juda.

2. En bene onywako jami ki lurem ne i "kabedo ducu ma Daudi kikome ki jone yam guwoto iye" (**tyeng. 31**).

- I kare ma Daudi onongo tye ka ngwec ki bot Caulo, jo magi onongo gunyuto larem ki jolo welo bote.
- Gubedo lugen bote, twero bedo ni gu keto kwo gi i peko.
- Twero bedo ni onongo pe gigeno mot mo, dok twero bedo ni wigi owil woko i kom jami mabeco ma gutimo.

III. **Keto i tic ki neno/Agikki (In/Wan)**

A. **Keto i tic (In)**

1. Jami ducu—kadi wa ma nen calo pe pire tek, ma calo coo 200 ma guol & jo Ejipt ma kome lit—gipire tek.

- Ka ibedo lagen i kom jami matino tino, Lubanga pe wiye wil nyo weko meno (**Luka 16:10**).

2. Gin ma nen botwa ni pe pire tek twero bedo gin ma pire tek ma twero kelo adwogi madit ki ma pire tek ("Pi miti me cing").

3. Tam man omyero onyut botwa ni kwo wa ma nen calo pe ki tyen lok i gang onyo i gang kwan onyo i gang tic pe tye ki tyen lok mo keken-ento tye ki tyen lok.

- Watwero bedo ni pe waneno nyig/mot pi kare malac (calo jo ma i Betel, Ramot, ki Jatir), ento pe wabalo cwinywa.

4. Pien Lubanga tiyo ki jone me miyo mot bot jo ma gibedo lugen, watwero neno tic me gen pa jo mukene (kit ma Daudi otimo kwede), ki *cuko cwiny gi, ngeyo, ki mi gi mot*.

5. Wek wa temo cabit man me ngeyo ki miiyo pwoc—kadi wa miiyo mot—keken *tic acel me bedo lagen* ki bot ngat mukene—*Nga ma ngeyo kama man twero tero wa iye*?

B. **Neno/Agikki (Wan)**

Ka wan ducu wacako tam ki timo jami kit man kono?

1. Koko manok ki "an lacan."

2. Lutic luwota, lutino kwan lawota, lurem romo neno ni an pe aweko arem cwiny onyo akemo calo jo mukene mapol—ki meno twero miina yoo maber me lok kwed gi ikom Yecu.

3. Tam kong kit ma bicuko cwinywa dok cuko cwinywa kwede ka ce wangeyo genne pa jo mukene:

- Lobo pe timo meno.
 - Kany aye kama kanica twero bedo pat ki lobo.
4. “Lubanga miyo mot bot ngat ma genne”—En pe owil onyo okwero wa. En mito tic kwedwa macalo jami ticce me keto deyo i kom gen pa jo mukene.

LAMED NGEC J

http://cecl.glcc.org/PDF/Lori_Carrell/sermons%20likley%20to%20succeed.pdf

PWONY MA TWERO BEDO MABER

Lacoce LORI CARRELL

Tika pwony loko niye ki kit pa dano? Kwan ma tye ka wot anyim nyutu lok adaa ma tek.

Kwedo ngec manyen tye ka nongo kit pa pwony ma kelo alokaloka ma rii. Kwedo lok ni oyabe ki lapeny ki lok ma ki loko i kom tam pa luwiny ki lutela dini i kanica 102 i lobo ni. I kare ni yub man, ma ki miyo kony ki lim pa Lilly kacel ki Center for Excellence in Congregational Leadership i Green Lake Conference Center, odongo ma calo lutela dini 52 ki luwiny gi ma romo 5,000 ma gubedo ka nywako i yub me nyamo lok ma mako pwony. Gin ma pire tek ma kinongo ki i kwedo ngec nio wa tin tye ni luwiny gi keto cwiny gi i kom tito kwena, kun giwaco ni tito kwena aye obedo but tic me kanica ma twero gudo dongo gi me cwiny. Ki adaa, luwiny gi maro lupwonye gi ki gi waco ni gin ma ngat acel ma ogamo lapeny owaco i lok ma en ocoyo ni, "Latela dini pe obale—pe i yub en!" I kare acel, lagam pa luwiny bene nyutu ni obedo pwony ma pe rwate ma kelo alokaloka ma rii. Lutela dini ki luwiny giye ni alokaloka ma kit meno obedo adwogi ma mite me lok me pwony, ento pe obedo gin ma timme kare ducu. Kwedo lok ma mako pwony ma pe pol ma "romo bedo maber" i tic ma tek me loko kwo pa dano i yo me cwiny nyutu kit ma lubo ni.

Pwony maber penyo pi alokaloka

Pwony maber ki gedo i kom gin ma ki waco maleng ma jenge i kom alokaloka ma aa ki i ginacoya; ma calo, "Luwiny gubi lego pi lukwor gi" (Matayo 5:46-48). I pwony ma pe kelo alokaloka, lagam ma ki miito twero bedo ma ki waco onyo ma ki ngeyo ("niang kica"), ento luwiny pe gitwero niang lwongo ma nen maber me loko. I yo me miti, kwedo ngec ni nyutu ni luwiny gi tye ki yomcwiny i kom pwony ma pe penyo gi me loko, ento gi ye ni adwogi ne tye me jingo, ento pe me dongo. I pwony ma pe kelo adwogi maber, pol pa kare me pwony kitiyo kwede me tito lok, yubo pwony ma miyo ngec mapol makato loko dano. Medo i kom meno, lagam pa luwiny nyuto ni gin ma kitye ka titone dong gingeyo woko. Ka luwiny dong guye lok ma tye i pwony, kono gitwero loko nining? Pwony maber cuko cwiny luye me timo gin mo. Ma ka kelo miti me bedo pat (me labolle, "Ada, amito bedo ngat ma timo kica"), pwony ma tye ki adwogi ma rii dongo tam me keto i tic, ma tito teko ki kica pa Lubanga me weko dongo me cwiny meno. Kadi bed ni yub me tic ni ki nyutu ki i lok nyo yoo mogo, lwongo me loko twero bedo maber ka "kit me" tam tye iye.

Pwony maber ki yubu me awinya

Pwony maber obedo pwony ma luwiny twero poyo wigi. Yub me tam obedo gin ma pire tek i yub me poyo wic ni. Malube ki luwiny, pwony ma ki yubu maber ma konyo me poyo wic pe pol. Pi lutit kwena mapol, dul lok ni kikome miyo yub, tyeng me aryo bino inge tyeng acel, pi meno gi "tito lok ki dul lok," kun gi tito tam ma gi nongo. Kit me timo jami ma kit meno ki twero nongo ne calo gin ma dano ma gi winyo lok gi lwongo ni rambling. Ka jami ma tye iye nen calo pe rwate, teko me wiinyo, gwoko, ki tic kwede dwoko piny. I kare ma kipenyo ngo ma miyo pwony bedo tek me cobo ki poyo wic, lagam #1 ki bot luwiny obedo "pe yub maber."

Malubu lok ma mako gonyo lok, lutit lok ma gi tito lok ki adwogi ma rii gi tiyo ki kare me yubbe *yubu tam ni i yoo ma luwiny twero tic kwede*. Pwony ma kit meno ki yubu me lok ki dog; meno aye ni, latit kwena loko dok luwiny giwinyo. Yero yub ma rwate ki luwiny pi pwony obedo tic me tela ma pire tek bot lutela dini kit ma gitye ka yenyoy me telo luwiny me dongo i yo me cwiny. Jami ma pire tek ma ki yubu pi luwiny tye iye:

- **yoo me yabo tam pa dano ma tye ka wiinyo i kom lok ma ki waco maber;**
- **gin mo ma ki ngeyo, yub me dongo i yo me cwiny ma ki waco i acaki;**
- **lok aryo onyo adek ma gikubbe, ma ki coyo maber;**
- **rwate i kin lok ma pire tek ma weko luwiny gi aa ki i tam acel me cito i mukene;**
- **nen ma rwate ma pe tye ki ngec ma pat; ki**
- **lok me agiki ma rwate ki yub me dongo i yo me cwiny.**

Pwony ma luwinyo ne maro *bed ma iketo cwinyi iye, miyo ngec matut*. Yub me ngec pi tic ki winyo bene medo rwom me yero gin ma ki bi miyo wek pwony obed matut ento pe lac. Pwony ma lac ki nyutu ki lok mapol, lok ma pe rwate, gonyo lok madwong, tam ma ki ngeyo ma ki nyutu calo gin manyen, lok ma ki dwoko cen, jami ma rwate, onyo bor ma pe miite. Ki pwony ma lac, teko me wiinyo dwoko piny, ma calo kero me bedo ki adwogi ma rii. Pwony matut tye ki jami mapol ma ki keto iye tam ma:

- **bedo ma rwate ki ginacoya;**
- **nen ka maleng ni kubbe ki yub me alokaloka ma ki moko;**
- **miyo ngec;**
- **rwate ki tam ki cwiny;**
- **nyutu tam me keto i tic; ki**
- **tito kica ki teko pa Lubanga me kelo alokaloka.**

Pwony ma otiime maber ki miyo maber

Pwony ma twero bedo maber twero bedo ni ki tito ki lutit kwena ma tye ki kit me tito lok ma pat pat, cake ki bot lapwony ma loko mot, ma lamar dano nio wa i latit kwena ma keto mac i kom kom ma anged ki miti. Gin ma rwate en aye lok ma nyutu mar ki kit ma iwiinyo kwede.

Ma pe romo 2 i kom 100 pa lutela dini ma ki penyo gi gi pwonyo lok me pwony ki dog. Ka gitye ka pimo jami ma mite i kare gi, lutela dini gi nyutu ni miyo pwony pe obedo gin ma pire tek. Luwiny gi tye ki neno ma pat, kun gi waco ni lok ma ki waco pire tek. I kom lok, kit mogo me tito lok (ma calo kwano buk onyo nyutu lok ma ki ngeyo) miyo nen bot luwiny ni lapwony dini "pe paro." Kit ma wa waco kwede gin ma wa waco nyutu gin ma mako wiinye ki kit ma wawinyo kwede, ki miti onyo ku.

Kit ma lakwat loko kwede lok me pwony ni nyutu cwiny Lubanga pi jo pa Lubanga. Lok bene nyutu kit ma lapwony winyo kwede ma mako dano ma tye ka winyo lok, wi lok, ki tic me tito kwena.

I kare mogo lutela dini ma gitye ka tic matek me tito (onyo pwonyo) pwony ma gi "tito jami i yoo ma yot, ma yot, ki ma dano twero niang" gi balo teko me lok labongo tamo. I dul me kwan man ma ki yubu me nyutu "ber ma pat pat" pa lutit kwena, "tic ki leb ma tek ki ma mako dano" onongo obedo teko ma pe nen. Yero lok weko wiinyo poyo wic ki cuko cwiny. Luwiny gi mito "cuko cwiny" ma calo gin ma konyo gi me dongo i yo me cwiny; luwiny bene gi ngeyo ni pwony ma ki tiyo kwede ki lok ma tek calo gin ma cuko cwiny loyo ma ki coyo ki leb ma ki gonyo. Bedo ki diro ki lok ma miyo cal ma nen maber; kelo tam ki lok ma yubu lapor pi yub me cwiny ma rwate; lok ma mako cuny ki lok ma mako cwiny dano kun wok ki i rwom ma lamal, rwom ma rwate, ki rwom ma lamal—gin ducu ki twero nongo ne i pwony ma tye ki adwogi ma rii, ento bene i lok pa Yecu i kin lwak.

Pwony maber kelo tam pa luwiny

Pwony ma miyo deyo ki medo kwo pa luwiny twero bedo maber i yub gi me agiki. I kare ma lutela dini gi nyutu lworo ni lwongo pa luwiny pi "bedo ma rwate" twero bedo lwongo ma aa ki i ginacoya, luwiny gi tito miti gi me ribbe i yoo ma pat. Pien pacenti 78 i kom 100 pa dano ma gi winyo lok ni pwod gu lok ki lutela dini gi i kom pwony mo, pi obedo me ur ni neno pa dano i kom lok man pat pat. Pol pa lutela dini ki lutic me kanica pe giloko ma peya gucako pwony nyo inge pwony i kom pwony magi, ento gin ducu gitye ka kuro adwogi ma biloko kwogi. Kit ma adugi ne, lutela dini mapol gi yubu pwony ma lubu tam pa dano ma gi winyo (me labolle, wel dano ma ki byeko ni "luyeny") ento gi mede anyim labongo niang matut i kom tam pa dano i kom lok ma ki yero onyo dul ma ki yero.

Lutit lok gitwero kato ki i tam nining ka gitye ka kubbe ki luwiny? Kit me tic ma rwate ki pwony maber tye gurup me lok ma peya pwony ocakke ma lapwony dini "wiinyo lok pa dano ma tye ka winyo." I kare me lok ma kit meno, yub pa lapwony dini mede ki lok pa luwiny i kom kit ma pwony ma tye ka bino nyo wi lok ma tye ka bino-ni kubbe kwede ki wotgi me cwiny. Kwedo nged man tye ka nyutu ni winyo lok ma kit meno twero medo rwom me lok ma mako pwony pa dano...

- kelo tam manyen me pwony (gin ma mite tutwal malube ki lutela dini);
- medo rwom me pwony (gin ma mite ma malo malube ki luwiny);
- medo teko ma kimiyo me winyo lok i kare me lok me pwony;
- medo rwom ki rwom me lok ma lutela dini gi nongo ingee pwony; ki
- miyo gubu bot lutela dini i kom ngat acel acel ki i tic ki kony pa luwiny ki lega i kare me yubbe me pwony.

Ada, pwony twero loko niye ki kit, ento tye jami mapol me pwonyo ki bot luwiny ki lutit kwena ma gitye ka nywako i kwan man me lok ma kelo alokaloka i pwony. Wek gin ma kinongo mukwongo ma nyutu kit pa pwony ma "twero bedo maber" omi tam ni, omed lega ni, ki omed teko ni ma rii.

LORI CARRELL, Ph.D., (*Lapwony me lok i University of Wisconsin-Oshkosh*) en aye laco buk me *The Great American Sermon Survey* (1999) ki i kare ni tye ka timo kwed i kom "Transformative Sermon Communication" i kin jo ma tye i *Center for Excellence in Congregational Leadership* ki kony pa Lilly Endowment, Green Lake Conference Center, ki UWW.

LAMED NGEC K

http://cecl.glcc.org/PDF/Lori_Carrell/wasting%20time.pdf

ITYE KA BALO CAWA ME YUBE PI PWONY?

Lacoe LORI CARRELL

I kare ma en tye ka diyo gin ma ki lwongo ni stress ball ki cinge acel ki lworo tyene, larema ma lapwony dini omiyo lagam oyoto i kare ma apenye pi yubbe me pwonye: "Pe atwero nongo kare mukene, pi meno pe tye tyen lok mo me lok iye!" Pi jo ducu ma gi tito kwena, yub me pwony obedo gin ma time kare ki kare. Yenyo i Google ma cok cok ni pi "gwoko kare me yubbe pi pwony" okelo lagam ma oo 50,000. Ento kwanwa onyuto ni ma ka temo yubo pwony i cawa manok, pire tek loyo me penyo ni, "Atwero tic ki cawa me yubbe mo keken ma atye kwede maber nining?" Dul pa lutit kwena ma gu coyo nying gi i Lilly-endowed Center for Excellence in Congregational Leadership i Green Lake Conference Center ki luwiny gi alip mapol gitye ka miyo botwa kare ma pe ki ngeyo me pwonyo ki i gin ma gukato ki iye. Wa ye kwed gi ni lok me pwony omiero obed ka kelo alokaloka ma nen ki ma rii i kwo pa dano. Pi meno wa tye ka temo me moko ngo ma tiyo, kun wa tiyo ki lok pa luwiny ma calo gin ma ki pimo kwede adwogi ne. I dul me kwan man, lutela dini gu coyo piny maber kare me yubbe pi pwony ki tic ma gutimo ma nongo gitye ka tic me medo teko me loko kwo pa pwony gi. Gin ma wanongo tye ni kit ma lutit kwena tiyo kwede ki kare me yubbe pire tek loyo kare ma gi tiyo kwede.

Jami ma pol kare ki timo

Iromo bedo ki miti me ngeyo kit ma yub me pwony ni rwate kwede ki yub pa lupwonye mukene. Gin mukwongo ma myero inge tye ni lutela dini ma gi yero lok dwe mapol ma peya gu bino ki jo ma kuro nino dwe abicel me nino dwe abicel gi tye ki tam acel i kom gin acel: Pe tye kare me yubbe ma oromo.

Pol pa lutit kwena tero kare ma rom mene me yubo pwonygi?

Kadi bed ni kare ni tye i kin cawa abic onyo pyera aryo, kare me yubbe tye i kin cawa apar wiye aryo ki apar wiye adek i cabit acel acel. Ento lutit kwena mapol guloko i kom “kwo ki” ginacoya cabit ducu —ka gitye ka lwok, ka gitye ka doro komiti ma tye ki cwiny matek, nyo ka gitye ka diyo peko meno.

Ngo ma lutit kwena timo i cawa meno me yubbe pi pwony?

Cokcok dano ducu gi tiyo ki kare gi me yubbe kengi, kun gi kwano Ginacoya ki coyo yub me kwan onyo coc ma ki coyo. Tic ma tye i dul me “kwano ginacoya” tye iye gonyo lok, kwano lok ma pat pat, kwano lok ma ki coyo, kwano lok ma ki coyo, ki kwano lok. Tic mukene ma pol kare ki tiimo tye me loko (57 i kom 100), pwonyo jami ki iye (47 i kom 100), kwano buk ma rwate (47 i kom 100), ki yubu jami ma nen (36 i kom 100).

Yoo me cobo peko ma pe tye pol kare

Kit ma kwan me kwedo ngec ni tye ka mede kwede, lutela dini gu keto yoo manyen me yubu pwony me miyo pwony gi bedo ma kelo alokaloka. Kadi bed ni cawa ma gitero obedo kit meno, gin guloko kit ma gitiyo kwede ki cawagi. Lutela dini gudwoko piny kare ma gi tiyo kwede me kwano buk ma rwate, neno jami ma rwate, ki loko jami. Gin ango ma gutimo ma ka meno? Kan tye yoo angwen me yubbe ma okonyo gi me yubu pwony ma luwiny gi winyo calo gin ma kelo alokaloka.

1) Niang i kom yub me pwony ma tye ka maleng

“Peko na mukwongo onongo tye me bedo ki miti ki keto cwiny i kom ngo ma pwony ni tye ka penyo ki bot dano.”

Itwero waco gin ma imiito lagam pi pwony ni adek mukato ni? Luwiny lok ni romo? Lutela dini mapol gitwero waco lok ma mako pwony, dul ginacoya, onyo tam ma luwiny omyero gu niang. Lutela dini i kwan ni gu waco ni bedo ki yub ma ki ngeyo maber loko tam gi i kare me yubbe. Mukwongo, ka itye ka kwano Ginacoya, tii me nongo lok ma nen ka maleng, ma weko dano winyo lok, dok ma kubbe ki ginacoya. Ka dong ki yubu lok man, wek gin mo ma ki miito, ma ki tamo ni romo time. Cawa me yubbe ma ki tiyo kwede me yubu yub me dongo i yo me cwiny dwoko piny kare me dwoko cen ki kelo jami ma ki keto iye tam. Cawa me yubbe ma kitiyo kwede i yoo man kelo adwogi maber bot luwiny.

2) Tic me dongo cwiny pa ngat acel acel

“Onongo mitte ni awek kabedo pi cwiny maleng me tic.”

Lutela dini mapol guniang ni onongo gitye ka weko wotgi me cwiny. Dano ma gu timo alokaloka i lok man me yubu pwony gu loko i kom nongo rwom me adaa, cuko cwiny, ki gubu. Aloka loka ma ki neno i tito kwena ma obino kacel ki yub man ma pe rwate ni obedo pat pat: Pi jo mogo, tito piri keni omede pien onongo pe ki ngeyo, ento pi jo mukene, tito piri keni odok piny ka cwiny me awaka odok piny. Labongo paro pi alokaloka ma kitimo, kit ma lutit kwena gitero kare malac me lwodo lok, coyo lok i bukkegi, nyo woro pi ngat acel acel, luwiny giwaco ni pwony man tye ki adwogi matek i kwogi me cwiny.

3) Pwony ki doggi

“Kit ma mwaka tye ka kato kwede, cwiny tye ka rweny ki i yubbe me pwony pi tic ma kelo goro—ki pi awaka. Atamo ni angeyo ngo ma atye ka timone, atero kare manok ki manok me yubbe. Pe atamo ni amito pwonye ki dog. onongo atye maber.”

Pol pa lutela dini gi kwero tic ki kare ma pire tek me yubbe me yubu jami ma ki cwalo. Kadi bed ni tye lok ada ni pwonyo leb medo tic ki leb ki lok maber, meno pe obedo gin ma pire tek ma kinongo. Lok ki i pwony ma kitimo i cwiny (“bedo ka lubo ne i wic na”) me doko pwony ma ki loko ki dog weko yub bedo maber. Lok ki dwan malongo konyo lutit kwena me niang tam ma pire tek, gwoko tam, gwokke ki jami ma pe rwate, yubu alokaloka, miyo acaki ki agiki bedo ma rwate ki ma rwate, ki tic ki kare me yubbe me pwony maber. Luwiny gi waco ngo? Pwony ma ki yubu maber obedo pwony ma kelo alokaloka.

4) Lok ki jo mukene

“Atero kare malac me lweny ki akalakala i koma kena pien atamo i kom ber pa gin ma atye ka timone. Amito tam manyen. Abedo ka kuro tam ento lacen omyero adiyo me tyeko ne. Obedo yub ma tye kene.”

Pi labol matidi pa lutela dini ma giloko i kom pwony ma tye ka bino ki luotgi, luwiny, nyo lutela dini mukene, adwogi ne medde. Pien lutela dini manok aye gi miyo kare pi tic man, lok man ma ki nyutu ni tye ma piire tek. Ento nen ni: Kit ma luwiny gi lego pi rwate ki lutit kwena gi miito me dwoko gin ma gi ngeyo, bedo i lok ma peya ki miyo pwony ki lu kanica twero jingo yub me pwony ki kelo adwogi maber. Lok ma ki tamo ki luot ki lurem (kadi wa i email) bene nen calo kelo alokaloka. Lok me pwony obedo lok ma kiloko i dye lwak; yubbe kene twero bedo ni pe oromo.

In imiito ni pwony ni obed ki adwogi maber? Iromo bedo ki kare mukene me yubbe pi pwony, ento itwero tic ki kare meno i yoo mukene. Alokaloka ma kit meno obedo tic matek. Lakwat mo acel owaco ni, “Walego dano me loko kitgi

cabit ki cabit, ento loko kit ma atiyo kwede me tito kwena onongo tek loyo kit ma onongo atamo kwede.” Ka itye ka tic me juku peko ki medo teko, tam i kom yub ma pe pol kare, ki leg pi adwogi ma pe pol.

LORI CARRELL *tye lapwony me lok i gang kwan madit me Wisconsin-Oshkosh. En tye ka medde ki kwan ne ki lutela dini me CECL (cecl.glcc.org). Nen "Dr. Lori's Blog" i askgodtv.com*

LAMED NGEC L

http://cecl.glcc.org/PDF/Lori_Carrell/not%20so%20simple%20sermon%20solutions.pdf

GIN MA PE YOT PI PWONY

Lacoc LORI CARRELL

Itye ka yenyo yoo ma oyot me loko teko me tito kwena ni? Pe ibed ka yenyo anyim—pien gin pe gi tye. Kit ma kwedo lok me pwony wa tye ka mede kwede, gin acel nen ka maleng: Pe tye yoo mo ma yot me cobo peko ni. Ma ka meno, tam i kom cikke, keto cwiny pi kare malac, ento pe loko jami. In iye ni tito kwena omyero kare ki kare okelo alokaloka i kwo pa dano, kanica, lwak, ki tekwaro? Tito kwena ni, ento pi tito kwena keken? In dong itye atera me gamo peko me medo teko me loko dano ma tito kwena ni tye kwede? Ka tye kumeno, kany tye yoo ma pe yot twatwal—ma pol ne mito ni larem ma igeno omyero obed iye.

Nen ni tito kwena calo gin ma pire tek

Alokaloka mo keken mito cuko cwiny. Me labolle, ka cwinyi yom ki kilo abic mukene, gin pe obi rweny. Latela dini mo cok cok ni oye ni gen ne odok piny pi mwaki mapol, ma oweko i kare ni pwony ne nen calo "tic me gwoko." Luwiny lok ma i lobo ni gubi bedo ki arem cwiny me winyo lok man. Gi tamo ni tito kwena obi bedo tic pa lutela gi ma pire tek loyo. Gin ango ma igeno? Ki penyo in me cung pi Yecu ki lok lok pa Lubanga kikome. Itye ma cwinyi opye mot onyo cwinyi yom? Gin ma kelo alokaloka pol kare obedo peko, ento gen matut i kom lwongo ni bene twero bedo gin ma cuko cwiny. Lubanga mono olwongi me tito kwena? Dok cen i kom gin ma otimme ni.

Bed ki lok ada i kom adwogi ne

Ka imito timo alokaloka i kit ma itiyo kwede me tito kwena, cak ki penyo laremi mo wek okonyi dok iyer cawa mo me nongo ngec kacel ki lagam. Pire tek me timo jami ma lubo ni pi ceng cabit mogo ka imiito nyamo yub me pwony ni maber ki adwogi ne.

Tem kit ma iyube kwede pi pwony ni.

Kit macalo ngat ma tye ka gwoko cam ki jami me yot kom, in bene myero i coc kare me yubbe ki jami ma itiimo. Ngo ma itye ka timone i kare me yubbe? Ibi tiimo ne pi kare ma rom adi? In ibedo ka tamo ka itye ka dwoyo motoka? Tika cwinyi yom ka itye ka winyo wer? Lega rwate ki yub nining? Me niang ngo ma tye ka tic piri, lok i kom kit ma iyube kwede ki larem ma oye me tic kwedi.

Kwany cal ma i mako i cinema ki nen pwonyi.

Kadi bed ni imito deno nyo wilo jami tic ki pwonyo ngat mo me mako vidio me pwonyi, tim ne. Ket i wiiyi ni gin ma ki lwongo ni tape ma rwom ne lapiny pe obi bedo me kony (tam piri keni ma calo gin ma nen maber i nge ka lega). Kombedi kany tye gin ma tek: Kwany cupuria me nyig cam ma ki lwongo ni popcorn ki larem ma lagen ni ki inen pwony ni. Tii me nongo jami ma ki mako calo ngat ma tye ka winyo, ento pi ngat ma tye ka pimo. Penye ni, “Lubanga oloko nining kun tiyo ki latit kwena man?” Co tam ni ki dong ilok iye.

Peny ki nen lagam pa luwiny.

Ket lapeny manok i karatac me lwongo, kun ipenyo luwiny me miini tam gi i kom pwony ni (man pi tye me bedo lok ma mako pwony ni). Peny lapeny ma pe ki gamo calo "Lagam ni ango i kom pwony man?" nyo coyo lapeny mogo manok ma luwiny gitwero ye nyo kwero. Me labolle, “kipoyo wiya i kom gin mo ma dong aye iye con; atye ki yub me timo gin mo macalo adwogi me pwony man; nyo amoko tamma me loko niyena.” Wek luwiny gubed ma pe ki ngeyo nying gi, ki peny ngat mo me coko lagam. Nen jami ma ki coko ni ki laremi ma cwinyi miito, kun ineno wi lok.

Yub yub me tic ma jenge i kom teko

Ki niye ni Lubanga olwongi me tito kwena, nen adwogi ni me niang teko ni me tito kwena. I yub me penyo tam i kom kwan me kwedo ngec, watiyo me nongo "ber ma pat pat" pi latit kwena acel acel, ma calo gin mo keken i kin jami ma lubo ni: lok adaa, niang matut, kica, tek cwiny, diro, tic maber, niang matut, miiyo tam, ryeko, kit me lok, tic ki leb, niyee ma atir, tito lok, miyo ngec, miyo ngec, nyo lok. Kadi bed ni pe itye ki gurup ma miiyo tam, laremi ma i geno twero konyi me tito teko ni ma pire tek. Kadi bed ni iromo keto cwinyi i kom yub me tic ni i kom goro ni, yub wa ma tye ka wot maber penyo in me cako ki teko ni ka itye ka lega me nyutu yub me alokaloka pi tito kwena ni. Kany tye labol mogo ma aa ki bot lutela dini ma i kwan wa:

• *Medo i kom diro na me tito lok, abi tiyo matek me medo lok ma ki waco calo gin ma pire tek i pwony na onyo calo gin ma miiyo kony.*

- *Medo i kom diro na me miiyo tam ki kelo tam, an abi tic me tic ki diro eni pi me gonyo lok keken ento bene me keto i tic tam ma luwiny na ma mito dongo gi miito.*
- *Medo i kom diro na ma pat pat i lok ma rwate, abi medo ki miiyo lok ma rwate me gwoko niang ma dano mapol pwoyo—ento bene abi tic me medo kit yub ma pat pat pi lok ma tye i pwony na. Man obi medo gubu ki keto cwiny pa luwiny ma tamo ki pwonyo jami ma pat ki mega.*

Mok tam me miyo kony me tic

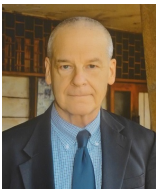
Dok cen i kom lok me cam meno. Ka ngat mo tye ka neno rwom me kwan ni ki in tyen acel i cabit acel acel, ki in ibi nongo gin ma imito. Lupwonye ma pwonyo dano ki dano ma neno pek pa kom "lurem" gi medo adwogi ne. Nongo lurem me tito kwena twero nen calo gin ma tek tutwal pi lutela dini ma gibedo kengi, ento tyelo man pire tek. Lutela dini ma i kwan wa ma tito kwena gi odoko gin ma kelo alokaloka gu bedo ki twero bot gurup onyo luwot gi, kun gi miiyo kony bot ngat acel acel i kare me alokaloka.

Pi meno yeny latit kwena mukene me bedo ngat ma ibi tiyo kwede. Ket kare me lok me tito kwena, kadi bed ni myero ibed ka lok ki i email, ki moko tammi me lega pi adwogi me tito kwena pa ngat acel acel. Ki bene yeny gurup pa lutela dini ma iromo rwate kwed gi me lok i kom tito kwena ma mako lok me tekwaro onyo lok ma mako ngom? Latela dini manyen owaco ni, "Wek lok man. Pi itwero bedo latela acel keken i kin gang ni ma lubu Kricito...man obedo tic me ker. Itye iye?"

Twero bedo ni pud itye ka penyo ni, "Itye ki gen ni pe tye gin mo ma yot?I ngeye, atye ka geno cwiny maleng me timo tic pa Lubanga ki gin mo keken ma amiyo ki i wi meja." Ento ma peya imoko tammi ni cwinyi yom ki yo man, penye kekeni ni, "Tika dong atimo jami ducu ma atwero timone ki mic kacel ki diro ma Lubanga omiya?" I nge dwe angwen me keto yub me tic i tic, ngat acel ma tye i yub man ocwalo waraga man i email ni: "Abedo ka tito kwena i yo man pi kare malac. Lokke obedo gin matek adada, ento lacer obino i koma—apenyo dano me loko cabit ki cabit."

LORI CARRELL *tye lapwony me lok i University me Wisconsin. En tye ka cako dul manyen me kwedo lok ma kwako pwony pa latit kwena ki luwiny lok. Coc man tye me abiro i kin adwogi ma aa ki i kwan pa Lily-Endowed Center for Excellence in Congregational Leadership. Rev! dano ma gucoyo nying gi twero nongo pwony ma okato ni i ot ma ki gwoko iye jami ma ki coyo i Rev.org.*

LACOC

Jonathan Menn bedo i Appleton, WI, USA. En onongo BA i lok ma mako loc lobo ki i University me Wisconsin-Madison, ki woro, i mwaka 1974, ki keto en i dul pa Phi Beta Kappa. En lacer onongo J.D. ki i gang kwan me cik me Cornell, magna cum laude, i mwaka 1977, ki keto en i kin dul ma ki lwongo ni Order of the Coif legal honor society. En otero mwaka 28 ma lubo kun tiyo macalo lupilida, ma calo lapilida ma mako lok ma mako dano, i Chicago ki lacer macalo larem i Menn Law Firm i Appleton, WI. En odoko ngat ma layeyo ki lalub kor Yecu Kricito i mwaka 1982. Mar ma omede pi lok me dini ki tic me pwony oweko en opwonyo kwan me Master of Divinity i Trinity Evangelical Divinity School i Deerfield, IL. En onongo M.Div. ki bot TEDS, ma ki lwongo ni summa cum laude, i dwe me abic mwaka 2007. I kine mwaka 2007-2013 en onongo obedo ladit ma loyo lok kom pwony pa lutela dini i East Africa i te dul me Equipping Pastors International. I kare ni Jonathan tye ladit ma loyo Equipping Church Leaders-East Africa (www.eclea.net). Jami ma en ocoyo ma mako pwony ma mako lok me Baibul tye i www.eclea.net. Jonathan ki twero lok kwede i: jonathanmenn@yahoo.com.